

MISSUGUNE ON EESTI ÜLIÕPILASKOND?

Uuringu „Õiglane ligipääs
kõrgharidusele Eestis“ lõppraport

Missugune on Eesti üliõpilaskond?

Uuringu „Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis“ lõppraport

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Eesti Üliõpilaskondade Liit
2010

Hea lugeja!

Õiglase ligipääs kõrgharidusele on küllaltki palju emotsionaalseid vaidlusi ja küsimusi tekitav teema. Võrreldes mõnekümne aasta taguse ajaga on kõrgkoolide uksed avatud palju suuremale hulgale inimestele. Ainuüksi Eestis on kõrgkooli sisseastujate arv alates taasiseseisvumise algusest suurenenud mitmekordselt. Selline tendents tekitab mitmeid küsimusi. Kas kõiki neid kõrgharitud inimesi on ikka vaja? Kas nad leiavad kõik endale tööturul sobiva väljundi? Kas kõrghariduse massistumine ei devalveeri selle väärtust ja ei alanda kvaliteeti? Need on väga olulised küsimused, millele vastamist tuleb tõsiselt võtta, samas tuleb ka reaalsele faktidele otsa vaadata:

- tööturg ja ühiskond vajab järjest kõrge- ma kvalifikatsiooniga inimesi. Erinevad Ameerika Ühendriikide ja Euroopa analüüsid järgmise kümnendi tööjõuvajaduste kohta näitavad selgelt, et järjest enam suureneb töökohtade arv, mis eeldavad kõrgharitudust. Arvata, et Eesti selles osas kuidagi erineb, on väga lühinägelik. Eriti võttes arvesse meie riigi strateegilist eesmärki liikuda teadmispõhisesse ühiskonda;
- rahvastiku vananemine seab riigile väga suure väljakutse. Üheksakümnendate alguse beebibuumi järgne sündivuse drastiline vähenemine on tekitanud olukorra, kus mõnekümne aasta pärast on riigi sotsiaalsüsteemi ja toimimise tagamine järjest väiksema maksumaksjate hulga õlul. Sellises olukorras on väga oluline, et kõik inimesed ühiskonnas saaksid rakendada oma maksimaalset potentsiaali. Kõrghariduse omandamise võimaluste laiendamine on üks viise selle tagamiseks.

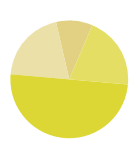
- kõrgharidus tagab sotsiaalse mobiilsuse ning sellele õiglase, ainult inimese võimekusest ja motivatsioonist lähtuva ligipääsu tagamine peaks olema iga demokraatliku ja inimesi austava ühiskonna üks väärtusi. Lisaks näitavad erinevad analüüsid, et kõrgharitud inimesed on tööturul konkurentsivõimelisemad, nad kohanduvad paremini muutustega, tarbivad rohkem kultuuri, on väiksem julgeolekurisk ja elavad tervislikumalt, mistõttu on nad ka väiksem koormus tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemile.

Käesolev analüüs toob välja peamised probleemid Eestis kõrgharidusele õiglase ligipääsu tagamisel, annab ülevaate teiste riikide olukorrast ja võimalikud lahendused probleemidele. Loodame, et leiate siit uut ja kasulikku informatsiooni, häid mõtteid ja ainet Eesti kõrghariduse ning ühiskonna paremaks muutmiseks.

Tahaksin EÜLi nimel tänada kõiki partnereid ja inimesi, kelle pühendumise ja töö tulemusena see analüüs on realiseerinud. Seda poleks olnud võimalik tekitada kui Eesti Üliõpilaskondade Liit poleks aastaid tagasi küsimusega tegelemist üheks oma peamiseks prioriteediks võtnud. EÜLi tellimusel on alates 2003. aastast läbi viidud kolm Eesti üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringut, eesmärgiga kaardistada tudengite eluolu, õpinguid toetavad ja takistavad asjaolud ja nende kõrghariduseni jõudmise teed. Tänu EÜLi pidevale tööle ja teema olulisuse rõhutamisele nähakse kõrgharidusele ligipääsu tagamist ja üliõpilaste majandusliku olukorra parandamise vajadust järjest enam ühe olulise küsimusena ka riiklikul tasandil, mis annab lootust muutusteks ja olukorra paranemiseks. Suured tänud kõikidele, kes aastate jooksul on andnud oma panuse selle valdkonna arendamisse. Eraldi tänud Laurale, Evele, Maarjale, Dominicule, Annikale ja Hanna-Stellale, kelle innuka töö tulemusena selle trükise valmimine on võimalikuks osutunud.

Head lugemist ja kaasamõtlemist!

MARIS MÄLZER
Eesti Üliõpilaskondade Liit
Juhatuse esimees

Sisukord

SAATEKS	05
LÜHIKOKKUVÕTE	06
1. UURINGU TAUST	09
1.1 Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsus ja ligipääs kõrgharidusele.....	09
1.2 Uurimisfookus ja eesmärgid.....	11
1.3 Uuringu meetodika.....	12
1.4 Uuringu meeskond.....	15
2. KÕRGHARIDUSELE LIGIPÄÄSU MÕJUTAVAD VALDKONDLIKUD ARENGUD JA TEGURID	16
2.1 Kõrgharidussüsteem ja ligipääs kõrgharidusele Eestis.....	16
2.2 Ligipääs kõrgharidusele ja kõrghariduse omandamine on seotud perekonna sotsiaalmajandusliku staatusega.....	18
2.3 Kõrgharidusele ligipääsu mõjutab varasem haridustee ja kaaslased.....	21
2.4 Täiskasvanud õppurite väljavaated kõrghariduse omandamiseks paranevad.....	22
2.5 Geograafiline ligipääs kõrgharidusele on paranenud.....	24
2.6 Rahvusvähemuste ja sisserändajate ligipääs kõrgharidusele.....	24
2.7 Võrdväärne ligipääs on seotud kõrghariduse rahastamisega.....	25
2.8 Võrdväärne ligipääs on seotud sisseastumistingimustega.....	28
3. INSTITUTIONAALNE MITMEKESISUS – ÜLIÕPILASKONNA SOTSIAALMAJANDUSLIK TAUST JA REGIONAALNE MÕÕDE	30
3.1 Sotsiaalmajanduslik taust kui oluline tegur õppeasutuse tüübi valikul.....	30
3.2 Regionaalne mõõde kõrgharidusele ligipääsul.....	35
3.3 Üliõpilaste hinnangud soovitud kõrgkoolis ning erialal õppimisele kohta.....	37
Kokkuvõte	38
4. VENE RAHVUSGRUPI LIGIPÄÄS KÕRGHARIDUSELE JA ÕPPEASUTUSTE VALIK	42
4.1 Eestlaste ja venelaste osakaal gümnaasiumi tasandil ja üliõpilaskonnas.....	42
4.2 Üliõpilaste rahastamisallikad rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele põhjal.....	43
4.3 Üliõpilaskonna eelistused rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele alusel õppeasutuste valikul.....	47
Kokkuvõte	52
5. SOTSIAALMAJANDUSLIKU TAUSTA MÕJU EESTI ÜLIÕPILASTE TÖÖMUSTRITELE	54
5.1 Üliõpilaste töötamise ulatus.....	54
5.2 Üliõpilaste töötamise ajendid.....	56
5.3 Töötamise mõju õppeedukusele.....	57
Kokkuvõte	60
6. POLIITIKASOOVITUSED	62
6.1 Institutsionaalne mitmekesisus - üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslik taust ja regionaalne mõõde.....	62
6.2 Sotsiaalmajandusliku tausta mõju üliõpilaste töömustritele.....	65
6.3 Kõrghariduse valdkonna statistiline informatsioon.....	66
KASUTATUD ALLIKAD	68

Saateks

Ligipääs kõrgharidusele on terves Lääne-maailmas tundlik teema. Madalama sissetulekuga peredest ning maapiirkonnast pärit noori innustatakse aktiivsemalt osalema kõrghariduses nii riiklikul tasemel kui üksikute ülikoolide initsiatiivil. Teatud ühiskonnagruppide alaesindatus kõrghariduses teeb muret nii ühiskonna õiglustundele kui majanduslikel ja sotsiaalsetel kaalutlustel. Eestis on ligipääs jäänud siiani põletavamate probleemide varju. Käesolev uuringuraport on tänuväärne samm selle teema tõstatamisel ning esitatud tulemused pakuvad päris palju mõtlemissainet.

Ühe selge järeldusena ilmneb, et Eesti kõrgkoolid on tudengite profiililt väga erinevad. Rakenduskõrgkoolid, Eesti Maaülikool, kaunitele kunstidele pühendunud koolid, teised avalik-õiguslikud ülikoolid ja erakoolid teenivad kõik erineva taustaga üliõpilasi. Ühelt poolt viitab see Eesti kõrgharidussüsteemi tugevusele. Mitmekesisus kõrgharidusmaastikul suudab paremini tagada, et tudengite erinevad huvid ja vajadused nii õppe sisu, vormi kui korralduse mõttes on paremini võimaldatud. Meil on kõrgkoolid, mis on atraktiivsemad eelkõige esimese generatsiooni tudengitele või väljastpoolt suurlinnu pärit noortele, täites sellega olulist rolli kõrgharidusele ligipääsu tagamisel. Samas on meil koolid, kus on suhteliselt rohkem kõrgelt haritud ning jõukamatest peredest pärit noori. Probleemseks muutub sedavõrd selge tudengkonna jaotus siis, kui erinevat tüüpi kõrgkoolide lõpetanute tööturu näitajad on oluliselt erinevad ja/või otsustavad noored teatud koolide kasuks vähesest informatsioonist, madalast enesekindlusest või ebapiisavast ettevalmistusest tulenevalt. Üliõpilaste profiil nii kõrgkooli lõikes kui kõrghariduses tervikuna on mitmetahuline küsimus, kus noorte võimed, võimalused, huvid ning taust on omavahel tihedalt seotud.

Iga analüüs Eesti kõrgharidusest kipub viima mõtted ka rahastamise süsteemile. Selles raportis kasutatud andmed näitavad, et tasulistel kohtadel õppivad tudengid tulevad valdavalt jõukamatest peredest, mis viitab selgelt rahalisele barjäärile kõrghariduse omandamisel. Siit kerkib küsimus, kas me peaks muret tundma vaesemast perest pärit tudengite õppimisvõimaluste pärast tasulises kõrghariduses või piirdub meie vastutus vaid riigieelarveliste tudengitega. Praeguse kava järgi tagab Eesti tasuta hariduse pooltele gümnaasiumilõpetajatele, mis moodustab kokku umbes veerandi eagrupidist. Suur hulk riike on eesmärgiks seadnud, et 40–50% koguelanikkonnast oleks kõrgharidusega. Eestis on noorte õppimissoov väga kõrge ning osalusprotsent ei ole probleemiks. Küll aga on probleemiks, et noorte perekondlik taust määrab otseselt kõrghariduses osalemise võimalused. Eesti seisab nende samade valusate valikute ees “kvantiteedi-kvaliteedi-õiglase ligipääsu” kolmnurgas, mis enamik teisi riike viimasel kolmel aastakümnel.

Ligipääs on kompleksne teema, kus põhjused tulenevad sagedamini laiematest sotsiaalsetest ja üldhariduslikest probleemidest kui otsestest kõrghariduspoliitilistest valikutest. Ma usun, et käesolev analüüs inspireerib sellel teemal arutelu jätkama ning ühtlasi innustab koguma regulaarselt andmeid kõrgharidusele ligipääsu monitoorimiseks.

Head mõtlemissainet soovides

MAARJA BEERKENS, PH.D.
*Kõrghariduspoliitika Instituut
Twente Ülikool, Holland*

Lühikokkuvõte

Käesoleva uuringuraporti eesmärgiks on analüüsida kõrgharidusvõimaluste võrdväärsust Eestis eelkõige ligipääsu kontekstis ning tuua välja juurdepääsu soodustavad ja takistavad tegurid erineva sotsiaalmajandusliku taustaga õppurite seisukohast. Raportis on kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse põhimõtte aluseks soovolukord, kus üliõpilaskonna koosseis peaks õppima asumisel, õppimise ajal ja lõpetamisel peegeldama ühiskonna koosseisu. Ligipääsetavuse taset hinnatakse selle järgi, mil määral peegeldab üliõpilaskond oma karakteristikutelt riigi rahvastikku. Kui kõrgkoolis õppivad üliõpilased sarnanevad oma taustalt riigi elanikkonnale, võib ligipääsu nimetada heaks. Iga inimese potentsiaali parima kasutamise põhimõtet tuleb selgelt eristada ideest, et kõik inimesed peaksid ühiskonnas omandama kõrghariduse.

Analüüsi käigus rakendati nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Kvantitatiivne analüüs põhineb Eesti üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringutel (peamiselt 2007/08. õa). Käesoleva uuringu raames võrreldi Eesti üliõpilaste kohta kogutud andmeid kogurahvastiku vastavate näitajatega. Vaadeldi nii kirjeldavat statistikat kui ka kasutati korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi. Lisaks intervjueeriti haridusvaldkonna eksperte, üliõpilasi ja gümnaasiumilõpetajaid.

Järgnevalt on esitatud ülevaade olulisematest järeldustest:

- Üliõpilaste isade haridustase ja isade ametijärk võrrelduna üldise rahvastiku meeste samade näitajatega (mis on üks enim rahvusvaheliselt kasutatud kõrgharidusele ligipääsu kirjeldavaid tegureid) näitab, et Eesti on mõlema tunnuse osas Euroopa keskmiste seas.
- Eestis on täheldatav keskmisest vanemate üliõpilaste osakaalu kasvutrend. Üle 25-aastaste üliõpilaste osakaalu kasv on täheldatav nii vastuvõtul kõrghariduse teisele ja kolmandale astmele, aga ka kõrghariduse esimesel astmel.
- Rahvusvahelise võrdluse põhjal on Eesti üks vähesed Euroopa riike, kus kahaneb madala sotsiaalmajandusliku staatusega 25-44-aastaste kõrgharidusõpingute lõpetajate osakaal.
- Saavutus põhise õppetoetuste süsteemiga eristub Eesti teistest Euroopa riikidest, kus toetuste maksimisel arvestatakse suuremal määral üliõpilaste vajadusega või osutatakse finantsilist abi kõigile üliõpilastele.

Institsionaalne mitmekesisus – üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslik taust ja regionaalne mõõde

- Võrreldes maa-asulatest ning madalama haridustasemega vanematega peredest pärit õpilasi ning suurema linna gümnaasiumi (sh eliitgümnaasiumi) ja kõrgharidusega vanematega peredest pärit õpilasi, siis jätkavad esimesed väiksema tõenäosusega õpinguid ülikoolis.
- Õppeasutuste üliõpilaskonna taustade erinevus viitab õppeasutuste mõningasele segregatsioonile: õppeasutused võib üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslike tunnuste (lõpetatud keskkaridusasutus, ema ja isa haridustase) põhjal tinglikult jaotada kaheks kategooriaks:
  - 5 avalik-õiguslikku ülikooli (va Eesti Maaülikool) ning eraülikoolid on traditsioonilise ma õpilaskonnaga: enamike üliõpilaste vanemad on omandanud kõrge haridustaseme, paljud üliõpilased on lõpetanud nn eliitgümnaasiumi ja suur osa on pärit suurematest linnadest. Ka vanemate majanduslikku olukorda võib pidada keskmiselt paremaks, kuid enim iseloomustab keskmisest kõrgem majanduslik olukord eraülikoolides õppivate üliõpilaste tausta.
  - Teise kategooria moodustavad rakenduskõrgkoolid, riigi kutseõppeasutused ja Eesti Maaülikool, kus üliõpilaste hulgas on vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid ja nn eliitgümnaasiumi lõpetajaid. Märkimisväärselt suur osa üliõpilastest on seejuures pärit maa-asulatest ja lõpetanud maakonnakeskuse või vallakooli.
  - Kitsamalt spetsialiseerunud ülikoolide (Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) üliõpilaskond on märgatavalt homogeensem, peegeldades vähemal määral ühiskonna mitmekesisust. Neis on oluliselt enam suuremate linnade gümnaasiumide ja nn eliitgümnaasiumide lõpetanuid (moodustavad enam kui 2/3 üliõpilastest), kes on ühtlasi keskmisest harvemini pärit halva majandusliku olukorraga peredest ning kellel on keskmisest kõrgemalt haritud vanemad, kusjuures nende vanemad elavad eelkõige suuremates linnades.
  - Õppeasutuse spetsialiseerumine teatud valdkondadele mõjutab õppeasutuse üliõpilaskonna kujunemist üliõpilaste sotsiaalmajandusliku tausta aspektist. Samas on eriala huvitatus üliõpilase valikuid kõige enam mõjutavaks teguriks.
  - Kuigi intervjuudes väljendasid gümnaasiuminoored ja üliõpilased eelneva haridusastutuse, ettevalmistuse ning sotsiaalmajandusliku tausta (elukoht, majanduslik olukord) olulist mõju kõrgkoolis õpingute jätkamisele, näitavad uuringu küsitluse tulemused, et valdav enamik üliõpilaskonnast õpib soovitud kõrgkoolis ja soovitud erialal. Nende vastuste põhjal võib eeldada, et enamike üliõpilaste seas kõrgharidusele ligipääsu probleemi isikliku kogemuse kaudu ei tajuta.
  - Ligipääs kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud värskeste gümnaasiumilõpetajate osas on hea kõigi maakondade lõikes.
  - Õppeasutuse valikul on üliõpilaste seas üheks olulisemaks põhjuseks õppeasutuse asukoht. Samas on õppeasutuse asukoht vähem tähtis nende jaoks, kes plaanivad omandada muusika- või kunstialast kõrgharidust.

Vene rahvusgrupi ligipääs kõrgharidusele ja õppeasutuste valik

- Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate osakaal on sarnane vene õppekeelelega gümnaasiumi ja eesti õppekeelelega gümnaasiumi lõpetajate hulgas, mis viitab kõrgharidusele ligipääsu võrdväärsusele.
- Vaadeldes venelaste osakaalu üliõpilaskonnas rahvuskuluvuse alusel, viitavad uurimuse valimi andmed nende oluliselt madalamale osakaalule kõrghariduses võrreldes kogurahvastikuga, kuid ligipääsu kohta järelduse tegemiseks antud tunnuse alusel oleks vaja rahvuskuluvuse tunnuse kogumist riiklikus haridusstatistikas, mis praegu puudub.
- Gümnaasiumi õppekeele alusel võrrelduna on riigieelarvelistel kohtadel mõnevõrra ülekaalus küll eesti keeles üldkeskhariduse omandanud värsked gümnaasiumilõpetajad, kuid võrreldes 2005. aastaga on erinevus eesti ja vene õppekeelelega gümnaasiumilõpetanute vastuvõtul riigieelarvelistele kohtadele vähenenud.
- Vene noored õpivad eestlastega võrreldes väiksema tõenäosusega avalik-õiguslike ülikoolide riigieelarvelistel õppekohtadel. Venelased eelistavad õppemaksu korral eraülikoole või era-rakenduskõrgkoole, samas eestlaste puhul on olukord vastupidine.

Sotsiaalmajandusliku tausta mõju Eesti üliõpilaste töomustritele

- Euroopa riikidega võrreldes on Eesti üliõpilaskonnas ülisuur töötajate osakaal (66%), samas paljudes Euroopa riikides on see näitaja alla 50%. Seejuures kulutavad Eesti üliõpilased Euroopas vähim aega õppetööga seotud tegevustele.
- Eesti kõrghariduses on tekkinud fenomen üheaegselt täiskoormusega õpingutele ja täiskohaga töötamisele keskendunud üliõpilastest. Arvestades, et Eestis töötab kõigest täiskoormusega õppivatest ja sama ajal töötavatest üliõpilastest täiskohaga 51%, on meil olukord, kus suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid de facto osakoormusega üliõpilased.
- Vanuse kasvades suureneb töötamise tõenäosus enam kui kolmekordselt, seejuures töötatakse üha enam täiskohaga. Sagedamini töötavad rakenduskõrgkoolis õppivad noored, magistrandid ning riigieelarvelisel õppekohal õppivad noored võrreldes teiste üliõpilastega. Vastupidiselt teiste riikide kogemusele ei oma perekondlik taust Eesti üliõpilaste puhul töötamise aspektis olulist rolli.
- Eesti üliõpilaste erakordselt kõrge töötamismäära põhjusteks on küll toimetulek ning lisaraha teenimine, aga märkimisväärsel määral ka töökogemuse omandamise vajadus. Mida piiratumad on perekonna rahalised võimalused, seda suurem on tõenäosus, et üliõpilane töötab toimetuleku eesmärgil. Hea majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased töötavad peamiselt lisaraha teenimise ning samuti töökogemuse omandamise eesmärgil.
- Vaid pool töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on seotud õpitava erialaga. Teine pool töötavast üliõpilaskonnast töötab ametikohal, mis on erialaga seotud vähesel määral.
- Üliõpilaste töötamine õpingute ajal vähendab nende kõrgkooli lõpetamise tõenäosust nominaalperioodi raames. See tähendab, et üliõpilase töötamise tõttu kannatab nende akadeemiline õppeedukus.

1. Uuringu taust

1.1 Kõrgharidusvõimaluste võrdvärsus ja ligipääs kõrgharidusele

Euroopas on kõrgharidusvõimaluste võrdvärsus kujunenud kõrghariduspoliitika üheks sõlmküsimuseks. Kõrgharidusel on ühiskonnas märkimisväärne roll sotsiaalse sidususe toetamisel, ebavõrdsuse vähendamisel ning ühiskonna teadmiste ja oskuste taseme tõstmisel. Üha suuremal hulgal inimestest on võimalus kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes õpinguid jätkata, kuid kõrghariduse massiliseks muutumine ei ole taganud ühiskonna erinevatele liikmetele võrdväärseid võimalusi sellele ligipääsuks. Seetõttu on paljudes riikides tegeletud sellega, et tagada inimestele laiapõhjalisem ligipääs kõrgharidusele ning kõrgharidusvõimaluste võrdvärsus.

20. sajandil on ligipääs kõrgharidusele suuri muutusi läbi teinud ning selle tulemusena on toimunud kõrgharidusmaastiku märkimisväärne avardamine. Kõrgharidusele ligipääsu laienemine on mõjutanud kõrgharidusvõimaluste kättesaadavust ning kuigi laienemist võib üldjuhul pidada suurema kaasatuse tagamise vormiks, on sellega kaasnenud kõrgharidusvõimaluste võrdvärsuse kasv küsitav. Suurenenud on absoluutsed numbrid madalama sotsiaalmajandusliku staatusega noorte kõrghariduse omandamisel, kuid mitte tingimata nende üldine osakaal üliõpilaskonnas.

Ühiskonnas toimuvad arengud üha kiiremas tempos ning kõrgharidus peab muutustega kohanduma, ideaalis neist paar sammu ees käima. Kõrgharidus peab ühiskonna arengut tagant tõukama, mitte seda lihtsalt peegeldama. Kuna tulevikus prognoositakse kiiret üleminekut teadmispõhisele majandusele, siis võib kõrgharidusvõimaluste võrdvärsust ja kvaliteeti pidada üheks võtmeteguriks edu tagamisel üleilmses majanduskonkurentsis.

1.1.1 Kõrghariduse sotsiaalne dimensioon

2007. a Euroopa haridusministrite konverentsil tõsteti haridusvõimaluste võrdvärsuse teema eraldi kõrghariduspoliitika keskpunkti. Bologna protsessi Londoni kommünikee (2007) kohaselt on kõrgharidusel ühiskonnas märkimisväärne roll sotsiaalse sidususe toetamisel, ebavõrdsuse vähendamisel ning ühiskonna liikmete teadmiste, oskuste ja pädevuse taseme tõstmisel. Sotsiaalne dimensioon on Bologna protsessi keskseks terminiks, millel küll ühtset definitsiooni ei ole, kuid mis tähendab põhimõtete ja vahendite kogumit, mille abil püütakse parandada kõrghariduse omandamisega kaasnevat sotsiaalseid mõjureid. Sotsiaalne dimensioon käsitleb muuhulgas teemasid nagu õiglane ligipääs kõrgharidusele, õpingute edukas läbimine ja lõpetamine, üliõpilaste toetussüsteem jms. Sotsiaalne dimensioon rõhutab, et kõrgharidus ei ole üksnes õppejõudude ja üliõpilaste pärusmaa, vaid haridussüsteemi osapoolteks on ka teised ühiskonnagrupid: riigiesindajad, tööandjad, töövõtjad ja teadlased, kelle ootuste ja huvidega peaks arvestama. Seega on kõrghariduspoliitika eesmärk piiratud inimressursi parimal viisil kasutamine ning riigi mitmekülgse arengu toetamine jätkusuutlikkuse seisukohast.

Kõrghariduse sotsiaalne dimensioon - põhimõtete ja vahendite kogum, mille abil püütakse parandada kõrghariduse omandamisega kaasnevat sotsiaalseid mõjureid.

1.1.2 Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsus

Seega hõlmab kõrgharidusvõimaluste võrdväarsus nii ligipääsu kõrgharidusele kui ka õpingute edukat läbimist ja lõpetamist. Samuti mängivad seejuures olulist rolli üliõpilaste elamistingimused ja nõustamine, regionaalne mõõde, üliõpilaste töomustrid, täiskasvanute ja ebatraditsiooniliste õppijate võimalused, sisseastumismõõded ning varasema haridustee probleemid. Samuti on olulised majanduslikud tegurid (õppetoetus, õppelaenusüsteem jms). Nimetatud tegurid on üksteisega suurel määral seotud ning ebavõrdsus ühe näitaja puhul mõjutab ka teisi aspekte. Kõrgkooli astumine ei garanteeri kõrghariduse omandamist. Inimesel peab olema võimalus õppetöö edukalt läbida ning lõpetada, muidu läheb tema potentsiaal ühiskonnale kaotsi ning kõrgkooli ressursside kasutamine on ebaefektiivne ja eesmärgipäratu.

Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse põhimõtte keskseks väärtuseks on soovolukord, kus üliõpilaskonna koosseis peaks õppima asumisel, õppimise ajal ja lõpetamisel peegeldama ühiskonna koosseisu (Londoni kommünikee, 2007).

Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse mõistes eristub võrdväärne ehk õiglane ligipääs kõrgharidusele (equity of access) ja tulemuste võrdväarsus (equity of outcomes) (Santiago, et al, 2008). Kuigi mõlemad aspektid on kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse tagamisel olulised ning väärivad põhjalikumalt uurimist, keskendutakse käesolevas uuringus võrdväärset ehk õiglast ligipääsu mõjutavate tegurite analüüsimisele.

1.1.3 Õiglane ligipääs kõrgharidusele

Iga inimese potentsiaali parima kasutamise põhimõtet tuleb selgelt eristada ideest, et kõik inimesed ühiskonnas peaksid omandama kõrghariduse. Kõrgharidussüsteemi ligipääsetavuse taset hinnatakse tihti selle järgi, mil määral peegeldab üliõpilaskond oma karakteristikutelt riigi rahvastikku. Kui kõrgkoolis õppivad üliõpilased sarnanevad oma taustalt riigi elanikkonnale, võib ligipääsu nimetada heaks. Samas kui kõrgkooli pääsev ning seal püsiv seltskond erineb oluliselt rahvastiku demograafilistest näitajatest, on tegemist piiratud ligipääsu võimaldava ehk elitaarse kõrgharidussüsteemiga. Sel juhul on oluline pöörata tähelepanu erinevatele barjääridele, mis võivad takistada mõne ühiskonnagrupi ligipääsu kõrgharidusele ning selles püsimist.

Kõrgharidussüsteemi ligipääsetavuse taset hinnatakse tihti selle järgi, mil määral peegeldab üliõpilaskond oma karakteristikutelt riigi rahvastikku.

Paljud riigid otsivad kõrghariduspoliitika kujundamisel pidevalt võimalusi, kuidas tagada võrdväärne ligipääs erineva sotsiaalmajandusliku taustaga motiveeritud ja võimekate õppurite jaoks, et seeläbi hariduse kvaliteeti tõsta. Inimkapitali investeeritud ressursside majanduslikud ja sotsiaalsed kasutegurid kaaluvad üles nende maksumuse, mistõttu peaks inimressursi parimal võimalikul moel arendamine ja rakendamine olema hariduspoliitika kujundamise olulisemaid ülesandeid. Kõrghariduse kõrge hind ja tähtis

roll motiveerib riike hariduspoliitika kujundamise kaudu mõjususe¹ ja jätkusuutlikkuse edendamisele. Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse saavutamiseks ei piisa ainult ligipääsuvõimaluste laiendamisest, vaid vajalik on ka antud teema prioriteetsus kõrghariduspoliitikas (EUROSTUDENT, 2008; Gorard et al, 2007; Strathdee, 2008). Kõrghariduse kättesaadavuse ning sellega seotud hüvede laiendamine ei saa toimuda pelgalt üliõpilaste arvu suurendades, vaid suunates ning toetades mitmesuguseid haridusvalikuid. Selleks et saavutada kõrgharidussüsteemi maksimaalne mõjus ja tõhusus², tuleb lisaks haridussüsteemi täiustamisele tasakaalustada eelnevate haridusastmete ja -võimaluste mõju mitmesuguste poliitikate ning meetmete kaudu.

Iga ühiskond defineerib sotsiaalset mitmekesisust ning hindab ja suunab võrdväärse ligipääsu edendamist oma riigi ajaloost ja kultuuritraditsioonidest lähtuvalt. Sellest tulenevalt on kõrgharidusele võrdväärse ligipääsu edendamise meetmed riigiti erinevad, millest on lähemalt juttu raporti teises peatükis.

1.2 Uurimisfookus ja eesmärgid

Ka Eesti kõrghariduspoliitika on kahe viimase kümnendi jooksul läbi teinud mitmesuguseid muutusi ning kõrgharidusmaastik on märkimisväärselt avardunud. Eestis on üliõpilaste arv võrreldes 1993/94. õppeaastaga kasvanud ligi kolm korda (EHIS, 2009). Kuigi Eesti gümnasistidest kõrgkoolis edasiõppijate hulk (65% 2008/09. õa) on riikide võrdluses hea näitaja, on rahvusvahelised eksperdid (Huisman, et al, 2007) Eestit kritiseerinud kõrgharidusvõimaluste võrdväarsusele ja kõrgharidusele ligipääsule vähese tähelepanu osutamise eest.

Võrdväärne ligipääs kõrgharidusele on käesoleva uuringu raames defineeritud järgmiselt (Santiago, et al, 2008):

„Võrdväarsust edendavad sellised kõrgharidussüsteemid, mis tagavad, et kõrgharidusele ligipääs, selles osalemine ja tulemused põhinevad ainult inimese enda individuaalsel võimekusel ja motivatsioonil. Tagatakse, et kõrghariduse omandamine ei sõltu isiklikest ega sotsiaalsetest asjaoludest nagu sotsiaalmajanduslik taust, sugu, rahvuskuuluvus, sisserändaja staatus, elukoht, vanus või puue.“

Käesoleva uuringu peatükid käsitlevad Eesti kõrgharidusvõimaluste võrdväarsusega seotud probleeme peamiselt nendest aspektidest, millele on varasemalt tähelepanu juhtinud OECD kõrghariduseksperptide tööühm (Huisman, et al, 2007). OECD kõrgharidusraport Eesti kohta nendib, et õiglane ligipääs ei ole kuulunud Eesti kõrghariduspoliitika prioriteetide hulka ning probleemist ülevaate saamiseks kogutakse kasinalt informatsiooni. Kuigi üht-teist olulist on Eestis ligipääsu tagamiseks ka tehtud, näiteks regionaalsete kolledžite rajamine või lisa-aasta võimaldamine mitte-estlastest õpilaste keeleõppeks, ei ole ligipääs seni tegelikult tõsiselt tähelepanu pälvinud, eriti rahvusvahelises kontekstis vaadates. OECD eksperdid rõhutavad, et kõrghariduse valdkonna erinevate osapoolte hinnangul on kõrgharidusele juurdepääs seotud üliõpilaste sotsiaalmajandusliku taustaga (Huisman, et al, 2007).

1. Mõjus (effectiveness) hõlmab kõrghariduse pikaajalisi kasutegureid, nt milline on ülikoolilõpetaja väärtus ühiskonnale? Kas ta suudab hankida oma haridusele vastava töökoha? (EUROSTUDENT, 2008).

2. Tõhusus (efficiency) tähendab üldjuhul optimaalse tasakaalu leidmist kõrghariduse sisendite ja väljundite vahel lühemas ajalisel plaanis, nt mis on kõrghariduse omandamise hind isiku kohta (EUROSTUDENT, 2008).

Käesoleva uuringu eesmärk on:

- analüüsida kõrgharidusvõimaluste võrdväärsust Eestis ja tuua välja võimalikud ebavõrdsusele viitavad tendentsid;
- selgitada välja juurdepääsu takistavad ja soodustavad tegurid erineva sotsiaalmajandusliku taustaga õppurite seisukohast.

Uuring keskendub kõrgharidusele³ ligipääsu analüüsimisel järgmistele valdkondadele: *perekonna sotsiaalmajandusliku tausta mõju ligipääsule; rahvuskuuluvuse ja keelelise tausta mõju ligipääsule; regionaalne mõõde ligipääsu kontekstist vaadatuna; institutsionaalne mitmekesisus väljendatuna üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslikus taustas ning sotsiaalmajandusliku tausta mõju üliõpilaste töömustritele*. Kõik need tegurid hõlmavad erinevaid näitajaid, mida analüüsitakse vastavas kontekstis, arvestades trende ja empiirilist materjali võrdväärse ligipääsu kohta kõrgharidusele Eestis.

Käesolevas uuringus ei käsitleta kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse teema raames selliseid valdkondi nagu naiste alaeindatus teatud erialadel või üleaeindatus mõnes teises valdkonnas; noorte lahkumine Eestist eelistusega omandada kõrgharidus mõnes välisriigis ja mitte kodumaal; vanemate hoiakute mõju laste haridusvalikutele ja -võimalustele; õpetajate rolli olulisus talentide avastamisel ning õpingute toetamisel haridusteel. Samuti jääb analüüsist välja erivajadustega inimeste ligipääs ja osalemine kõrghariduses. Võimekuse osa ligipääsul kõrgharidusele on analüüsis arvestatud erinevate kaudsete mõjude kaudu (näiteks vanemate haridustase, ametijärk jms), kuid eraldi dimensioonina võimekust antud raportis analüüsitud ei ole. Autorid tunnistavad nimetatud teemade olulisust kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse aspektist. Kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse teemale keskendutakse antud uuringus eelkõige võrdväärse ligipääsu perspektiivist, mistõttu kõrgharidusõpingute lõpetamist ning sellega seotud tulemuslikkust käsitletakse vaid põgusalt.

Käesoleva uuringu taustaks antakse kirjanduse põhjal koostatud ülevaade sellest, millised sotsiaalmajandusliku tausta ja eelneva haridusteega seotud tegurid mõjutavad erinevate elanikkonnagruppide kõrgharidusvõimalusi. Mitmesuguseid trende ja tendentsi analüüsitakse nii kohalikest kui ka rahvusvahelisest kontekstist lähtuvalt. Järgnevad uuringu peatükid, milles analüüsitakse Eesti üliõpilaskonna institutsionaalset mitmekesisust sotsiaalmajandusliku tausta põhjal; gümnaasiumi õppekeele ja rahvuskuuluvuse põhjal eristatavaid võimalusi ning eelistusi kõrgharidusele ligipääsu kontekstis eelkõige värsketest gümnaasiumilõpetajatest vastuvõetud üliõpilaste lõikes; samuti unikaalseid töömustreid ning nende seost üliõpilaste sotsiaalmajandusliku taustaga.

1.3 Uuringu meetodika

1.3.1 Üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuring

Eesti üliõpilaskonda puudutavad andmed pärinevad 2008. aastal Eesti Üliõpilaskondade Liidu (EÜL) ja Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS poolt läbi viidud üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringust. Lisaks põhineb kvantitatiivne analüüs ka varasematel Eesti üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringutel (EÜL 2003 ja 2007). Tegemist on üliõpilaste seas läbi viidud ankeetküsitluse koondandmetega, mille valimi moodustasid 2008. aastal 2688

3. Kõrghariduse alla arvestatakse antud raportis järgmised õpped: kutsekõrgharidusõpe; rakenduskõrgharidusõpe; diplomiope; bakalaureuseõpe; bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õpe.

üliõpilast, 2006. aastal 2235 ja 2003. aastal 1579 üliõpilast. Nimetatud uuring hõlmab enamikku Eestis tegutsevaid avalik-õiguslikke, riiklikke ja eraõiguslikke kõrghariduse omandamist võimaldavaid õppeasutusi.

Üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuringu küsimustik hõlmas teemasid, nagu üliõpilaste varasem haridustee ja hetkeseis, elamistingimused, majanduslik olukord, töötamine ja perekondlik taust. Need andmed võimaldavad analüüsida kõrgharidusele ligipääsu erinevaid aspekte, nagu näiteks ligipääs riigieelarvelistele ja riigieelarvevälistele õppekohtadele jms. Käesoleva uuringu raames võrreldi neid näitajaid erinevate õppeasutuste üliõpilaskonna lõikes ning võimalusel samade näitajate esinemissagedusega kogurahvastiku tasandil.

1.3.2 Valimi esinduslikkus ja andmete võrreldavus

Kuna erinevatel aastatel läbi viidud küsitluste valimites oli mõningaid erisusi, siis esines probleeme andmete võrreldavusega. Näiteks viidi 2002/03.õa aasta uuring läbi personaalintervjuude vormis, mistõttu mõjutas küsitletuks osutumise tõenäosust nt loengus viibimine. Ühtlasi tuleb intervjuude puhul alati arvestada vastuste objektiivsust mõjutavaid psühholoogilisi aspekte, seevastu kui veebipõhist küsimustikku saab täita anonüümselt.

Valimi esinduslikkuse analüüsi aluseks on Haridus- ja Teadusministeeriumi registris (Eesti Hariduse Infosüsteemis) olevad Eesti üliõpilaskonda iseloomustavad näitajad (nt sugu, vanus, elukoht jms). Uuringu andmestiku võrdlemisel kogurahvastiku vastavate näitajatega kasutati Eesti Statistikaameti andmeid.

Mudelite testimisel kasutati andmetöötlusprogrammis Stata pakutavaid uuringuandmete analüüsi meetodeid (survey data analysis). Tulemuste kvaliteedi parandamiseks on valimi andmeid kaalutud tagades esinduslikkuse õppeasutuste tüüpide lõikes ja lähtuvalt üliõpilaste soos; küsitluse valimis oli naisüliõpilaste osakaal palju kõrgem kui naiste osakaal üliõpilaskonnas. Valimi kaalude määramisel ei arvestatud täis- ja osakoormusega õppivate üliõpilaste osakaalu, kuna selle kohta täielikud andmed puuduvad.

Võttes arvesse küsitluses osalenud üliõpilaste vanust, võib siiski esineda teatud kallutatust, kuna valimis on noorima vanusegrupi üliõpilaste (18-19a) osakaal väiksem kui üliõpilaskonnas tervikuna. Kuna selles vanusegrupis on valimis ainult 28 isikut ja teiste vanusegruppide puhul ei ole täheldatud äärmuslikke erisusi, siis otsustati andmete vanuselise kaalumise loobuda. Mitmete oluliste näitajate (nt õppekeel keskhariidusasutuses) andmed on olemas ainult viimastel aastatel kõrgharidust omandama asunud isikute kohta. Seetõttu ei olnud võimalik võrrelda üliõpilaskonda ja kogurahvastikku kõikide soovitud näitajate osas. Uurimisgrupp ei leidnud muid olulisi aspekte, mis võiksid valimi esinduslikkust olulisel määral mõjutada.

Analüüsist jäid välja äärmuslike väärtustega vaatlused, kuna tõenäoliselt on põhjuseks vead küsitletute vastustes. Siinkohal võib põhjusena välja tuua asjaolu, et mõned küsimused osutusid mõnikord üliõpilaste poolt valesti mõistetuks ja tekitasid vastajates segadust (nt kuusissetuleku all tõid osad vastajad välja hoopis aastase sissetuleku). Mitmed nominaalsed tunnused kodeeriti ümber arvulisteks ning teatud muutujate väärtused kodeeriti ümber, et tulemuslikumalt hinnata vastavate näitajate vahelisi seoseid kvantitatiivsete meetodite abil. Andmete võrreldavust aastate lõikes vähendas valikvastustega küsimuste erinev esitusviis.

Muud andmete analüüsil ilmnunud takistused on peamiselt seotud vastuste subjektiivse iseloomuga, mille puhul on tõenäoline kallutatuse sotsiaalselt aktsepteeritava vastusevariandi suunas. Põhjuseks võib olla ka vastumeelsus vastata teatud küsimustele,

teadmatus või nende tegurite kombinatsioon, mis on küsimustike puhul üsna tavapärane. Näiteks tõrguvad paljud inimesed avaldama infot oma sissetuleku kohta. Sissetulekuga seotud teemad on antud uuringu raames üldse kõige problemaatilisemad, kuna üliõpilaste tegelikku sissetulekut on äärmiselt keeruline hinnata, nt saavad paljud üliõpilased rahalist ja muud olulist materiaalset toetust oma vanematelt või elukaaslaselt. Käesolevas uuringus kasutati majandusliku tausta kindlaksmääramiseks nii üliõpilaste endi subjektiivseid hinnanguid oma vanemate sissetuleku kohta kui ka arvulist skaalat kogusissetuleku hindamiseks. Esimesel juhul ei olnud andmeid võimalik võrrelda kogurahvastikuga, kuna hinnangud olid toodud skaalal “kõrge”, “keskmine” ja “madal”. Teisel juhul küsiti mõlema vanema netosissetulekut kokku, mistõttu on näiteks ühe vanemaga perest pärit üliõpilase vastav näitaja poole madalam võrreldes perega, kus mõlemad vanemad saavad täpselt sama palka, kuigi tegelik majanduslik olukord võib neil olla võrdne. Sellest tulenevalt ei ole uuringus esitatud üliõpilaste sissetuleku ega vanemate sissetuleku näitajate võrdlevat analüüsi kogurahvastiku vastavate näitajatega.

1.3.3 Andmete analüüs

Käesoleva uuringu raames võrreldi Eesti üliõpilaste kohta kogutud andmeid kogurahvastiku vastavate näitajatega ning statistiliselt oluliste seoste avastamiseks võimalike kõrghariduse taskukohasust ja ligipääsetavust iseloomustavate indikaatorite vahel hinnati korrelatsioonikordajate väärtusi ning koostati ökonomeetrilisi mudeleid. Samuti uuriti ligipääsu õppeasutuse tüübi eelistuse, õppemaksu tasumise, õppelaenu võtmise ja kooli kõrvalt töötamise aspektist, analüüsides antud näitajate võimalikke seoseid üliõpilaste sotsiaalmajanduslikku tausta iseloomustavate teguritega. Tuleb arvesse võtta, et need näitajad on omavahel seotud ning käesoleva uuringu eesmärk on välja tuua nende seoste suunad ja statistiline olulisus. Samas ei ole võimalik tuvastada põhjuslikkust ilmnevates tendentsides, mistõttu tuginevad antud raportis välja toodud seoste põhjuslikkust käsitlevad oletused teoreetilisele kirjandusele, valdkonnas strateegilist tähtsust omavatele dokumentidele ning kvalitatiivsete uurimismeetodite rakendamisel saadud teadmistele.

Käesolevas uuringus on vaatluse alla võetud enam kui 50 üliõpilaskonda iseloomustavat näitajat ning seetõttu on mudelites esitatud vaid olulisemad muutujad. Kuna 2007/08. õa andmed on kõige üksikasjalikumad, siis on regressioonmudelid esitatud vaid selle aasta kohta ning kõikide aastate lõikes on välja toodud olulisemad kirjeldavad näitajad. Võrdluseks kasutati mudelites ka 2002/03. õa ja 2005/06. õa andmeid, kuid ei saadud oluliselt teistsuguseid tulemusi; statistiliselt olulisi seoseid tuvastati vähem. Nende aastate puhul oli võimalik arvesse võtta ka vähem näitajaid, mistõttu ei ole mudelite tulemused aastate lõikes objektiivselt võrreldavad.

1.3.4 Kvalitatiivne analüüs

Kvantitatiivne analüüs võimaldab hinnata arvnäitajatega väljendatud muutujate suunda ja korrelatsiooni statistilist olulisust, kuid ei anna kindlaid vastuseid põhjuslike seoste kohta. Kuna mitmed käesoleva uuringu raames vaatluse alla võetud tegurid on omavahel tihedalt seotud ning eesmärk on uurida ka neid aspekte, mida ei ole võimalik väljendada arvuliste näitajatega, rakendati andmete analüüsil ka kvalitatiivseid uurimismeetodeid.

Üliõpilaskonna küsitluse kvantitatiivsete andmete tulemusi täiendavad kuus fookusgrupi intervjuud ja kaheksa poolstruktureeritud süvaintervjuud erinevate haridusvaldkonna ekspertidega. Fookusgrupi intervjuud viidi läbi kahes valitud gümnaasiumis, kusjuures

üks oli nn eliitgümnaasium ja teine mitte, ning neljas erinevat tüüpi kõrghariduse omandamist võimaldavas õppeasutuses erinevates geograafilistes piirkondades (sh avalik-õiguslikus ülikoolis, eraülikoolis, avalik-õigusliku ülikooli piirkondlikus kolledžis ning osaliselt vene keeles õppida võimaldavas avalik-õiguslikus ülikoolis). Süvaintervjuud viidi läbi kahe rektoriga, kolme ametnikuga Haridus- ja Teadusministeeriumist ning Sotsiaalministeeriumist, kõrghariduseksperdiga eraülikoolist, hariduseksperdi/poliitiku ja kommertspanga õppelaenueksperdiga. Kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse küsimuse analüüsi ja mitmetahulist ülevaadet on mõningal määral takistanud andmete vähesus, sh üliõpilaskandidaatide, kõrgharidust omandavate ning lõpetajate sotsiaalmajandusliku tausta kohta (Santiago, et al, 2008). Ka Eesti ei ole selles suhtes erand. Võrdlevanalüüsi eesmärgil on võimalusel kasutatud andmeid Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavast andmebaasist EHIS4. Antud analüüsi teostamist piiras teatud määral ebapiisav andmekogu mitmesuguste kõrgharidusele ligipääsuga seotud aspektide analüüsimiseks, sh rahvuskuuluvus, vanemate sissetulek/majanduslik olukord, haridustase, ametijärk.

1.4 Uuringu meeskond

Käesolev uuringuraport on osa Eesti Üliõpilaskondade Liidu uuringuprojektist „Õiglase ligipääs kõrgharidusele Eestis“, mille üldisemaks eesmärgiks on toetada Eesti kõrghariduspoliitika teadmistepõhist kujundamist saavutamaks riiklikes dokumentides ja strateegiates seatud eesmärgid; samuti juhtida poliitikakujundajate, kõrghariduse sidus- ja sihtgruppide ning avalikkuse tähelepanu õiglase juurdepääsu küsimusele laiemalt. Projekt on rahastatud Euroopa Sotsiaalfondi poolt läbi Primus programmi, mida viib Eestis ellu SA Archimedes.

Uuringu analüüsi on läbi viinud ning uuringu raporti koostanud SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. Analüüsiprojekti juhtis Praxis haridusanalüütik Laura Kirss ning analüüsi teostasid haridusanalüütik Eve Mägi (Praxis) ning Tartu Ülikooli doktorant Liis Lill. Projekti töösse olid rahvusvaheliste ekspertide ning nõustajatena kaasatud dr. Maarja Beerkens (Twente Ülikool/University of Twente, The Center for Higher Education Policy Studies) Hollandist ja dr. Dominic Orr (Higher Education Information System, HIS) Saksamaalt. Kvaliteedikontrolli teostas Annika Tina, kel on pikaajaline kõrghariduspoliitika eksperdikogemus Haridus- ja Teadusministeeriumist.

Dr. Maarja Beerkens on rahvusvaheliselt tunnustatud kõrghariduseksperdi, kes omab väärtuslikke teadmisi erinevatest kõrgharidussüsteemidest ning toimimisest. Maarjal on kogemusi erinevate rahvusvaheliste suurte uuringuprojektidega nii maailmapangas kui Twente Ülikoolis. Samas on tal Eesti töökogemusest Praxisest ning Avatud Eesti Fondis hea ülevaade siinsest kõrgharidusmaastikust ning probleemidest.

Dr. Dominic Orr on samuti rahvusvaheliselt tunnustatud kõrghariduseksperdi, kes on üle-euroopalise üliõpilaste sotsiaalse olukorra uuringu EUROSTUDENT looja, juht ja koordinaator. Dr. Orril on ulatuslikud kogemused kõrghariduspoliitika valdkonnast, sh kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse ja kõrgharidusele ligipääsu teemal.

Võrdväärset ligipääsu kõrgharidusele mõjutavad mitmesugused valdkondlikud arengud ja tegurid. Järgnevalt antakse kirjanduse põhjal ülevaade erinevatest teguritest, mis on otseselt või kaudselt seotud võrdväärse ligipääsuga kõrgharidusele. Peatüki alguses antakse lühiülevaade kõrgharidusest Eestis, kuid kõrgharidusele ligipääsu mõjutavaid valdkondlikke arenguid ja rahvusvahelist võrdlust käsitletakse eelkõige ülikoolisektorit ja vähesel määral rakenduskõrgharidussektorit silmas pidades.

2. Kõrgharidusele ligipääsu mõjutavad valdkondlikud arengud ja tegurid

2.1 Kõrgharidussüsteem ja ligipääs kõrgharidusele Eestis

Eesti kõrgharidussüsteem on kõrghariduse esimesel astmel kaheharuline, hõlmates bakalaureuse- ja rakenduskõrgharidusõpet ning sellest tulenevalt on ka kõrgharidust omandada võimaldavate õppeasutuste võrk mitmekesine. Eestis võimaldavad kõrgharidust omandada kolme tüüpi õppeasutused: ülikoolid, rakenduskõrgkoolid ja kutseõppeasutused. Ülikool on õppe-, loome- ning teadus- ja arendusasutus, kus toimub õpe kõrgharidustaseme kõigil kolmel astmel. Rakenduskõrgkoolid ja kutseõppeasutused võimaldavad õppida rakenduskõrgharidusõppe õppekavadel ning mõnel juhul toimub rakenduskõrgkoolis ka magistriõpe. Kokku on 2009/10. õa. Eestis 34 (15 võrra vähem võrreldes 2001. aastaga) kõrghariduse omandamist võimaldavat õppeasutust, mis jagunevad järgmiselt: 6 avalik-õiguslikku ülikooli, 4 eraülikooli, 10 riiklikku rakenduskõrgkooli ja 11 erarakenduskõrgkooli, 2 riiklikku kutseõppeasutust ja 1 erakutseõppeasutus.

Kasvavate nõudmiste, konkurentsi ja parema kvaliteedi pakkumisega kaasnevate suurenenud kuludega maadlev Eesti kõrgharidussektor seisab silmitsi rahastamiskärbetega. Kuigi kõrghariduse tasemel haridusteed jätkavate noorte arv kasvab pidevalt, on probleemina nii Eesti kui rahvusvaheliste ekspertide poolt välja toodud võrdväärse ligipääsu tagamist erineva sotsiaalmajandusliku taustaga inimestele, täiskasvanud õppijale ning venekeelse vähemuse esindajatele.

Rahastamissüsteemi uuendamisega (tegevussuund 4) seoses on Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 eesmärgiks saavutada aastaks 2008 ühe üliõpilase kohta OECD maade keskmisega võrreldav rahastamise tase (avalik ja erarahastamine), säilitades ühtlasi ligipääsu kõrgharidusele OECD riikidega võrreldavas mahus. Sama tegevussuuna tegevus nr 10 sätestab, et üliõpilaste sotsiaal-majandusliku olukorra analüüsi põhjal töötatakse välja meetmed, mis kindlustavad õppuritele võrdsed võimalused ligipääsuks kõrgharidusele.

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 üheks lähtekohaks on kõigile võimekatele õppuritele kõrgharidusele ligipääsu tagamine, sõltumata nende elukohast, majandusoludest või erivajadustest. Strateegia kohaselt on riigi ülesanne õiglase juurdepääsu tagamine, seades ainsaks valikukriteeriumiks võimekuse ning valmisoleku hariduse omandamiseks.

Eesti kõrgharidussüsteem on viimasel kümnendil saavutanud erinevates valdkondades teatava edu (nt 3+2 õppekavade süsteemile üleminek ja üliõpilaste mobiilsuse kasv), kuid sotsiaalse dimensiooni olulisuse edendamine kõrghariduses on jäänud võrdlemisi marginaalseks (Aru, 2008). Kuigi Eesti on kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse põhimõtte olulisust kõrgharidusstrateegias deklareerinud, ei ole otseselt see teema poliitikakujundajate tähelepanu pälvinud. Seda on Eestile ette heitnud ka rahvusvahelised eksperdid (Huisman, et al, 2007). Võib öelda, et Eestis on kõrgharidusele ligipääsu teema käsitus olnud mõnevõrra hajus ning juurdepääsu seostatakse kitsalt majanduslike teguritega, peamiselt üliõpilaste õppetoetuse teemaga. See on vaid üks aspekt tervikpildist, kuigi kahtlemata oluline osa.

Euroopas on ligipääs kõrgharidusele järgmiseks kümnendiks seatud nii Bologna protsessi kui ka Euroopa kõrgharidusruumi prioriteediks. Vastavalt 2009. aasta Euroopa kõrgharidusruumi haridusministrite kokkuleppele seab iga riik, s.h. Eesti, mõõdetavad eesmärgid kõrgharidusele ligipääsu õiglasemaks muutmiseks, mis peaks saavutatama 2020. aastaks (Leuveni kommünikee, 2009).

Haridusvõimaluste võrdväärsuse teemat võib osaliselt pidada maailmavaate küsimuseks sotsiaalse õigluse kontekstis. Samas on Eesti puhul tegemist väikese riigi strateegilise arengu- ja tulevikuküsimusega. Väikeriigis on piiratud rahvaarvu tingimustes kriitilise tähtsusega iga inimese võimete maksimaalne ärakasutamine. Oluline on toetada kõigi inimeste huvide ja võimete arendamist läbi inimressursi efektiivse kasutamise ja sotsiaalse õigluse. Eriti kui silmas pidada meie riigi seatud eesmärgi teadmispõhise majanduse poole püüdlisel. Eesti on töövõimelise Euroopa vanade liikmesriikide võrdluses selgelt mahajääja rollis (Statistikaamet, 2009). PISA (2006) uuring tõi esile, et kuigi Eesti on oma põhihariduse kvaliteediga maailmas kõrgel tasemel, ei sirgu meil siiski tippe sama märkimisväärselt. Eesti suurune riik ei saa endale lubada, et kõik võimekad ning eeldustega inimesed ei pruugi jõuda parima hariduseni – sellisel juhul on tegemist ilmselgelt meie ressursside ebaotstarbeka kasutamisega ning püüdlused teadmispõhise majanduse suunal jäävad kättesaamatuks.

Võrreldes 20-29aastaste üliõpilaste osakaalu kõrghariduses erinevate riikide lõikes 2007.a (OECD, 2009) on näha, et OECD riikides omandab kõrgharidust keskmiselt 25% nimetatud eagrupist. Eestis on see osakaal pisut kõrgem, moodustades 26,8% kõigist 20-29aastastest. OECD keskmisega võrreldes kõrgem on 20-29aastaste üliõpilaste osakaal Põhjamaades, eriti Soomes (43%), kuid ka Taanis (38%), Islandil (36%) ja Rootsis (34%). Samuti on sama näitaja OECD riikide keskmisest pisut kõrgem Norras (30%), Saksamaal (29%), Belgias ja Hollandis (mõlemas 28%) ning Kreekas (27%). OECD riikide keskmisest kõrgem sama eagrupi osakaal kõrghariduses on veel Austraalias ja Sloveenias (mõlemas 33%), Poolas (31%) ja Uus-Meremaal (30%). OECD riikide keskmisest madalam on sama näitaja Inglismaal (17%), Slovakkias (19%), Prantsusmaal (20%).

Iga Euroopa kõrgharidusruumi riik (sh Eesti) peab vastavalt haridusministrite kokkuleppele seadma mõõdetavad eesmärgid kõrgharidusele ligipääsu õiglasemaks muutmisel, mis peaks saavutatama 2020.aastaks (Leuveni kommünikee, 2009).

2.2 Ligipääs kõrgharidusele ja kõrghariduse omandamine on seotud perekonna sotsiaalmajandusliku staatusega

Kõrgharidusele ligipääs ja kõrghariduse omandamine on madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit üliõpilaste jaoks piiratum võrreldes kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit indiviididega. Sotsiaalmajanduslikku staatust on enamikes uurimustes mõõdetud perekonna majandusliku olukorra, vanemate haridustaseme või nende ametijärgu kaudu (McDonough & Fann, 2007; Oakes, Rogers, Lipton & Morrell, 2002; Santiago et al, 2008; Usher, 1998; Usher & Cervenak, 2005).

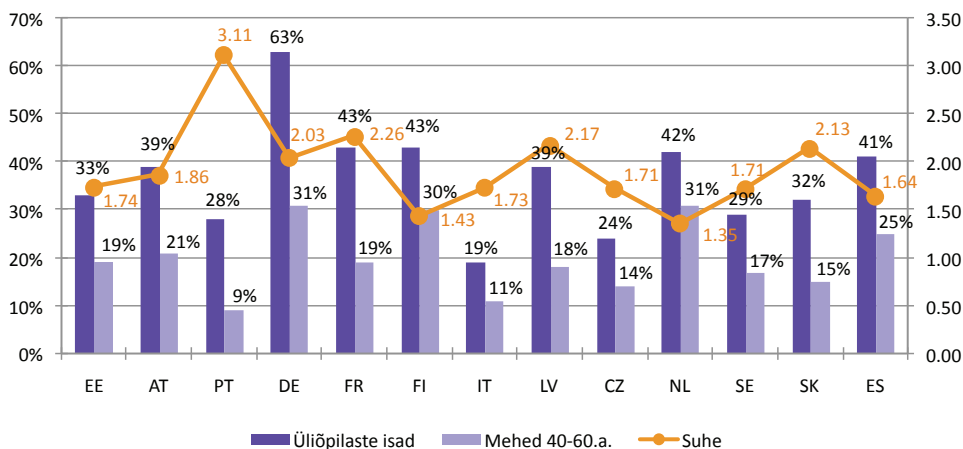
Uuringute alusel (McDonough & Fann, 2007) võib perekonna majanduslik olukord mõjutada kognitiivset võimekust. Perekonna majanduslik olukord määrab sageli elukoha valiku, mis omakorda piiritleb õpilase jaoks võimalikud õppeasutused alg- ja keskhariduse omandamiseks. Paremalt järjel olevatel peredel on võimalik saata oma lapsed koolidesse, millel on tugev akadeemiline kultuur ja parema kvalifikatsiooniga õpetajad. Samuti on neil võimalus palgata eraõpetajaid. Madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilaste valikuvõimalused koolide osas on piiratumad ning nad saavad endale harvem lubada eraõpetust.

Mitmed uuringud (Leathwood, 2004; Santiago et al, 2008, Thomas & Perna, 2004; Wu, 2009) on näidanud, et erineva sisseastumiskonkursi tugevusega õppeasutustes erineb üliõpilaskonna koosseis sotsiaalmajandusliku tausta ja regionaalse päritolu poolest. Sageli suunduvad madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilased kõrgharidust omandama madala sisseastumiskonkursiga õppeasutustesse, võrreldes nende kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega kaaslastega. Näiteks keeva majandusliku olukorraga perest üliõpilased ei saa endale sageli lubada elamis- ja sõidukulusid, mistõttu valivad nad kõrgkooli kodu lähedal just finantsilistel kaalutlustel.

Kõrgharidusele ligipääs ja kõrghariduse omandamine on madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit üliõpilaste jaoks piiratum võrreldes kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit indiviididega.

Madala sotsiaalmajandusliku staatusega üliõpilaste osakaal on demograafilisi näitajaid võrreldes kõikides Euroopa riikide kõrgharidussüsteemides ebaproportsionaalselt madal, kuid erinevuste ulatus varieerub riigiti märkimisväärselt. EUROSTUDENT (2008) toob välja, et valitud riikide võrdluses paistavad kõige avatumate kõrgharidussüsteemidena ehk kõrgharidusvõimaluste võrdväarsusega erinevate sotsiaalsete näitajate poolest silma Soome ja Holland. Sama uuringu kohaselt on enim ilminguid võrdväärsete võimaluste piiratud kohta Bulgaaria, Tšehhi, Slovakkia ning Saksamaa kõrgharidussüsteemides, kui võtta aluseks isa haridustase ning vanemate ametijärk. Joonistel 1, 2 ja 3 on kujutatud kõrgharidust omandavate üliõpilaste sotsiaalmajanduslikku tausta üliõpilaste isade haridustaseme ja vanemate ametijärgu lõikes rahvusvahelise võrdlusena.

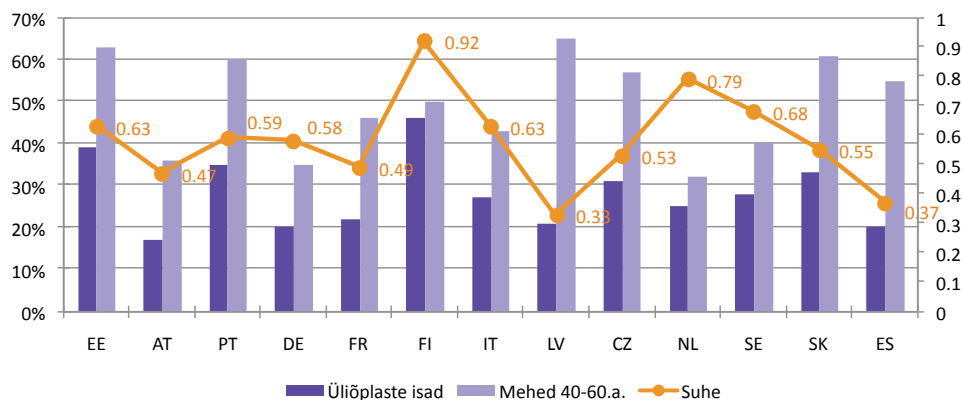
Joonis 1. Kõrgharidusega meeste osakaal üliõpilaste isade hulgas võrrelduna kogurahvastikuga (40-60-aastased mehed), valitud riigid, %

Allikas: EUROSTUDENT (2008).

Üliõpilaste isade haridustase võrrelduna üldise rahvastiku meeste haridustasemega on üks enim kasutatud kõrgharidusele ligipääsu kirjeldavaid tegureid. Soome ja Hollandi süsteemid on võrdlemisi avatud ja väga hea kõrgharidusele ligipääsuga (näitaja alla 1,5), kui võrrelda üliõpilaste isade haridustaset üldise rahvastiku meeste (vanuses 40-60) haridustasemega. Sama näitaja kohaselt on teises äärmuses riigid, nagu Portugal, Prantsusmaa, Läti, Slovakkia ning Saksamaa (näitaja üle 2,0). Eesti jääb selle näitaja osas Euroopa keskmiste sekka, olles sarnane Itaalia, Tšehhi ning Slovakiaga, kus madalama sotsiaalmajandusliku taustaga isade esindatus on märgatavalt väiksem võrreldes nende osakaaluga kogurahvastikus.

Joonis 2. Sinokraede ehk liht- ja oskustööstest meeste (isa ametijärk) osakaal üliõpilaste isade hulgas võrrelduna kogurahvastikuga (40-60-aastased mehed), valitud riigid, %

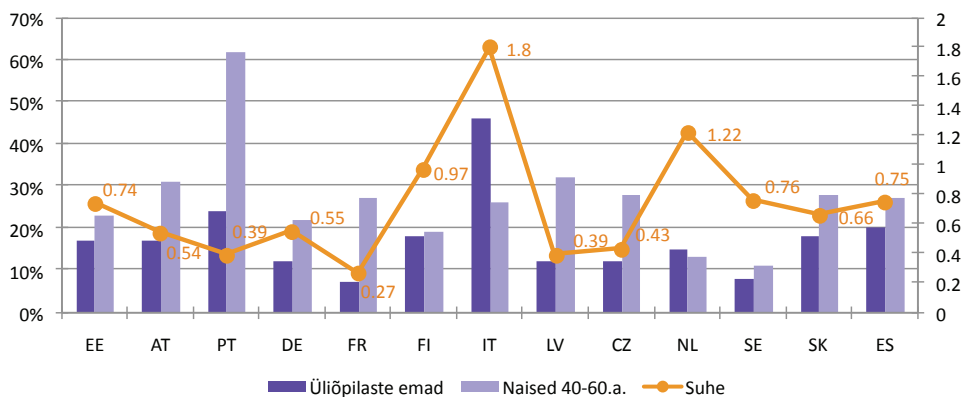
Allikas: EUROSTUDENT (2008).

Ülaltooduga sarnane pilt avaneb ka, kui võrrelda erinevate riikide üliõpilaste isade ametijärku kogu rahvastiku meeste ametijärkudega. Kõikides vaatluse all olevates riikides on liht- ja oskustöolistest isadega peredest pärit noored üliõpilaskonnas alaesindatud, võrreldes üldise rahvastiku sama näitajaga, kuid Soome on oma tulemusega (0,92) lähedal täiuslikule esindatusele ning ka Madalmaade vastav näitaja on teiste riikidega võrreldes silmapaistvalt hea (0,79). Ebavõrdsuse tase on seevastu kõige kõrgem Lätis, Hispaanias, Austrias ja Prantsusmaal (alla 0,5).

Eesti puhul on asjaomane näitaja 0,63, mis tähendab, et keskmiselt on iga saja 40-60-aastase sinikrae ametijärku omava mehe kohta vastav osakaal üliõpilaste isade hulgas 63. Eesti puhul on rahvusvahelises võrdluses isa ametijärku alusel hinnates tegemist keskmisel tasemel näitajaga.

Ühtlasi on uuringus välja toodud andmed üliõpilaste emade elukutse kohta. Sarnaselt eespool toodud tulemustele on ka antud juhul tööliste osakaal üldjuhul väiksem kui samas vanusegrupis kogurahvastikus. Erandiks on Itaalia ja Madalmaade üliõpilaskonnad, kus on tööliste staatusega emade lapsed isegi üleesindatud (üle 1,0).

Joonis 3. Sinikraede ehk liht- ja oskustöolistest naiste (ema elukutse) osakaal üliõpilaste emade hulgas võrrelduna kogurahvastikuga (40-60-aastased naised), valitud riigid, %

Allikas: EUROSTUDENT (2008).

Eesti puhul on sinikraede osakaal üliõpilaste emade hulgas võrrelduna kogurahvastikuga 0,74, mis tähendab seda, et iga saja 40-60-aastase sinikrae ametijärku omava naise kohta on vastav osakaal üliõpilaste emade hulgas 74. See on mõnevõrra kõrgem kui isade vastav näitaja. Samas peab EUROSTUDENT (2008) uuringu eeskujul nende andmete tõlgendamisel olema ettevaatlik, kuna isade ametijärku näitaja on uuringute põhjal tihedalt seotud perekonna sotsiaalmajandusliku staatusega ning sama näitaja osas emade puhul on sama seost ebapiisavalt uuritud.

2.3 Kõrgharidusele ligipääsu mõjutab varasem haridustee ja kaaslased

Eelneva haridustee mõju analüüsimisel kõrgharidusele ligipääsu puhul on oluline eristada tegureid, mis valmistavad inimesi ette kõrghariduse omandamiseks nendest teguritest, mis seda soodustavad või selleks eeldused loovad. Ligipääs kõrgharidusele on suures ulatuses seotud ebavõrdsusega eelnevatel haridusastmetel.

Üldharidusastutuste tegevus ja nende hariduskorraldus (eriti gümnaasiumi tasemel) toimib ligipääsul kõrgharidusele sarnaselt värvavahi rollile. Õpilaste võimalusi kõrgharidusele ligipääsuks mõjutavad erinevad üldharidusega seotud tegurid, nt koolisüsteemi korraldus (sh õpilaste varajane selekteerimine⁴); õpetamise kvaliteet (kvalifitseeritud personali ja muude ressursside jaotus); võrdväärset võimalust üldharidusastutuse valikul; võimalikud tüpikud haridussüsteemis ja piiratud võimalused haridussüsteemi taassisenemiseks; ebapiisav toetussüsteem järeleaitamist vajavatele õpilastele; nõrk side kooli ja lapsevanemate vahel; erinevate elanikkonnarühmade (vähemused, sisseändajad jms) vajadustega vähene arvestamine ning puudulikud võimalused alghariduse omandamiseks (Santiago et al, 2008).

Kõrghariduse omandamise soovi aluseks on olulisel määral õpilase varasem koolikogemus. Kooli õppekava, info levitamine ning karjäärinõustamine haridustee jooksul saadavad õpilastele tugeva sõnumi nende võimekuse ja motiivatsiooni osas kõrghariduse omandamiseks. See on eriti oluline madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilaste jaoks (Gorard et al, 2007; McDonough & Fann, 2007). Varasemate uuringute tulemused on näidanud, et akadeemiline ettevalmistus on õpilaste varase kõrghariduse omandamise soovi ja gümnaasiumi lõpetamise järel ülikooli õppima asumise üks parimaid ennustaja (Gorard et al, 2007; McDonough & Fann, 2007; Perna, 2005).

Uuringud on näidanud (Machin, 2007), et mõnikord on kõrgharidusele ligipääsul üliõpilaskandidaadi majanduslikust olukorrast määravam võimaluste puudumine vajaliku kvalifikatsiooni omandamiseks. Valdav osa ligipääsu takistavatest asjaoludest on seotud suutmatusega saavutada vajalikku kvalifikatsiooni ja/või täita muid eeltingimusi tulenevalt ebasoodsast algolukorrast. Hariduskorralduse kaudu ei ole suudetud vähendada tugevat seost sotsiaalmajandusliku tausta ning õpitulemuste vahel (Antonio & Muniz, 2007; Gorard et al, 2007; Santiago et al, 2008).

Perekonnal on suur mõju noore arusaama kujunemisele kõrgharidusest, kuid ligipääsu kõrgharidusele mõjutavad ka noore kaaslased ja ümbritsev lähikond. Sõbrad ja lähikond on tähtsad eelkõige noore otsuse kujundamisel õpingute jätkamiseks kõrghariduse omandamist võimaldavas õppeasutuses. Mida lähemale jõuab gümnaasiumi lõpetamine, seda olulisemaks muutub nende sõprade-tuttavate mõju kõrgkoolis edasiõppimise otsusele, kes plaanivad ka ise jätkata oma haridusteed kõrgharidust omandades. Seega on noore tutvusringkonnal ning kaaslastel oluline mõju kõrghariduseks ettevalmistumisel ja seda võiks vaadelda kui olulist ressursi karjäärinõustamisega seoses. Ümbritsev kogukond toimib süsteemina, mis sageli hõlmab sarnase sotsiaalmajandusliku staatusega perekondi, koole, tuttavaid ja teenuseid, mille struktuurid ja kultuur võivad olla määravaks teguriks kõrgharidusele ligipääsul ning selle omandamisel (McDonough & Fann, 2007; Reay, David & Ball, 2005).

---

4. *Õpilaste varajast selekteerimist kasutatakse näiteks Hollandis, Austrias, Saksamaal ja Tšehhis, mis tähendab, et õpilased jaotatakse vastavalt võimetele erinevatesse koolidesse või õpiprogrammidesse varases eas.*

2.4 Täiskasvanud õppurite väljavaated kõrghariduse omandamiseks paranevad

Paljud kõrghariduse sotsiaalse dimensiooniga seotud aspektid on seotud vanusega, näiteks erinevad teed kõrgharidusele ligipääsul ja õpingute rahastamine. Paljudes riikides (Islandil, Uus-Meremaal ja Hispaanias) on vanemaealiste üliõpilaste (üle 25-aastaste) osakaal üliõpilaskonnas viimaste aastate lõikes kasvanud. Samas on ka riike, kus täiskasvanud õppurite osakaal on suhteliselt väike, näiteks Portugalis ja Koreas (Santiago, et al, 2008).

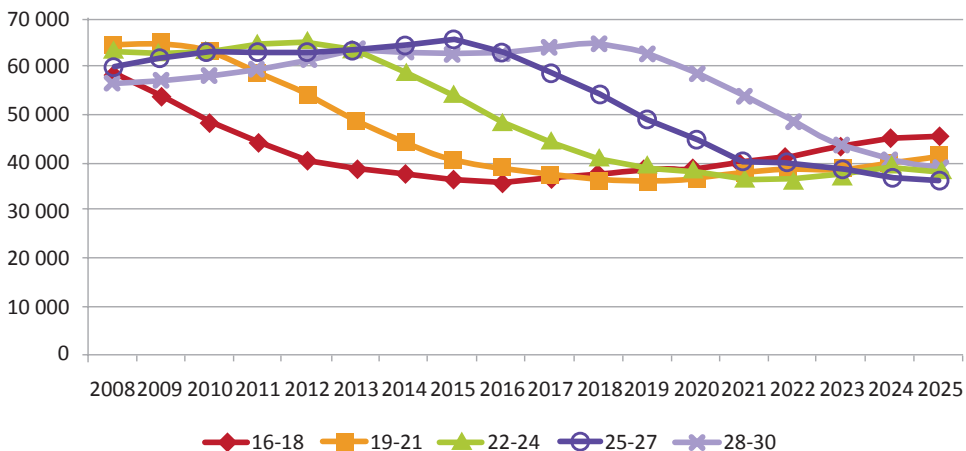
Keskmisest vanemate kõrgkooli pürgijate puhul takistavad kõrghariduse omandamist mitmed tegurid, mis on riigiti erinevad (näiteks täiskasvanud õppijatele ebasobivad sisseastumistingimused, õppekorralduse paindumatus, finantstoetuste puudumine täiskasvanud õppija jaoks sobiva õppevormi ning -koormuse puhul). Osaliselt peegeldab keskmisest vanema eagrupi osaluse kasv pakutavate võimaluste suurenemist ja mitmekülgset kõrghariduse omandamiseks. Ligipääs kõrgharidusele on raskendatud, kui küpsematele õppuritele ei ole loodud mitmekesiseid võimalusi sisseastumiseks ja kõrgharidusele ligipääs on suuresti sõltuv sisseastumiseksamitest, riigieksamitest ja varasemast õppeedukusest. Täiskasvanud õppija vajadustega sobivad ettevalmistuskursused, küpsemas eas olevaid õppureid toetav rahastamissüsteem ning paindlik õppekorraldus (nt lisaks päevasele õppele ka osalise ajaga õppimisvõimalused) soodustavad elukestvat õpet (Santiago, et al, 2008).

Eestis on täheldatav keskmisest vanemate üliõpilaste osakaalu kasvutrend, mis näitab, et üle 25-aastaste üliõpilaste osakaal on kasvanud 22%-lt 1993/94. õppeaastal 37%-ni 2008/09. õa. See areng tipnes 2004/05. õppeaastal ning seejärel on olnud täheldatav keskmisest vanemate üliõpilaste osakaalu kerge langustrend. Üle 25-aastaste üliõpilaste osakaalu kasv ei ole seotud ainult nende vastuvõtuga kõrghariduse teisele ja kolmandale astmele, vaid nende osakaal on viimase kümne aasta jooksul veidi kasvanud ka kõrghariduse esimesel astmel, moodustades vastavalt 27% (1999/00) ja 29% (2008/09) (Klooster, 2009).

Ligipääs kõrgharidusele on raskendatud, kui küpsematele õppuritele ei ole loodud mitmekesiseid võimalusi sisseastumiseks ja kõrgharidusele ligipääs on suuresti sõltuv sisseastumiseksamitest, riigieksamitest ja varasemast õppeedukusest.

Alates 2010. aastast algab noorte (19–21-aastaste vanusegrupi) arvu järsk langus (Joonis 4), mis hakkab stabiliseeruma alles 2018. aastast alates (Eurostat Statistics, 2009). Seetõttu on kõrgkoolidel huvi otsida uusi sihtrühmi, pakkudes vanemaealistele õppuritele paindlikke õppimisvõimalusi, mis omakorda tagab kõrgharidusele laiemat juurdepääsu (Klooster, 2009).

Joonis 4. 16-30.aastaste Eesti elanike prognoos (2008.aasta andmete baasil)

Allikas: HTM, Eurostat Statistics 2009 põhjal

Üliõpilaste vanuseline jaotus õppekohtade rahastamisallikate alusel näitab, et riigieelarvelistel (RE) õppekohtadel õppijate hulgas on 25-aastaste ja vanemate osakaal oluliselt väiksem (26%), kui riigieelarvevälistel (REV) õppekohtadel õppijate hulgas (46%). Kui RE õppekohtadel pole vanuseline jaotus võrreldes 2006/07. õppeaastaga eriti muutunud, siis REV õppekohtadel on veidi kasvanud nooremate, so 20-24-aastaste (2006/07: 39%) ning vähenenud üle 25-aastaste osakaal (2008/09: 46%, 2006/07: 49%) (Klooster, 2009).

Käesolevas uurimuses läbi viidud süvaintervjuudes töid ministeeriumiametnikud välja, et on teatud valdkonnad, kus täiskasvanud selgelt väga suures osas õpivad (humanitaar- ja sotsiaalõppe ainekavad). Ligipääs täiskasvanud õppijale näib olevat keerulisem riigi prioriteetsetele valdkondadele, nagu loodus- ja täppisteaduste ning samuti tehnika, tootmise ja ehituse valdkonnale just gümnaasiumis omandatud teadmiste meeldetuletamise vajaduse tõttu. Viimane annab eelise vastsetele gümnaasiumilõpetajatele, kellel on omandatud teadmised värskelt meeles.

Tõepoolest, üliõpilaste vanuselisest jaotusest õppevaldkondade lõikes nähtub, et kõige rohkem on vanemaealisi üliõpilasi hariduse (57%) ning sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse (43%) õppevaldkonnas. Võrreldes 2006/07. õppeaastaga on vanemaealiste üliõpilaste osakaal 4 protsendipunkti võrra langenud põllumajanduse, tervise ja heaolu ning sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse õppevaldkondades ning 3 protsendipunkti võrra kasvanud loodus- ja täppisteaduste õppevaldkondades (Klooster, 2009).

OECD ekspertrühm (Huisman, et al, 2007) leidis, et vaatamata kõrgele osalusele on elukestva õppe edendamise strateegiad Eestis mõnevõrra algusjärgus ning puudub võimalus alustada kõrgharidust isiku hinnangulise kompetentsi baasil ilma formaalse kvalifikatsioonita. Käesoleva uuringu raames läbi viidud intervjuudes nentisid eksperdid, et Eestis ei ole täiskasvanul seda teed, kuidas ta võiks ennast mõnes aines niisugusele tasemele viia, et ta võiks asuda omandama sellist tehnilist eriala, mis nõuab gümnaasiumiteadmiste meeldetuletamist. See on koht, kus sihtrühm ei saa tulla teatud hariduse juurde, sest riigi poolt ei ole loodud selle jaoks toetavat meedet. Rahvusvahelise võrdluse põhjal ilmneb (European Commission, 2009), et Eesti, nagu ka Tšehhi, Ungari ja Slovakkia, on üks väheseid Euroopa riike, kus kahaneb madala sotsiaalmajandusliku staatusega 25-44-aastaste kõrgharidusõpingute lõpetajate osakaal.

2.5 Geograafiline ligipääs kõrgharidusele on paranenud

Kõrghariduspoliitikas rõhutatakse regionaalsete mõjude määravat rolli kõrgharidusele ligipääsul ning osalusmuustrite kujunemisel. Ebasoodne geograafiline asukoht võib olla oluliseks takistuseks kõrghariduse omandamisel ka juhul, kui muudes aspektides on õppuri tase võrreldav linnapiirkonna õpilastega (Gorard et al, 2007). Piiratud ligipääsuga seonduvaid aspekte on mitmeid, nt piiratud materiaalsed võimalused madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilaste puhul, kelle jaoks on kõrgkooli õppima astumine kulukas samm. See võib kallutada maa-asulatest pärit õppureid valikut tegema regionaalkolledžite kasuks, et võimaldada rahalist kokkuhoidu reisi- ja elamiskulude arvelt (Gorard et al, 2007; McDonough & Fann, 2007; Reay, David & Ball, 2005).

OECD ekspertide rühm leidis (Huisman, et al, 2007), et kõrghariduse geograafiline kättesaadavus Eestis on paranenud. Kõrghariduse laienemine Eestis on kaasa toonud kolmanda taseme õppeasutuste teke väljaspool kahte suuremat linna – Tallinna ja Tartut. Samuti soodustab kõrghariduse kättesaadavust distantsõppe võimalus, mida pakuvad mitmed kõrgkoolid. Kõrgharidust pakkuvate õppeasutuste teke regionoides on tulenenud enamasti ühelt poolt üksikute õppeasutuste strateegiast laieneda ka regionaalsel tasandil, teisalt kohalikust algatusest arendada kohalikke keskharidust andvaid koole välja kõrgkoolideks. Samas on maa-asulates paiknevatel õppeasutustel rida piiranguid. Õppekavasid pakutakse piiratud arvus valdkondades ning sageli tuginetakse akadeemilisele personalile, mis on pärit linnakõrgkoolidest (enamasti “emaülikoolist”). Täpsemalt on regionaalset aspekti ligipääsul kõrgharidusele analüüsitud peatükis 3.

Rahvusvaheliselt võib positiivse näitena geograafilise ligipääsu laiendamise osas esile tuua näiteks Soomet, kus on üleriigilise polütehniliste instituutide võrgustiku loomisega saavutatud edukas kõrghariduse regionaalne laienemine. Ka Norras on viimastel kümnenditel saavutatud edu geograafilise ligipääsu parendamisel ja nüüdseks on maa-asulatest pärit üliõpilaste osakaal tõusnud 22%ni. Poola kõrgharidussüsteemi laiendamine on tihedalt seotud kõrgharidusasutuste loomisega riigi äärealadel. Praeguseks on nendest piirkondadest pärit üliõpilaste osakaal tõusnud 20%ni Poola üliõpilaskonnast (Santiago et al, 2008).

2.6 Rahvusvähemuste ja sisserändajate ligipääs kõrgharidusele

Võrdväärset ligipääsu kõrgharidusele mõjutab sageli noore kuuluvus mõnda vähemusgruppi (näiteks kultuuriline, etniline, keeleline) või sisserändaja staatus. Vähemusgruppide eriolukorda tuleks arvestada igasuguste hariduspoliitiliste meetmete planeerimisel, et võimaldada parimal moel sotsiaalne ja kultuuriline lõimumine ning inimressursi kasutamine. Vähemuste ja sisserändajate osakaal üliõpilaskonnas on olnud reeglina madalam, kuid nende osakaalu suurenemine kõrghariduspopulatsioonis on viimasel kümnendil kasvanud. Sellised riigid nagu Kanada, Tšehhi ja Madalmaad seisavad silmitsi väljakutsetega integreerida vähemusi oma kõrgharidussüsteemi.

Ka Eesti seisab silmitsi väljakutsega integreerida vene vähemust riigi haridussüsteemi, sealhulgas kõrgharidusse. Vene rahvusgruppi noorte kõrghariduse omandamist on uuritud põhjalikult ja selle üle diskuteeritud aktiivselt nii alg- kui ka keskhariduse tasandil, eriti üleminekul venekeelselt õppelt eestikeelsele keskhariduse tasandil (Kirtsi et al, 2008; Kirss, 2009; Kirss & Karu, 2008; Kirss & Vihalemm, 2008). Seevastu on vene noorte olukorda kõrghariduses uuritud vähem.

Vene keel on emakeeleks peaaegu kolmandikule Eesti elanikkonnast (Statistikaamet, 2009) ning vene keeles on haridust võimalik omandada kõikidel haridusastmetel. Vene õppekeelega gümnaasiumidest pärit üliõpilaste arv näitab langustrendi ning ajavahemikus 2007–2012 minnakse kõikides vene õppekeelega gümnaasiumides üle eestikeelsele õppele (vähemalt 60% ulatuses õppetööd eesti keeles).

Vaid veerand vene vähemusest peab oma ligipääsuvõimalusi kõrgharidusele võrdväärseks eestlastega. Vene noored leiavad, et nende ligipääs kõrgharidusele on piiratud nii keelebarjääri kui ka väheste valikuvõimaluste tõttu omandada kõrgharidust vene keele baasil. Teatud rolli mängib siinkohal ka rahaline olukord (Saar, 2008).

Mitmedhariduspoliitika arengud on aidanud suurendada nendel ligipääsuriigieelarvelistele õppekohtadele avalik-õiguslikes ülikoolides ja riigi rakenduskõrgkoolides. Eestis reguleerivad kõrghariduse valdkonda ülikooliseadus ja rakenduskõrgkooli seadus. Lisaks üldisele gümnaasiumi või kutsekeskkooli lõputunnistusele on kõrgkooli sisseastumiseks vajalik sooritada riigieksamid. Üleriigiline riigieksamite süsteem on kõrgkooli sisseastumise peamiseks kriteeriumiks, kuigi kõik ülikoolid rakendavad sõltuvalt erialast ka muid sisseastumistingimusi. Eesti jõupingutused erinevate algatuste elluviimisel, mille eesmärk on soodustada vene keelt kõneleva vähemuse osalust kõrghariduses (nt õppuri soovi korral eest keele süvaõppe kursused), leidsid äramärkimist ka OECD tööühma poolt (Husiman, et al, 2007).

Üha suurem osa üliõpilastest omandab keskhariduse pigem eesti kui vene keeles. Kuna eesti õppekeelega koolide lõpetajate riigieksamite tulemused on reeglina paremad, siis keskhariduse omandamine eesti keele baasil loob head võimalused paremate tulemuste saavutamiseks riigieksamil, kuigi eestlased ja venelased ei ole selles alati ühel seisukohal (Kirss & Vihalemm, 2008; Saar, 2008). Keskhariduse omandamine eesti keeles kergendab vene vähemusest pärit üliõpilaste üleminekut kõrghariduse omandamist võimaldavatesse õppeasutustesse, kus õppekeeleks on valdavalt eesti keel.

Vene rahvusest noorte ligipääsu kõrgharidusele on põhjalikumalt kirjeldatud peatükis 4.

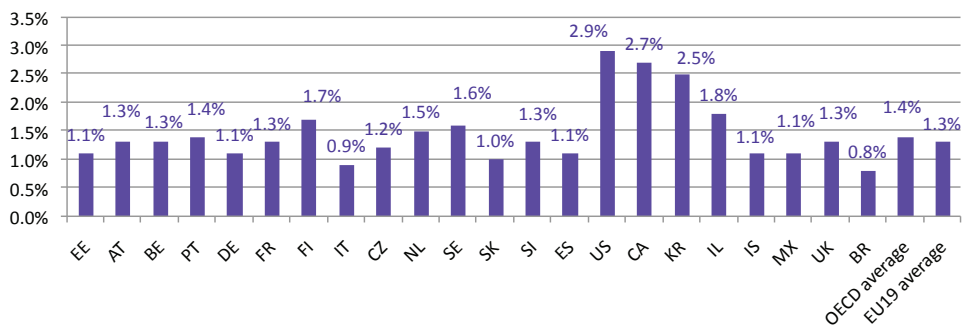
2.7 Võrdväärne ligipääs on seotud kõrghariduse rahastamisega

Kvaliteetne kõrgharidus ning õiglast ligipääsu võimaldav kõrghariduspoliitika nõuab investeringuid ning kokkuvõtteid ja finantsilised kärpimised seda ei soodusta. Võrdväärse ligipääsu tagamist kõrgharidusele mõjutavad kulude jagamise põhimõtted, üliõpilaste toetussüsteem jms (Santiago et al, 2008).

Riigi kulutused kõrgharidusele väljendatuna protsendina SKT-st näitavad mõningal määral kõrghariduse tähtsust üldiste prioriteetide skaalal võrreldes ülejäänud ressursside jaotamisega riiklikul tasandil. Investeeringud kõrgharidusse vähendavad sotsiaalset ebavõrdsust, soodustavad majanduskasvu ning edendavad üksikisikute ja ühiskonna arengut. Kõrgharidusele eraldatud rahaliste vahendite kogusumma sõltub valitsuse, ettevõtete ning õpilaste ja nende perede otsustest. Kaudselt mõjutab seda ka koolialiste ja üliõpilaste osakaal elanikkonnas (OECD, 2009).

OECD haridusraport (OECD, 2009) näitab, et Eesti riigi kulutused kõrgharidusele (1,1%) on väiksemad nii OECD riikide (1,4%) kui ka EL riikide keskmisest (1,3%) (osakaaluna SKT-st) (vt joonis 5).

Joonis 5. Riikide kulutused kõrgharidusele osakaaluna SKT-st 2006.a, valitud riigid, %

Allikas: *Education at Glance, OECD (2009).*

Tabelist nähtub, et riikide lõikes esineb suuri erinevusi kõrgharidusele eraldatud summade osas. Teiste seas paistavad kõrge finantseerimisosakaaluga silma Ameerika Ühendriigid ning Kanada, samuti meie lähinaabrid Soome ning Rootsi. OECD keskmine on 1,4% ja Euroopa Liidu 19 liikmesriigi keskmine näitaja on 1,3%. Eestis moodustavad kõrgharidusfinantseeringud 1,1% SKT-st, mis on sarnane osakaal Saksamaa, Hispaania, Islandi ja Mehhikoga.

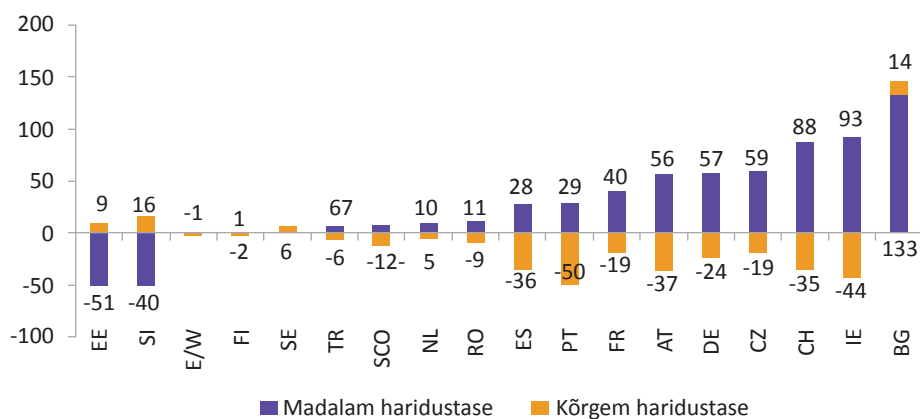
Kõrgharidussüsteemi maksimaalse tõhususe ning konkurentsivõime saavutamiseks investeerivad mitmed riigid märkimisväärseid ressursse, et mitmesuguse sotsiaalse taustaga võimekatel ning motiveeritud inimestel oleks soovi korral võimalus omandada kõrgharidus. Austraalia, Belgia, Horvaatia, Uus-Meremaa ning Suurbritannia eraldavad kõrgharidusasutustele lisaraha madala sotsiaalmajandusliku staatusega tudengite tarvis. Iirimaa on spetsiaalsed finantsinitsiatiivid kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmise strateegia arendamiseks ning kõrgharidusele ligipääsu laiendamiseks. Lisaks sellele pakub suur hulk riike (Poola, Tšehhi, Jaapan, Hiina, Austraalia, Šotimaa jt) abiraha ja stipendiume kõrghariduses ebaproportsionaalselt väiksema esindatusega üliõpilasgruppidele teatud sotsiaalmajandusliku tausta tunnuse lõikes (Santiago et al, 2008).

Üliõpilaste õppetoetussüsteem (vähemal määral ka laenusüsteem) mõjutab kõrgharidusvõimaluste kättesaadavust eriti madala sotsiaalmajandusliku staatusega õpilaste jaoks olulisel määral (Santiago et al, 2008). Üliõpilaste vajadustest lähtuvad õppetootuste süsteemid on käivitunud näiteks Iirimaa, Šveitsis ja Bulgaarias. Mõned riigid kasutavad sellist mudelit, kus kõigile üliõpilastele makstakse õppetoetust võrdselt (Põhja-maad, Holland, Rumeenia, Šotimaa), kuid harvem on õppetoetussüsteem peaaesjalikult üliõpilase saavutustele orienteeritud.

Eesti riigi kulutused kõrgharidusele on väiksemad nii OECD riikide kui ka EL riikide keskmisest (osakaaluna SKT-st)(OECD, 2009).

Saavutuspõhine üliõpilaste toetussüsteem võimendab sotsiaalmajanduslikke ning regionaalseid erinevusi, andes eelise kõrghariduses osalemiseks kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilastele (European Commission, 2009). Eestis põhineb õppetoetuste süsteem peamiselt üliõpilaste õppetulemustel, jättes suuresti kõrvale üliõpilaste vajaduste aspekti. Saavutuspõhise õppetoetuste süsteemiga eristub Eesti (sarnaselt Sloveeniale) selgelt teistest Euroopa riikidest (vt joonis 6), kus toetuste maksmisel arvestatakse suuremal määral üliõpilaste vajadusega või osutatakse finantsilist abi kõigile üliõpilastele (European Commission, 2009). Arvestades, et õpingute jätkamist kõrghariduses mõjutavad eelkõige perekondlik taust (pere motiivatsiooni, väärtuste ja hoiakute kaudu) ning eelnev haridustee (akadeemilise edukuse kaudu) ja saavutuspõhise üliõpilaste toetussüsteemi taustast tulenevate eeliste võimendavat mõju, ei ole madal sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilaste osakaal Eesti tudengkonnas üllatav.

Joonis 6. Riiklik toetus üliõpilastele lähtuvalt sotsiaalmajanduslikust taustast (isa haridustase), erinevus keskmisest, valitud riigid, %

Allikas: EUROSTUDENT (2008).

Lisaks mitmesuguste finants skeemide suurenevale kasutusele rahvusvaheliselt, kasutatakse mitmetes riikides (näiteks Rootsi, Norra, Austraalia) ülikooli sisseastumiskriteeriumide mitmekülgsemaks muutmist kui ühte hariduspoliitilist võimalust mõjutada kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmist (Santiago et al, 2008).

Saavutuspõhine üliõpilaste toetussüsteem võimendab sotsiaalmajanduslikke ning regionaalseid erinevusi, andes eelise kõrghariduses osalemiseks kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilastele (European Commission, 2009).

2.8 Võrdväärne ligipääs on seotud sisseastumistingimustega

Rahvusvaheline trend näitab lisaks mitmesuguste finants skeemide suurenevale kasutusele erinevates riikides ka ülikooli sisseastumiskriteeriumide mitmekülgsemaks muutmist kui ühte hariduspoliitilist võimalust mõjutada kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmist (Santiago et al, 2008). Norras, Rootsis, Austraalias ja Hispaanias hinnatakse üliõpilaskandidaatide võimekust ja motivatsiooni lisaks testitulemustele ka muude meetodite kaudu. Seda tehakse näiteks erinevate pädevuseksamite, koolivälistes tegevustes osalemise, mitteakadeemiliste saavutuste, intervjuude, esseede ning soovituskirjade abil. Kasutades kombinatsiooni erinevat liiki sisseastumistingimustest, kujuneb üliõpilaskandidaadist põhjalikum ning mitmetahulisem ülevaade.

Õiglase ligipääsu tagamist sisseastumistingimuste kaudu võimaldavad Eestis 2008. a sügisel jõustunud ülikooliseaduse ja rakenduskõrgkooli seaduse muudatused, mis tõid sisse erinevatele sihtrühmadele erinevate sisseastumistingimuste seadmise võimaluse.

Ülikooliseaduse näitel § 132 lg 1:

„Riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohtade esmatähtsuse toimub ülikooli nõukogu kehtestatud korras vastavalt antud õppekava järgi õppida soovijate sisseastumistulemuste paremusjärjestusele. Ülikoolis õppida soovijaid võib ülikool sisseastujate eelmistest kvalifikatsioonidest või erivajadustest tulenevalt liigitada gruppidesse ning sellisel juhul võib ülikool kehtestada erinevatele gruppidele erinevad sisseastumiskriteeriumid, mille täitmise alusel moodustub grupi paremusjärjestus.“

Riikide lõikes võib ülikoolide vastuvõtutingimustes leida suurel hulgal erinevaid lähenemisi, mille eesmärk on suurendada alaesindatud gruppide osakaalu üliõpilaskonnas, näiteks Hiina (põlisrahvad ja puudega inimesed); Tšiili, Horvaatia ja Eesti (puudega inimesed); Madalmaad (sisserändajad). Mitmetes riikides on kasutusel ka nn positiivse diskrimineerimise meetmed, mille eesmärk on suurendada alaesindatud elanikkonnagruppide ligipääsu kõrgharidusele ja mis on ajendatud eesmärgist tasakaalustada varasema haridustee ebavõrdsuse tagajärgi. Näiteks kasutatakse nn positiivse diskrimineerimise meetmeid Hiinas ja Hispaanias (Santiago et al, 2008).

Juhul kui üliõpilaskandidaate on rohkem, kui ette nähtud riigieelarvelisi õppekohti, on enamike OECD riikide ülikoolidel üsna suur otsustusõigus. Ligi kolmandikus riikides (nt Austraalias, Horvaatias, Tšehhi Vabariigis, Soomes, Jaapanis ja Eestis) määravad ülikoolid oma valikukriteeriumid ise. Otsuse tegemine toetudes pelgalt õppetulemustele ei pruugi olla kõige parem lahendus, kuna hindamine on alati subjektiivne. Mõnes riigis (sh Eestis) on kasutusele võetud riigieksamite süsteem. Sellise süsteemi peamiseks eeliseks on pakkuda kindlad lävendid ülikooli sisseastumiseks ning vältida subjektiivsust nii gümnaasiumi lõpuhinnete kui ka ülikooli vastuvõtukonkursi tasandil (Santiago et al, 2008).

Ülikoolide suurem sõltumatus vastuvõtutingimuste määramisel võimaldab kehtestada mitmekülgsed ning erisusi arvestavad vastuvõtutingimused ülikooli pürgijatele (nt Horvaatia). Samas võib riiklikult reguleerimata üliõpilaste valikuprotsessiga kaasneda mitmeid probleeme, näiteks subjektiivsete isiklike eelistuste domineerimine või hindamine maksevõime alusel (Santiago et al, 2008).

Sisseastumistingimuste rolli kohta ligipääsul kõrgharidusele on uuringud näidanud erinevaid tulemusi. Näiteks leidsid Gorard et al (2007), et vastuvõtuprotsessi mõju ligipääsule on nõrk ja olulisemat rolli mängib hariduslik ebavõrdsus, sotsiaalmajanduslik ja kultuuriline taust. Samas näitas OECD (Santiago et al, 2008) uuring, et sisseastumistingimuste mitmekülgsus vastukaaluks ühekülgsetele valikukriteeriumitele (näiteks gümnaasiumi lõputunnistuse keskmine hinne või riigieksamite tulemused) vähendab ebavõrdväärset ligipääsu kõrgharidusele. Sisseastumiskriteeriumide mitmekülgsusel on mitmeid eeliseid (sh vastuvõtuotsuste suurem usaldusväärsus ning võrdväärsus), kuid ka puudusi (sh suur aja-, inimressursi ning finantskulu).

3. Institutsionaalne mitmekesisus – üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslik taust ja regionaalne mõõde

3.1 Sotsiaalmajanduslik taust kui oluline tegur õppeasutuse tüübi valikul

Käesoleva uuringu näol on autorite andmetel tegu Eesti üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku koosseisu esimese põhjalikuma analüüsiga. Teistes riikides läbi viidud analoogsete uuringute tulemused näitavad erinevat tüüpi kõrgharidusasutuste üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku staatuse mitmekesisust (Leathwood, 2004; Thomas & Perna, 2004; Wu, 2009) ning erinevusi regionaalse mõõtme osas kõrgharidusele ligipääsul (Gorard et al, 2007).

Antud uuringu tulemused näitavad, et kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused eristuvad üksteisest mõneti oma üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku tausta poolest. Tabelis 1 on välja toodud olulisemad näitajad, mille võrdluses joonistuvad välja erinevused: vanemate majanduslik olukord, vanemate haridustase, vanemate elukoht, keskhariduse omandamise koht, õppelaen, õppekeel gümnaasiumis ning rahvaskuuluvus.

Tabel 1 Eesti erinevates õppeasutustes õppivate üliõpilaste sotsiaalmajanduslik taust, %

Näitaja		Kõik (N=2688)	A-Õ (N=1570)	EraÜ (N=187)	RiikRak (N=433)	EraRak (N=359)	RiikKÕA (N=104)	EraKÕA (N=35)	EKA (N=71)	EMÜ (N=284)	EMTA (N=36)	TTÜ (N=204)	TLÜ (N=335)	TÜ (N=640)
vanemate majanduslik olukord	Halb	18%	19%	14%	18%	16%	19%	34%	13%	22%	12%	16%	19%	20%
	Keskmine	61%	60%	56%	65%	63%	63%	32%	67%	64%	64%	58%	62%	56%
	Hea	21%	21%	30%	17%	21%	18%	34%	20%	14%	24%	27%	19%	24%
ema haridustase	põhi-haridus	3%	2%	5%	4%	6%	6%	2%	5%	3%	7%	1%	2%	2%
	kesk/keskeriharidus	56%	53%	48%	63%	68%	61%	65%	35%	62%	38%	51%	57%	49%
	kõrg-haridus	41%	45%	47%	33%	26%	34%	33%	60%	35%	55%	47%	41%	49%
isa haridustase	põhi-haridus	6%	5%	8%	7%	9%	7%	8%	1%	6%	5%	4%	8%	4%
	kesk/keskeriharidus	59%	56%	53%	64%	70%	74%	63%	52%	66%	39%	50%	55%	55%
	kõrg-haridus	35%	39%	39%	29%	21%	19%	19%	47%	28%	56%	45%	37%	41%
vanemate elukoht ⁶	suurem linn ⁷	41%	41%	58%	28%	43%	31%	53%	60%	27%	57%	41%	44%	44%
	Maakonna-keskuse linn ⁸	15%	16%	9%	16%	15%	15%	13%	10%	20%	11%	21%	15%	13%
	Väikelinn	11%	11%	10%	10%	11%	14%	21%	5%	11%	9%	13%	10%	10%
	Maa-asula	33%	32%	23%	46%	31%	40%	13%	25%	43%	23%	25%	31%	32%

5. Vanemate elukohana arvestatakse ainult Eesti asulaid. Mõned üliõpilased märkisid oma vanema/vanemate elukohaks välisriigi, kuid neid ei võetud andmete analüüsil arvesse.

6. Käesoleva uuringu raames käsitatakse suuremate linnadena: Tallinn, Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve ja Narva

7. Maakonnakeskuse linn: Kärđla, Jõhvi, Jõgeva, Paide, Haapsalu, Rakvere, Põlva, Rapla, Kuressaare, Valga, Viljandi, Võru.

Näitaja		Kõik (N=2688)	A-O (N=1570)	EraÜ (N=187)	RiikRak (N=433)	EraRak (N=359)	RiikKÕA (N=104)	EraKÕA (N=35)	EKA (N=71)	EMÜ (N=284)	EMTA (N=36)	TTÜ (N=204)	TLÜ (N=335)	TÜ (N=640)
lõpetatud keskharidus- asutus	eliitgümnaasium ⁹	17%	21%	17%	11%	6%	4%	4%	33%	9%	30%	23%	19%	26%
	Suurema linna gümnaasium ¹⁰	37%	34%	54%	31%	42%	36%	38%	38%	26%	47%	33%	38%	35%
	maakonna- keskuse gümnaa- sium ¹¹	22%	23%	13%	24%	23%	27%	23%	10%	29%	14%	25%	22%	21%
	Vallakool	21%	20%	11%	30%	22%	29%	23%	17%	34%	9%	17%	20%	16%
	Kutseõppeasutus	3%	1%	4%	4%	7%	3%	13%	1%	2%	0%	2%	1%	1%
	on võtnud	56%	55%	58%	58%	62%	56%	44%	59%	59%	57%	44%	56%	55%
Õppelaen	ei ole võtnud	44%	45%	42%	42%	38%	44%	56%	41%	41%	43%	56%	44%	45%
	Vene	9%	7%	21%	8%	15%	5%	8%	4%	4%	5%	8%	6%	9%
õppekeel gümnaasi- umis	Eesti	91%	93%	79%	92%	85%	95%	92%	96%	96%	95%	92%	94%	91%
	vene-keelne vähemus	9%	7%	18%	8%	13%	8%	8%	5%	3%	10%	11%	5%	9%
rahvuslik kuuluvus	emakeel eesti keel	91%	93%	82%	92%	87%	92%	92%	95%	97%	90%	89%	95%	91%

Allikas: Eesti Üliõpilaskondade Liit.

Eraülikoolides õpib võrreldes teiste kõrgharidusasutustega kõige suurem osakaal **heas majanduslikus olukorras** peredest pärit üliõpilasi (30%) ning keskmisest vähem (14%) halvas majanduslikus olukorras peredest pärit noori. Võrreldes kogu Eesti üliõpilaskonna keskmise tasemega (21%) ei ole enamike avalik-õiguslike ülikoolide üliõpilasi reeglina pärit heas majanduslikus olukorras peredest. Kui Tallinna Tehnikaülikooli (TTÜ) puhul võib välja tuua keskmisest mõnevõrra suurema heas majanduslikus olukorras peredest pärit üliõpilaste osakaalu (27%), siis Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiat (EMTA) ning Eesti Kunstiakadeemiat (EKA) iseloomustab keskmisest madalam halvas majanduslikus olukorras peredest pärit noorte osakaal (keskmine 18% vs EMTA 12 ja EKA 13%). Eesti Maaülikooli (EMÜ) puhul ilmneb kõige suurem halvas majanduslikus olukorras peredest pärit üliõpilaste osakaal (22%) ning kõikide õppeasutuse tüüpide lõikes kõige madalam heas majanduslikus olukorras peredest pärit üliõpilaste osakaal (14%). Samas on nii EMÜ kui TTÜ üliõpilaste valim üliõpilaste arvu arvestades keskmisest väiksem, mistõttu vajaks eelkõige EMÜ üliõpilaskonna eripära järeltule tegemiseks täiendavat analüüsi. Keskmistest näitajateks oluliselt erinevaks kujunes (teadmata põhjustel) ka erakutseõppeasutuses (Eesti Hotelli- ja Turismimajanduse Erakool) õppivate üliõpilaste sotsiaalne taust, kuid antud valim ei ole ulatuslike järeltule tegemiseks piisavalt suur.

8. Eliitgümnaasiumid on avalikkusele tuntud ja range valikuprotsessiga keskharidusasutused, nt Tallinna Inglise Kolledž, Hugo Treffneri Gümnaasium jt, mis on antud uurimuses määratletud üliõpilaste endi poolt.

9. Suurema linna koolid on suuremates linnades (Tallinn, Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve, Narva) asuvad keskharidusasutused.

10. Maakonnakeskuse koolid on maakonnakeskuste linnades asuvad keskharidusasutused.

Vanemate haridustaseme aspektist varieerub Eesti üliõpilaskond erinevate õppeasutuste lõikes üsna olulisel määral. Uuringus käsitletud kuue õppeasutuse tüübi lõikes esineb statistiliselt oluline erinevus ($p < 0.01$) isade ja emade ($p < 0.05$) haridustasemete jaotuses. Uuringu andmed viitavad selgelt, et rakenduskõrgkoolides on vähem kõrgharidusega vanematega peredest pärit üliõpilasi võrreldes teiste õppeasutustega. Samuti nähtub õppeasutuste võrdluses, et nii avalik-õiguslikes kui ka eraülikoolides on suur osakaal kõrgharidusega peredest pärit üliõpilasi (avalik-õiguslikud ülikoolid: emad 45% ja isad 39%; erakülikoolid: emad 47% ja isad 39%). Koguvõttes on kõrgharidusega emaga perest pärit üliõpilaste osakaal 41% ja kõrgharidusega isaga pere puhul on vastav osakaal 35%. Rakenduskõrgkoolide samad näitajad on emade puhul 33% ja isade puhul 29% ning kutseõppeasutuste puhul vastavalt 34% ja 19%. Kõrgharidust omandada võimaldavate kutseõppeasutuste üliõpilaste isadel puudub seega antud valimis kõige sagedamini kõrgharidus. Ülikoolideks, mille puhul võib samas välja tuua eriti suure osakaalu üliõpilasi, kelle vanematel on kõrgharidus, on EKA (emad 60% ja isad 47%) ning EMTA (emad 55% ja isad 56%). Ühtlasi ilmneb fakt, et nii kõikides õppeasutustes eraldivõetuna kui ka koguvõttes keskmise näitajana on suurem nende üliõpilaste osakaal, kellel on kõrgharidusega ema, võrreldes kõrgharidusega isa omavate üliõpilaste osakaaluga.

See on oodatav tulemus, kuna rahvastiku (vanuses 35-64) hariduse üldist taset arvestades ongi Eestis suurem osahulk kõrgharidusega naised kui mehed (vt tabel 2) (Eesti Statistikaamet, 2008). Üliõpilaste vanemate haridustaseme võrdluses üldise Eesti elanikkonna (rahvastik vanuses 35-64) haridustasemega on näha, et nii üliõpilaste emade kui isade seas on kõrgharidusega indiviidide osakaal suurem kui elanikkonnas üldiselt, eriti üliõpilaste emade ja kõrgharidusega naiste võrdluses (41% vs 27%).

Tabel 2. Eesti üliõpilaskonna vanemate haridustase ja Eesti elanikkonna haridustase (rahvastik vanuses 5-64), %

		Üliõpilaste vanemad, n=2688	Rahvastik vanuses 35-64
Naiste haridustase	Põhiharidus või alla selle	3%	9%
	Kesk/keskeriharidus	56%	64%
	Kõrgharidus	41%	27%
Meeste haridustase	Põhiharidus või alla selle	6%	12%
	Kesk/keskeriharidus	59%	70%
	Kõrgharidus	35%	18%

Allikas: Eesti Üliõpilaskondade Liit; Eesti Statistikaamet (2008)

Uuringus käsitletud kuue õppeasutuse tüübi lõikes esineb statistiliselt oluline erinevus ($p < 0.05$) **vanema elukoha** jaotuses. Eraülikoolides on võrreldes avalik-õiguslike ülikoolide ja rakenduskõrgkoolidega enam suurtest linnadest pärit üliõpilasi ja rakenduskõrgkoolides õpivad sagedamini maa-asulatest pärit üliõpilased. Eesti üliõpilaskonna koguvõttes on 41% üliõpilastest märkinud vanemate elukohana suure linna. Ligi kolmandik Eesti üliõpilastest (33%) on pärit maapiirkonnast ja 11% väikelinnadest. Eesti Statistikaameti (2009) andmetel elab ligikaudu pool (49%) rahvastikust suuremas linnas, 10% maakonnakeskuse linnas, 6% väikelinnas ning 32% maa-asulates. Üldiselt moodustavad suurematest linnadest pärit üliõpilased õppijatest kõige suurema osakaalu (58%)

erakülikoolides, samas kui rakenduskõrgkoolide puhul on vastav näitaja ainult 28%. Suurematest linnadest pärit üliõpilaste osakaal ainsas erakutseõppeasutuses valimis on 53% ning riigikutseõppeasutustes 31%. Seega on Eesti üliõpilaskonna antud uurimuse koguvälim vanemate elukoha järgi kõrghariduses proportsionaalselt esindatud.

Enamik avalik-õiguslike ülikoolide üliõpilasi on võrreldes ülejäänud valimiga keskmisest sagedamini märkinud vanemate elukohana mõne suurema linna, kusjuures kõrgeimad osakaalud iseloomustavad EKA-t (60%) ja EMTA-t (57%). Samas on maa-asulatest pärit noorte osakaal suure konkursiga ülikoolides üsna tagasihoidlik ning oluliselt alla koguvälimi keskmise. Seevastu rakenduskõrgkoolides on maa-asulatest pärit üliõpilaste osakaal suhteliselt kõrge (46%), nagu ka ühes avalik-õiguslikus ülikoolis (EMÜ, 43%).

Lisaks vanemate haridustasemele ja elukohale, mõjutab õppeasutuse valikut ka **õppeasutus, kus omandati keskharidus**. Uuringus käsitletud kuue õppeasutuse tüübi lõikes esineb statistiliselt oluline erinevus ($p < 0.01$) lõpetatud keskharidusasutuse jaotuses. Kuigi nn eliitgümnaasiumi lõpetanuteks oli end defineerinud analüüsitud valimi õppasutustes kokku keskmiselt 17%, siis suurima osakaalu (21%) moodustavad nad avalik-õiguslike ülikoolide üliõpilaskonnas. Eraülikoolides on eliitgümnaasiumi taustaga üliõpilasi 17%, samas kui rakenduskõrgkoolides 11% ja kutseõppeasutustes vaid 4%. Lisaks on eliitgümnaasiumis omandatud keskharidusega üliõpilaste osakaal keskmisest märgatavalt suurem kahes avalik-õiguslikus ülikoolis (EKA: 33% ning EMTA: 30%) ning oluliselt madalam ühes ülikoolis (EMÜ 9%).

Enam kui kolmandik üliõpilastest on lõpetanud mõne suuremas linnas tegutseva gümnaasiumi ja 22% mõnes maakonnakeskuses asuva gümnaasiumi. Siinkohal on huvitav, et üle poole eraülikoolide üliõpilastest (54%) ning 42% erarakenduskõrgkoolide üliõpilastest on omandanud keskhariduse mõne suurema linna gümnaasiumis. Sarnaselt tõuseb EMTA esile väga kõrge (47%) suuremates linnades keskhariduse omandanud üliõpilaste osakaaluga. Keskmiselt oluliselt madalamad on seejuures maakonnakeskuste gümnaasiumides keskhariduse omandanud üliõpilaste osakaalud eraülikoolides (13%), EKA-s (10%) ja EMTA-s (14%).

Praxise uurimuse kohaselt moodustavad vallakoolide lõpetajad keskmiselt 21% Eesti üliõpilaskonnast. Nende osakaal on väikseim (11%) eraülikoolides. Avalik-õiguslike ülikoolide keskmist näitajat tõstab aga oluliselt EMÜ (34%), mis ületab kõiki keskmisi näitajaid vallale kuuluvate gümnaasiumide lõpetajate osakaalu poolest. Kutseõppeasutustes keskhariduse omandanud üliõpilaste keskmine osakaal uuritud üliõpilaskonnas on tagasihoidlik, vaid 3%.

Õppelaenu on võtnud keskmiselt 56% Eesti üliõpilastest ning 44% on sellest loobunud. Õppelaenu kasutavad oma õpingute rahastamiseks kõige enam erarakenduskõrgkoolide üliõpilased (62%). Madalaim on see näitaja erakutseõppeasutuses (44%) ning ühes avalik-õiguslikus ülikoolis (TTÜ 44%) õppivate üliõpilaste hulgas.

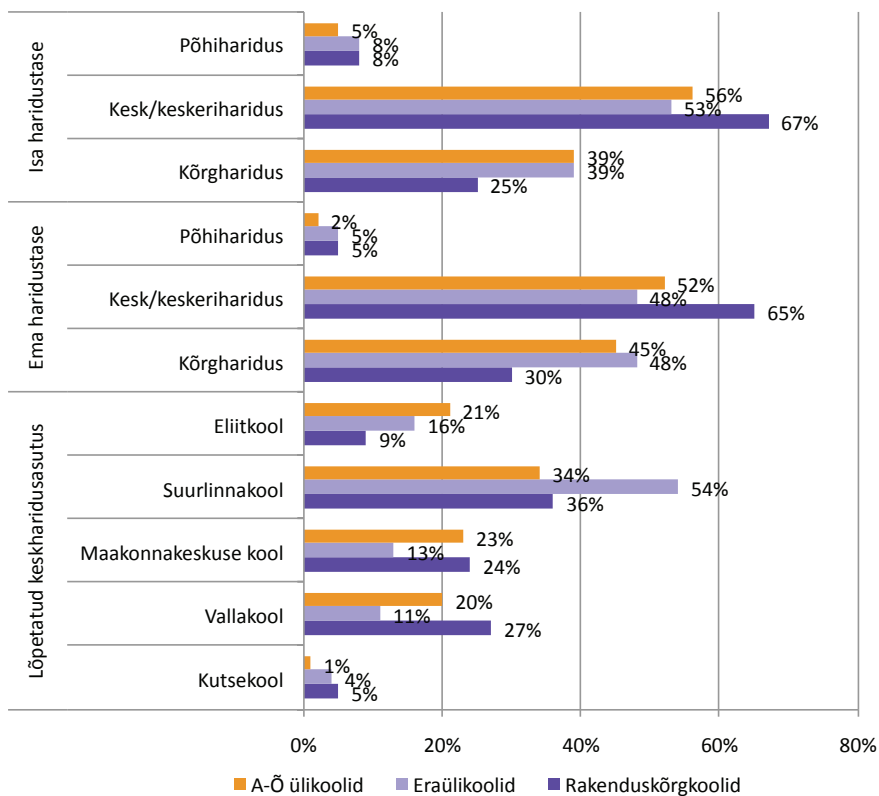
Eesti üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuring näitas, et **vene rahvusgrupi ja vene õppekeelega gümnaasiumis keskhariduse omandanud** noorte seas on selge eelistus eraülikoolide, samuti erarakenduskõrgkoolide kasuks. Nii vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud üliõpilaste osakaal kui ka vene vähemusrahvusest noorte osakaal on eraülikoolides vähemalt kaks korda suurem (vastavalt 21% ja 18%) kui avalik-õiguslike ülikoolide keskmine näitaja (mõlemal juhul 9%).

Gümnaasiumi õppekeele ja rahvuskuuluvuse näitajate osas esineb siiski teatud erisusi. Andmetest ilmneb, et avalik-õiguslikest ülikoolidest on Tallinna Tehnikaülikool ja Tartu Ülikool (TÜ) vene õppekeelega gümnaasiumidest tulnud õpilaste jaoks atraktiivsemad ja/või kergemini ligipääsetavad. Sama tendents on täheldatav üliõpilaste rahvuskuuluvuse näitajate osas.

Kolmes avalik-õiguslikus ülikoolis õpib keskmiselt enam vene vähemusrahvusest üliõpilasi (TTÜ 11%; EMTA 10% ja TÜ 9%), kusjuures EMTA-s on vene vähemusrahvuse esindajaid tunduvalt rohkem, kui neid, kes on lõpetanud vene õppekeelela gümnaasiumi (10% vs 5%).

Õppeasutuste üliõpilaskonna taustade erinevus viitab õppeasutuste segregeerumisele. PRAXISE uurimus näitab, et Eesti kõrgkoolid erinevad oma üliõpilaskonna tunnuste alusel (lõpetatud keskhariidusastus, ema ja isa haridustase) olulisel määral. Nii avalik-õiguslikes kui eraülikoolides on kõrgharidusega vanematega üliõpilaste osakaal oluliselt suurem kui rakenduskõrgkoolides. End eliitkoolide lõpetanuks defineerinud üliõpilasi on protsentuaalselt kõige enam avalik-õiguslikes ülikoolides ning oluliselt vähem rakenduskõrgkoolides (Joonis 7).

Joonis 7. Eesti üliõpilaskond avalik-õiguslike ülikoolides, eraülikoolides ja rakenduskõrgkoolides tausta lõikes 2008/09 õa., %

Allikas: Eesti Üliõpilaskondade Liit

Eesti Maaülikool on küll avalik-õiguslik ülikool, kuid sarnaneb üliõpilaskonna taustaprofiili poolest pigem rakenduskõrgkoolidele kui avalik-õiguslikele ülikoolidele. Eesti Maaülikooli ja rakenduskõrgkoolide üliõpilaste sotsiaalmajanduslikule taustale sarnanevad ka kutseõppeasutused. Valimis analüüsitud EMÜ üliõpilaskonna hulgas on teiste ülikoolidega võrreldes vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid ning väiksem osakaal eliitgümnaasiumides õppinud (eliitgümnaasiumi taustaga olid end defineerinud 9%) ning märkimisväärselt suur osa õppureid on pärit maa-asulatest (43%) võrreldes teiste avalik-õiguslike ülikoolidega. Sarnaselt EMÜ-le on maa-asulatest pärit üliõpilaste osakaal kõrge (46%) ka riigirakenduskõrgkoolides ja riigi kutseõppeasutustes.

Praxise uuringu intervjuud näitasid, et gümnaasiuminoored isetunnetavad mitmesuguseid barjääre nagu elamiskulud; riigieelarvevälise õppekoha puhul õppemaks; riigieksamite tulemuste ettearvamus; üldhariduskoolide erinev õppekeskkond ja -kvaliteet; komplitseeritud ligipääs distantsi ja finantskulude tõttu spetsiaalsetele riigieksamite ettevalmistuskursuste, mis takistavad maa-asulatest, madalama sotsiaalmajandusliku staatusega ning keskkariduse mujal kui nn. eliitgümnaasiumides omandanud õpilaste juurdepääsu bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõpet pakkuvatele avalik-õiguslikele ülikoolidele.

3.2 Regionaalne mõõde kõrgharidusele ligipääsul

Käesolevas raportis on võrreldud Eesti kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste üliõpilaskonna regionaalset tausta (1) üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringu andmete põhjal vanemate elukoha järgi ning (2) kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotusega lõpetatud gümnaasiumi asukoha järgi 2007/08. õa Eesti rahvastiku vastavate näitajatega.¹¹

Võrreldes õppeasutuste üliõpilaskonna regionaalset tausta Eesti rahvastiku vastavate näitajatega võib öelda, et üldiselt peegeldab nii kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud värskeste gümnaasiumilõpetajate kui ka gümnaasiumilõpetajate regionaalne esindatus Eesti rahvastiku maakondlikku jagunemist (Tabel 3). Käesolevas uuringus kasutatud valimi põhjal on see pilt mõnevõrra teine, kuid andmete ebatäieliku koosseisu tõttu ei ole võimalik regionaalse ligipääsu kohta kõrgharidusele olemasolevate andmete põhjal kogu üliõpilaskonna ulatuses teha.

Regionaalset aspekti sisaldavad EHISes tunnused nagu õppeasutuse või filiaali asukoht ja üliõpilase elukoht rahvastikuregistri järgi (viimane katab 98% kogu üliõpilaskonnast), kuid üliõpilaste päritolumaakonna ja rahvastikuregistrijärgse maakonna seos vajaks täiendavat analüüsi, arvestades üliõpilaste puhul võimalikku registreerimist oma õppeasutuse asukoha järgselt.

---

11. Võrreldud on vastavaid osakaale kuni 24aastaste tudengite hulgas ning rahvastikus vanuses 20-24. Kõiki võimalikke üliõpilaste vanusegrupe ei ole vaadeldud põhjusel, et nii nooremas kui vanemas eagrupid on vähem üliõpilasi, kuid nende jaotus on palju hajusam, mistõttu tuleks võrdlusgruppi laiendada kogu täisealise rahvastikuni.

Tabel 3. Eesti üliõpilaskonna regionaalse päritolu ja kogurahvastiku näitajate võrdlus, %

Maakond	Rahvastik	Üliõpilaskond rahvastiku- registri järgse elukoha järgi ¹³	Üliõpilaskond õppeasutustes valimi põhjal	Gümnaasiumi lõpetanud ¹⁴	Vastuvõetud vastsed gümnaasiumi- lõpetajad ¹⁵
Harjumaa	41%	44%	34%	40%	40%
Hiiumaa	1%	1%	2%	1%	1%
Ida-Virumaa	12%	10%	5%	11%	12%
Jõgevamaa	3%	2%	3%	3%	2%
Järvamaa	3%	2%	4%	2%	2%
Läänemaa	2%	2%	3%	2%	2%
Lääne-Virumaa	5%	4%	5%	4%	4%
Põlvamaa	2%	2%	3%	2%	2%
Pärnumaa	7%	6%	8%	7%	7%
Raplamaa	3%	2%	3%	2%	2%
Saaremaa	3%	3%	3%	3%	3%
Tartumaa	11%	14%	13%	13%	14%
Valgamaa	3%	2%	3%	2%	2%
Viljandimaa	4%	4%	6%	4%	4%
Võrumaa	3%	3%	4%	3%	3%

Allikad: Eesti Statistikaameti andmebaas, Eesti Üliõpilaskondade Liit, EHIS.

Märkimisväärne osa üliõpilastest märkis, et õppeasutuse asukoht on ülikooli ja rakenduskõrgharidusasutuse ning eriala valikul olulise tähtsusega teguriks. Ligi 32% riigieelarvelistel õppkohtadel õppivatest üliõpilastest lähtusid valiku tegemisel kõrgkooli asukohast ja 42% tunnistas, et see oli teatud määral arvestatavaks faktoriks. Riigieelarvevälistel õppekohtadel õppivate üliõpilaste puhul olid need näitajad vastavalt 36% ja 39%. Võrreldes teiste erialade üliõpilastega näib kõrgkooli asukoht olevat vähem tähtis asjaolu kunsti ja muusika erisuunitlusega avalik-õiguslikes ülikoolides õppivate üliõpilaste jaoks. Näiteks nimetas vaid 10% Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia ning 24% Eesti Kunstiakadeemia tudengitest kõrgkooli asukohta ühena peamistest teguritest valiku tegemisel.

12. Üliõpilaste (98%) jaotus rahvastikuregistri järgse elukoha maakonna järgi 2008/09. õa (EHIS, 2009).

13. Gümnaasiumilõpetajate jaotus lõpetatud gümnaasiumi asukoha järgi, 2007/08. Õa (EHIS, 2009).

14. Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotus lõpetatud gümnaasiumi asukoha järgi, 2007/08. õa (EHIS, 2009).

3.3 Üliõpilaste hinnangud soovitud kõrgkoolis ning erialal õppimise kohta

Uuringu põhjal õpib valdav osa üliõpilastest soovitud kõrgkoolis (91% vs 9%) (Vt Tabel 4). Soovitud kõrgkoolis õpivad natuke suuremas osakaalus riigieelarvelisel õppekohal õppivad üliõpilased võrreldes riigieelarvevälisel õppekohadel tudeerivate üliõpilastega (93% vs 90%). Teatud õppeasutuste lõikes võrrelduna on kõige suurem hulk soovitud kõrgkoolis õppivaid noori avalik-õiguslikes ülikoolides (94%) ning kõige väiksem hulk rakenduskõrgkoolides (87%).

Tabel 4. Üliõpilaste hinnang soovitud kõrghariduse omandamist võimaldavas õppeasutuses ning soovitud erialal õppimise kohta, 2007/2008 õa

	Soovitud õppeasutuses õppivate üliõpilaste osakaal	Soovitud erialal õppivate üliõpilaste osakaal
Kõik õppeasutused	91 %	93 %
Riigieelarvelised õppekohad	93 %	92 %
Riigieelarvevälised õppekohad	90 %	94 %
Avalik-õiguslikud ülikoolid	94 %	93 %
Eraülikoolid	91%	95 %
Rakenduskõrgkoolid	87 %	92 %

Allikas: Eesti Üliõpilaskondade Liit

Uuring näitab lisaks valdavale osale soovitud kõrgkoolis õppivatele üliõpilastele suurt osakaalu üliõpilasi ka soovitud eriala õppimas (93% vs 7%). Soovitud erialal õpib riigieelarvevälistel õppekohtadel 94% ning riigieelarvelistel õppekohtadel 92% üliõpilaskonnast. Kõige suurem osakaal soovitud erialal õppivatest üliõpilastest on õppeasutuste võrdluses eraülikoolides (95%), kuid väga suur on see hulk üliõpilasi ka avalik-õiguslikes ülikoolides (93%) ning rakenduskõrgkoolidest (92%).

Tehtud intervjuudest selgus, et mitmed üliõpilased tegid spetsiaalseid ettevalmistusi peale põhikooli lõppu, et soovitud erialale või soovitud kõrghariduse omandamist võimaldavasse õppeasutusse õppima pääseda. Näiteks elukoha vahetus ning kinnisvara ost, et astuda soovitud gümnaasiumisse ning pärast samas linnas kõrgharidusõpinguid jätkata; samuti tulevikus soovitud erialale sarnase kallakuga gümnaasiumi valik. Enamik intervjuueeritud üliõpilastest tunnetasid eelneva haridusasutuse olulist mõju soovitud kõrgkoolis või erialal õpingute jätkamisele. Seda lisaks indiviidi oma võimekusele eelkõige motiveeriva õpikeskkonna ning kõrge õppevaliteedi kaudu, mis erinevates üldkeskharidust pakkuvates õppeasutustes suuresti varieerub.

Üliõpilaste hinnangud näitavad, et valdav enamik üliõpilaskonnast õpib soovitud kõrgkoolis ja soovitud erialal. Nende vastuste põhjal võib eeldada, et enamike üliõpilaste seas kõrgharidusele ligipääsu probleemi isikliku kogemuse kaudu ei tajuta. Uurimist vajaksid nende üliõpilaste põhjused, kes soovitud kõrgkooli või erialale õppima ei ole pääsenud. Samuti nende noorte takistudes kõrghariduse omandamist võimaldavasse õppeasutusse, kes kõrgharidusest täiesti kõrvale on jäänud.

Kokkuvõte

Madalama sotsiaalmajandusliku staatusega õpilastel on väiksem tõenäosus jätkata õpinguid enamikes avalik-õiguslikes ülikoolides või eraülikoolides, samas kui kõrgharidusega vanematega peredest pärit ja end eliitgümnaasiumi või suurema linna gümnaasiumi lõpetanuks defineerinud noored on avalik-õiguslikes ülikoolides ülekaalukalt esindatud. Kindlasti väärib antud aspekt edasist uurimist, et tuvastada, kuivõrd on siinkohal tegemist lipipääsuprobleemiga ning kui suures osas on erinevused selgitatavad loomupärase andekusega ja üliõpilaste endi vaba valikuga. Rahvusvahelises plaanis (Santiago et al, 2008) on täheldatav tendents, kus märkimisväärne osa madalama sotsiaalmajandusliku staatusega perest ning maa-asulatest pärit üliõpilasi jätkab õpinguid väiksema sisseastumiskonkursiga õppeasutuses.

Uuringu raames läbi viidud analüüs näitas, et erinevat tüüpi õppeasutuste üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslikus taustas esineb erinevusi.

Käsitledes üliõpilaste sotsiaalmajandusliku staatuse ühe olulisema komponendina vanemate majandusliku olukorra kohta esitatud andmeid, eristuvad teistest kõige selgemalt eraülikoolides õppivad üliõpilased. Võrreldes teiste õppeasutustega, on eraülikoolide üliõpilaskonnas suurim osakaal oma pere majanduslikku olukorda heaks hindavaid üliõpilasi ning väikseim osakaal neid, kelle pere majanduslik olukord on hinnanguliselt keskmisest halvem. Lisaks iseloomustab eraülikoolide üliõpilaskonda pärinimine ülekaalukalt suurematest linnadest, kusjuures lisaks end eliitgümnaasiumi lõpetajana defineerinud üliõpilaste suurele osakaalule moodustavad võrreldes ülejäänud õppeasutustega keskmisest oluliselt suurema osakaalu üliõpilaskonnast ka vene vähemusrahvusest ja/või vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud üliõpilased. Eraülikoolides, kus riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohtade arv on marginaalne ning üliõpilastel praktiliselt puudub võimalus saada õppetoetust, õpivad seega nii vene kui eestikeelsetest eelkõige kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit noored.

Rakenduskõrgkooli üliõpilased on võrreldes ülikoolides õppivate üliõpilastega pärit mõnevõrra halvema sotsiaalmajandusliku taustaga peredest. Majanduslikust olukorrast selgema eritava tunnusena ilmneb erinevus vanemate keskmises haridustasemes – rakenduskõrgkoolides õppivate üliõpilaste vanemad on harvemini ise omandanud kõrghariduse. Ühtlasi ei ole rakenduskõrgkoolide üliõpilased reeglina omandanud keskharidust mõnes eliitgümnaasiumis. Seejuures esineb teatud erisusi olenevalt sellest, kas tegu on eraõigusliku või riikliku õppeasutusega. Riigi rakenduskõrgkoolide üliõpilaskonda iseloomustab teiste õppeasutuste tüüpidega võrreldes kõige suurem maa-asulatest pärit noorte osakaal, samas kui erarakenduskõrgkoolis eelistavad õpinguid jätkata suurematest linnadest pärit üliõpilased ning vene vähemusrahvusest ja/või vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud üliõpilased. Erarakenduskõrgkooli üliõpilased on ühtlasi keskmisest oluliselt harvemini pärit kõrgharidust omava isa või emaga perest. Erineva omandivormiga rakenduskõrgkoolid on seega eristuvad oma sihtrühma poolest, mis kindlasti tuleneb ka kõrgkoolide asukohast ning õpetatavatest erialadest ja õppekeelest.

Võrreldes kõrgkoolide keskmiste näitajatega on kutseõppeasutuste üliõpilased sarnaselt rakenduskõrgkoolide üliõpilastega pärit keskmisest mõnevõrra madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest (kui vaadata eelkõige vanemate keskmist haridustaset). Vanemate majanduslik olukord kõikide õppeasutuste keskmistest näitajatest oluliselt ei erine, kuid jääb siiski madalamaks valdava osa ülikoolide keskmistest näitajatest. Ka riiklike ja eraõiguslike kutseõppeasutuste vahel esineb teatud erisusi. Kui suurematest linnadest pärit üliõpilased eelistavad erakutseõppeasutusi, siis riigikutseõppeasutused on atraktiivsemad pigem maa-asulatest ja väikelinnadest pärit noortele. Harva õpib kutseõppeasutustes eliitgümnaasiumi lõpetanud üliõpilasi. Kutseõppeasutusi iseloomustab sarnaselt erarakenduskõrgkoolidega kõige madalam keskmine näitaja, mis puudutab kõrghariduse olemasolu üliõpilase isal.

Erinevate õppeasutuste üliõpilaskonna erinevus viitab õppeasutuste segregeerumisele. Antud uuringu tulemuste põhjal võib õppeasutused sotsiaalmajanduslike tunnuste põhjal tinglikult jaotada kaheks kategooriaks. Esimeses kategoorias on 5 avalik-õiguslikku ülikooli ning eraülikoolid, mille üliõpilaskonna koosseis on traditsioonilisem: enamike üliõpilaste vanemad on omandanud võrdlemisi kõrge haridustaseme, paljud üliõpilased on end defineerinud eliitgümnaasiumi lõpetajana ja suur osa üliõpilasi on pärit suurematest linnadest. Ka vanemate majanduslikku olukorda võib pidada keskmiselt paremaks, kuigi tuleb märkida, et enam iseloomustab keskmisest kõrgem majanduslik heaolu eraülikoolides õppivate üliõpilaste tausta. Seejuures on üliõpilaskonna sotsiaalsed mustrid avalik-õiguslikes ülikoolides mõnevõrra erinevad ja eripärad tulevad enam esile eelkõige teatud valdkonnale spetsialiseerunud ülikoolides, mida ka eraldi käsitleme.

Teise kõrgkoolide kategooria moodustavad rakenduskõrgkoolid, riigi kutseõppeasutused ja Eesti Maaülikool, kus üliõpilaste hulgas on vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid ja vähem neid, kes on end defineerinud kui keskhariduse eliitgümnaasiumis omandanud. Märkimisväärselt suur osa üliõpilastest (riigi ja avalik-õigusliku omandivormiga õppeasutustes) on seejuures pärit maa-asulatest, on lõpetanud maakonnakeskuse või vallakooli.

Eesti Maaülikooli üliõpilaskonna profiil on väga omanäoline ning eristub selgelt teistest avalik-õiguslikest ülikoolidest. Selles ülikoolis õpib kõige suurem osakaal üliõpilasi, kelle majanduslik olukord on keskmisest halvem. Ühtlasi iseloomustab Eesti Maaülikooli võrdlemisi kõrge maa-asulatest pärit üliõpilaste osakaal ning samas vähene hulk on ennast defineerinud eliitgümnaasiumi lõpetajana. Üksiti tundub, et vene õppekeelega gümnaasiumidest ja vene vähemusrahvusest noorte jaoks ei ole Eesti Maaülikool kas atraktiivne või ligipääsetav. Kõikide nende eripärade põhjuseks võib siiski olla eelkõige Eesti Maaülikooli kuvand, mis on noorte jaoks tõenäoliselt tugevalt põlumajandusele, keskkonnateadustele, taime- ja loomakasvatusele suunatud ning ei kuulu erinevalt maa-asulate ja maakonnakeskustest pärit noortele vene rahvusest noorte või suurematest linnadest ja eliitgümnaasiumidest pärit noorte eelistatud erialade hulka.

Samas veel kaks avalik-õiguslikku ülikooli - Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia - eristuvad paljude näitajate osas teistest õppeasutustest, sh teistest avalik-õiguslikest ülikoolidest. Ilmneb, et kunsti- ja muusikaalase kõrghariduse omandamine on kõige enam seotud erinevate sotsiaalmajanduslike näitajatega. Kahes spetsialiseerunud ülikoolis on oluliselt enam suuremate linnade gümnaasiumide ja ennast eliitgümnaasiumide lõpetajana defineerinud üliõpilasi (moodustavad enam kui 2/3 üliõpilastest), kes on ühtlasi keskmiselt harvemini pärit halva majandusliku olukorraga peredest ning kellel on keskmisest oluliselt kõrgemalt haritud vanemad, kusjuures nende vanemad elavad eelkõige suuremates linnades. Põhjused tunduvad ilmselgelt olevat erialaspetsiifilised - muusika- ja kunstialase huvihariduse omandamiseks ning erialase ettevalmistuse saavutamiseks on linnades palju paremad võimalused ja

väljavaated võrreldes maa-asulate ja väikelinnadega. Ühtlasi võib oletada, et vanemate hariduslik taust ning kõrge sotsiaalmajanduslik staatus soodustab perekonnas kunsti ja/või muusikaga tegelemist ning annab parema võimaluse ja valmisoleku kunsti- või muusikaalase hariduse omandamiseks. Siinkohal oleks informatiivne võrdlusaspekt, kas nimetatud erialadel õppivate üliõpilaste vanemad on kõrghariduse omandanud sarnasel erialal.

Kõrvutades Eesti Kunstiakadeemia ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiat Eesti Maaülikooli eripäraga võib jõuda järelduseni, et õpetatavad erialad ja nende spetsiifilisus, sh õppeasutuse spetsialiseerumine teatud valdkonnale või valdkondadele mõjutab õppeasutuse üliõpilaskonda iseloomustavaid tunnuseid, sh ligipääsu kirjeldavaid aspekte enam kui oleks võinud esialgu eeldada. Samas on eriala huvitatus üliõpilase valikuid kõige enam mõjutavaks teguriks. Järelikult on põhjust vaadata kõrgharidusele ligipääsu küsimusi rohkem sellest aspektist, et kas teatud erialadele on Eestis võrdväärne ligipääs kõikidele noortele sõltumata nende sotsiaalmajanduslikust olukorrast.

Eesti üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku tausta põhjal joonistuvaid institutsionaalseid mustreid hajutab regionaalne mõõde. Vanemate elukoht mõnes suuremas linnas näib olevat eeliseks juurdepääsul ülikoolidesse ja eraõiguslikesse õppeasutustesse, mis reeglina tegutsevad suuremates linnades. Maa-asulatest pärit noortel näib eelkõige valikuks või võimaluseks olevat õppima asumine riigi rakenduskõrgkoolidesse ning kutseõppeasutustesse, samuti Eesti Maaülikooli, mille erialad on ilmselt maa-asulate elanikele tuttavamad ja tõenäolisemalt seetõttu ka südamelähedasemad võrreldes linnaelanikega. Samas on maa-asulatest pärit noored oluliselt ebasoodsamas olukorras konkureerimisel kunsti- või muusikaharidusele spetsialiseerunud ülikoolidesse. See, kuivõrd on siin tegemist võimaluste ebavõrduse või eelistuste erinevusega ning kuivõrd on ülikoolidel võimalik oma üliõpilaste sihtrühma edaspidi laiendada ja tasakaalustada, vajaks täiendavat analüüsi.

Vanemate elukohast või keskhariduse omandamise kohast tulenevad erinevused eri õppeasutuste üliõpilaskondades võivad teatud osas olla seotud õppeasutuste kehtestatud sisseastumise tingimustega, mis arvestavad vastuvõtul sageli ja peamiselt riigieksamite tulemusi. Gümnaasiumid erinevad ning õpilaste riigieksamite tulemused sõltuvad sageli gümnaasiumist, mis omakorda võib sõltuda elukohast. Kui suuremates linnades on perel võimalus valida gümnaasiumide vahel ning leida lapse jaoks kas süvaõppele spetsialiseerunud või muude tunnuste alusel ootustele vastav kool, siis maa-asulates elavatel noortel (ja nende vanematel) pole sageli võimalik teha valikuid. Ehk sageli on maa-asulatest pärit õpilased ja nende vanemad ebasoodsamal positsioonil gümnaasiumi valiku tegemisel, kuna suuremate linnade gümnaasiumid ning nn. eliitgümnaasiumid on kõrgema konkurentsivõimega kui maa-piirkondade gümnaasiumid. Samas on tulemas olulised reformid, mis mõjutavad nii kesk- kui ka kõrghariduse kättesaadavuse regionaalset mõõdet. Haridus- ja Teadusministeerium on vastu võtnud otsuse lahutada alates 2012. aastast põhikooli ja gümnaasiumi õppetasemed (HTM, 2009). Põhjuseks on maagümnaasiumide konkurentsivõime langus võrreldes nn tõmbekeskuste ehk suuremate linnade gümnaasiumidega ning samuti lähiaastatel vähenev õpilaste hulk. Eesmärk on gümnaasiumide koondamine regionaalsetesse keskustesse, kus õpilaste arv on piisav, pakkumaks heal tasemel keskharidust koos erinevate spetsialiseerumisvõimalustega nende õpilaste jaoks, kes plaanivad jätkata oma haridusteed ülikoolis või rakenduskõrgkoolis.

Ennast eliitgümnaasiumide lõpetajatena defineerinud üliõpilaste edukus kõrghariduse tasemel õpingute jätkamisel on ootuspärane, sest selline on nende gümnaasiumide ja seal õppivate noorte eesmärk ning koolide suunitlus. Samuti võib pidada loomulikuks, et sagedamini valitakse õpingute jätkamisel mõni ülikoolis õpetatav eriala ehk akadeemilise kraadini viiv õppekava. Ligipääsu võrdvääruse küsimuse fookus eliitgümnaasiumidega seondult peaks olema seega seotud gümnaasiumi õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta analüüsiga. Lisaks vajaks analüüsimist õpilaste motivatsioon ja ootused – kuivõrd ja kuidas pere sotsiaalmajanduslik olukord seondub sooviga kõrghariduse tasemel või näiteks ülikoolis edasi õppida.

Kaheks olulisemaks tunnuseks, mis käesolevas analüüsis õppeasutusi võrdväärse ligipääsu aspektist paistavad eristavat, on vanemate haridustase ning vanemate elukoht ja/või üliõpilase keskhariduse omandamise koht.

Hetkel ei saa andmetest järeldada, kuivõrd on nende jaoks, kes pole pärit ja õppinud suuremate linnade koolides või kelle vanematel ei ole kõrgharidust, suurte ülikoolide kõrval väiksemate, eelkõige rakenduskõrgharidusõpet omandada võimaldavate õppeasutuste, valimise taga ebaedu või ebakindlus ülikooli vastuvõtukatsetega seondult või kuivõrd on põhjuseks erialade ja kodulähedase õppekoha eelistus, samuti perekondlike traditsioonide ja ootuse puudumine omandada kõrgharidus ülikoolis. Kolmanda aspektina väärib käsitlemist rahvuslik kuuluvus – kas eraõiguslike õppeasutuste eelistamine on teadlik valik (kuna puudub traditsioon nt eelistada õppeasutusi, kus vanemad, sõbrad või tuttavad ise on õppinud) või kõrgharidusele võrdväärse ligipääsu probleem vähemusrahvusest noorte jaoks.

Kõrgkoolide ja eriti ülikoolide üliõpilaskonna koosseis kujundab õppeasutuse olustikku, mis omakorda mõjutab sisseastumise võimalusi ja hilisemat edukust kõrghariduse omandamisel. Eesti kõrgharidusmaastik on kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste poolest mitmekülgne. Ühest küljest on küll õppeasutuste üliõpilaskondade sotsiaalmajanduslik taust mitme näitaja poolest erinev, kuid teisalt suudavad erineva suunitlusega õppeasutused pakkuda kõrghariduse omandamise võimalust, mis on suunatud erinevatele huvidele ning vajadustele.

Regionaalse mõõtmise aspektist on kõrgharidusele ligipääs kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud värskete gümnaasiumilõpetajate osas võrdväärne kõigi maakondade lõikes. Üliõpilased tõid õppeasutuse valiku olulise põhjusena välja õppeasutuse asukoha kui ühe olulisema teguri. Samas tundub õppeasutuse asukoht olevat vähem tähtis nende jaoks, kes plaanivad omandada muusika- või kunstialast kõrgharidust. Mitmed uuringud (Frenette, 2004 & 2006; Santiago et al, 2008) näitavad, et kõrghariduse omandamise määr on seotud kõrghariduse kättesaadavusega elukoha läheduses. OECD töörihm (Huisman, et al, 2007) on märkinud ära Eesti kõrghariduses käivitatud erinevaid algatusi koos soovituseliga regionaalsetes keskustes asuvate õppeasutuste ning kaugõppe võimaluste potentsiaali veelgi suuremal määral kasutamiseks.

4. Vene rahvusgrupi ligipääs kõrgharidusele ja õppeasutuste valik

Käesolevas peatükis analüüsitakse rahvusgrupi¹⁵ ning gümnaasiumi õppekeelega soetud aspekte kõrgharidusele ligipääsul. Selle uuringu raames analüüsitakse kõrgharidusvõimaluste võrdväarsust järgmistest aspektidest: (1) eestlaste ja venelaste osakaal üldkesk- ja kõrghariduse tasandil, s.h. eraülikoolides; (2) üliõpilaste õpingute rahastamisallikad rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele põhjal; (3) üliõpilaskonna eelistused rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele alusel õppeasutuste valikul.

4.1 Eestlaste ja venelaste osakaal gümnaasiumi tasandil ja üliõpilaskonnas

Eestis moodustab vene rahvusgrupp 29,7% elanikkonnast (Statistikaamet, 2009) ning venekeelset õpet pakutakse kõikidel haridusastmetel. Samas on vähenemas vene õppekeelega gümnaasiumides keskhariduse omandanud õpilaste arv ja prognooside kohaselt on tegu jätkuva langustrendiga (HTM, 2007). Ajavahemikus 2007-2012 lähevad kõik vene õppekeelega gümnaasiumid üle eestikeelsele õppele (st vähemalt 60% õppetööst Eesti gümnaasiumides saab toimuma eesti keeles) (Kirtsu et al, 2008).

Üldjuhul on ülikoolides õppekeeleks eesti keel, kuid kõrgharidust on võimalik omandada ka vene ja inglise keeles. 2007/08. õppeaastal pakkus 16 õppeasutust 35st võimalust omandada kõrgharidust vene õppekeelega gruppides. EHISe andmetel võeti 2007/08.äa venekeelsesesse õppesse vastu 2106 üliõpilast. Vene õppekeelega õppekohtade osakaal oli seega ligikaudu 11%. Õppeasutuste lõikes on eesti keele kõrval vene keeles õppe võimalust pakkuvate kõrghariduse omandamise võimalust pakkuvate õppeasutuste osakaal kõrgeim erarakenduskõrgkoolide hulgas (8 11st). Eestis on kokku kümme riiklikku rakenduskõrgkooli ning vaid ühes neist pakutakse osalist õpet vene keele baasil (Kirtsu et al, 2008). Üldiselt pakuvad venekeelse õppe võimalust sagedamini just eraõppeasutused, moodustades ligi 55% õppeasutuste venekeelsetest õppekohtadest (EHIS, 2009).

Vene õppekeelega gümnaasiumide õpilaste osakaal on sarnane vene vähemuse osatähtsusega Eesti elanikkonnas 23,5% (2006) ja 21,3% (2008) (EHIS, 2009). Oluline on ligipääsu analüüsi puhul silmas pidada, et nii gümnaasiumiharidusele kui ka järgnevatele haridusastmetele ligipääsu parandamisele aitab kaasa asjaolu, et paljudel juhtudel valivad eesti keelest erineva emakeelega õpilased juba haridustee alguses võimaluse hariduse omandamiseks riigikeeles või näiteks keelekümbusklassides. Teatud osa õpilastest teeb selle valiku põhihariduse omandamise järel.

Käesolevas uuringus vaadeldakse vene rahvusgrupi osakaalu kogurahvastiku vanusegrupis 20-24¹⁶ võrdluses vene rahvusest üliõpilastega Eesti üliõpilaskonnas. Kuigi üliõpilaskonna vanuseline koosseis on tunduvalt mitmekesisem¹⁷, on selle võrdluse aluseks eeldus, et vene noorte osakaal üliõpilaste hulgas ei erine märkimisväärselt

15. Käesolevas uuringus on kasutatud mõistet 'rahvusgrupp', kuna see hõlmab rahvuskuuluvust enesemääratluse alusel.

16. Tulenevalt Statistikaameti andmebaasi ülesehitusest on vaatluse alla võetud vanusegrupp 20-24-aastased.

17. Ajavahemikus 1993/94 kuni 2009 kasvas üliõpilaste määr 15%, konkreetsemalt 22-lt 37%-le. 2007/2008. õppeaastal oli valdav enamus üliõpilasi (49%) vanuses 20-24 aastat; 16% kuulus vanusegruppi 25-29; 14% olid 20aastased või nooremad; 12% 35aastased ja vanemad ning 9% vanuses 30-34 (Klooster, 2009).

20-24aastaste vanusegrupist, et mõjutada uuringu tulemusi. Venelaste osalemise määr kõrghariduses on antud uurimuses kasutatud andmete põhjal väiksem kui antud vähemuse osakaal kogurahvastikus aastatel 2003-2008. Samas on eestlaste osalusmäär kõrghariduses tunduvalt suurem võrreldes 20-24-aastastega kogurahvastikus.

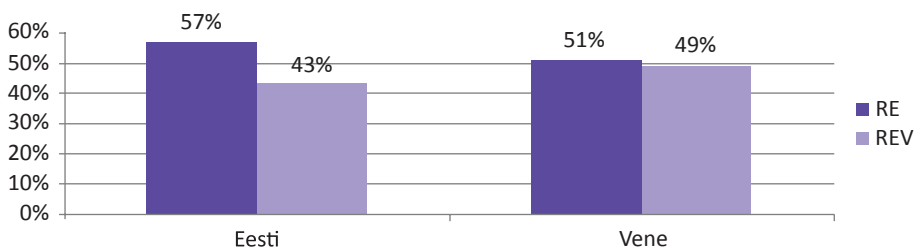
Antud uurimuses kasutatud küsimustikule vastanud üliõpilastest oli end vene rahvusgruppi kuuluvaks määratlenud 2005/2006. õppeaastal 8% ja 2007/2008. õppeaastal 9%. Rahvuskuuluvuse määratlemisel kasutati antud uuringus üliõpilaste rahvuslikku enesemääratlust (eestlane/venelane/muu¹⁸), mistõttu tuleks venelaste kõrghariduses esindatuse tõlgendamisel arvestada võimalusega, et mitmed vene päritolu noored Eestis on määratlenud end eesti rahvusgruppi kuuluvaks. Riiklikul tasemel kogutud andmed üliõpilaste rahvuskuuluvuse ja koduse keele tunnuse kohta võimaldaksid paremat ülevaadet vähemusrahvuse haridusvõimalustest ning ligipääsust kõrgharidusele.

Vaadeldes 2008/2009.õa kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate osakaalu vene õppekeele gümnaasiumi ja eesti õppekeele gümnaasiumi lõpetajate hulgas, on näha, et nii eesti kui vene õppekeele gümnaasiumist suundus kõrgharidusse 65% lõpetajatest (EHIS, 2009). Vene õppekeele gümnaasiumi lõpetajate hulgas on kõrgkooli siirdujate hulk viimastel aastatel kasvanud ning sarnane eesti õppekeele gümnaasiumi lõpetajate edasiõppijate hulgaga. Kuna puuduvad andmed välisriikidesse õppima suundujate kohta, siis ei saa teha järeldusi kõigi kõrgkooli õppima asunute suhtes, vaid ainult Eestis õpinguid jätkanute suhtes.

4.2 Üliõpilaste rahastamisallikad rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele põhjal

2008/09. õppeaastal asus riigieelarvelistele (RE) õppekohtadel õppima 51% vene ja 57% eesti õppekeele gümnaasiumide lõpetajatest (EHIS, 2009) (Joonis 8). Võrreldes 2005/06. õppeaastaga on erinevus eesti ja vene õppekeele gümnaasiumilõpetanute vastuvõtul RE õppekohtadele vähenenud ning praeguseks on see erinevus 6%. Samas on RE õppekohtadele vastuvõetute osakaal võrreldes 2005/06. õa edasiõppijatega kahanenud nii eesti kui vene keeles üldkeskhariduse omandanute hulgas (Klooster, 2009).

Joonis 8. Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotus eelneva õppekeele ja rahastamisallikate lõikes, 2008/09 õa.

Allikas: EHIS (2009)

18. Muu rahvuskuuluvuse määratlus jäeti väga vähese vastanute hulga tõttu uurimuse analüüsist välja.

2007/2008. õa üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuringu andmete kohaselt õpivad avalik-õiguslikes ülikoolides riigieelarvevälistel õppekohtadel suurema tõenäosusega eestlased võrreldes venelastega (Tabel 5).

Tabel 5. Riigieelarvevälisel kohal õppima asumise tõenäosus avalik-õiguslikus ülikoolis 2007/08 õa (logit-analüüs)

Muutuja	Koefitsient	Standardhälve	Marginaal
Töötab	0,63***	0,09	0,12
Vanemate elukoht Harjumaal	0,27**	0,11	0,05
Isa kõrgharidusega	-0,25***	0,08	-0,05
Eesti rahvusgrupp	0,46**	0,20	0,08
Eliitgümnaasiumi lõpetaja	-0,28***	0,09	-0,05
Konstant	-1,68***	0,27	-

Allikas: Üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuring (Eesti Üliõpilaskondade Liit)

*** oluline tasemel 0.01

** oluline tasemel 0.05

Statistiline analüüs näitab, et muude tegurite samaks jäädes on vene rahvusgrupi¹⁹ üliõpilastel eestlastega võrreldes 8% väiksem tõenäosus asuda õppima riigieelarvevälistel õppekohtadel avalik-õiguslikes ülikoolides. Lisaks rahvuskuuluvusele on riigieelarvevälised kohad avalik-õiguslikes ülikoolides suurema tõenäosusega hõivatud nende üliõpilaste poolt, kes töötavad, elavad pealinnas või selle lähiümbruses, ei ole defineerinud ennast eliitgümnaasiumi lõpetajana ja kelle isad on madalama haridustasemega kui kõrgharidus. Muud omadused (nt vanus, sugu, sissetulekutase) ei näi antud juhul omavat kuigi olulist rolli.

Mõned kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse aspektid on seotud vanusega. Kuigi käesoleva uuringu analüüsi tulemused ei näidanud vanuse olulist mõju rahvusgruppide kõrgharidusele ligipääsul on nt Kurvits (2008) juhtinud tähelepanu järgmistele olulistele arengutele: 20-aastaste ja nooremate üliõpilaste vanusegruppis ei esine rahvusgruppide vahel vanuselisi erisusi; keskmisest vanemate (25-aastased ja vanemad) üliõpilaste puhul on vene rahvusgrupi osakaal eestlastega võrreldes väiksem, ka riigieelarvelistel kohtadel. Süvaintervjuude käigus tõid haridusametnikud ning -ekspert välja, et kui eestlaste hulgas õpivad ka keskmisest vanemad üliõpilased, siis venekeelsete hulgas neid palju ei ole. Võimalike põhjustena tõid intervjuueeritud ametnikud välja selle sihtrühma madala eesti keele oskuse; õpingutee jätkamise vajaduse tunnetamise puudumise; mõnedel puudub ka esimese astme haridus ning ei ole kujunenud õppimise harjumust. Noored teevad ajapikku selle kasvu ilmselt läbi ning tasakaalustavad kõne all oleva sihtrühma osalemist kõrghariduses, kuid praegu on nende toomiseks kõrgkooli intervjuueeritud ekspertide sõnutsi vaja eraldi meetmeid.

19. Kuna vene vähemusgrupi tudengid moodustavad enamuse vene õppekeelega gümnaasiumide lõpetajatest, siis käsitatakse neid andmeid ka muukeelse keshariduse aspektist.

Andmed näitavad, et gümnaasiumi õppekeele alusel lähevad nii eesti kui vene keeles üldhariduse omandanud värsked gümnaasiumilõpetajad edasi õppima samas osakaalus, kuid kõrgkoolide riigieelarvelistel õppekohtadel on vene keeles keskhariduse omandanute osakaal mõnevõrra madalam. Vaadeldes ainult avalik-õiguslikke ülikoole, näitab rahvuskuuluvuse alusel tehtud analüüs aga eestlaste suuremat osakaalu riigieelarvevälistel õppekohtadel, võrreldes venelastega. Järgnevalt analüüsitakse nimetatud erisuste võimalikke põhjusi.

Ligipääskõrgharidusele on seotud sotsiaalmajandusliku taustaga, mistähendab, et madala sotsiaalmajandusliku staatusega üliõpilaste jaoks on juurdepääs sageli piiratum võrreldes kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õppuritega. Sotsiaalmajandusliku tausta näitajatenä kasutatakse antud uuringus rahvuskuuluvuse analüüsil vanemate majandusliku olukorra ning vanemate haridustaseme näitajat (eelkõige isa haridustase). 2003.-2006. aasta andmed Eesti elanikkonna sissetuleku ja rahvuskuuluvuse kohta näitavad, et mitte-eestlaste²⁰ sissetulek on madalam (Statistikaamet, 2009). Tabelist 6 nähtub, et sarnane tendents on märgatav ka üliõpilaste hinnangutes oma vanemate majandusliku olukorra kohta. Venelaste hulgas on eestlastega võrreldes rohkem neid, kes hindavad oma vanemate majanduslikku olukorda halvaks ning vähem neid, kes hindavad seda heaks.

Tabel 6. Vanemate majanduslik olukord ja rahvuskuuluvus kui sotsiaalmajandusliku tausta indikaatorid Eesti üliõpilaskonnas, %

Aasta	Halb majanduslik olukord		Keskmine majanduslik olukord		Hea majanduslik olukord	
	Venelased	Eestlased	Venelased	Eestlased	Venelased	Eestlased
2003 N=1579	23%	25%	53%	46%	24%	29%
2006 N=2235	27%	24%	61%	57%	12%	20%
2008 N=2688	23%	17%	64%	61%	13%	22%

Allikas: Üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuring (Eesti Üliõpilaskondade Liit).

20. See järeldus põhineb eeldusel, et mitte-eestlaste hulgas on domineerivaks rühmiks venelased.

Lisaks eesti ja vene üliõpilaste erinevatele rahalistele võimalustele (väljendatuna üliõpilaste hinnangutes vanemate majandusliku olukorra kohta) on oluline analüüsida ka teist sotsiaalmajandusliku tausta näitajat - vanemate haridustaset (Tabel 7).

Tabel 7. Vanemate haridustase ja rahvuskuuluvus kui sotsiaalmajandusliku tausta indikaatorid Eesti üliõpilaskonnas 2007/2008 õa, %

Vanemate haridustase	Põhiharidus		Kesk/keskeriharidus ²²		Kõrgharidus	
	Venelased	Eestlased	Venelased	Eestlased	Venelased	Eestlased
Isa haridustase	4%	7%	55%	59%	41%	34%
Ema haridustase	5%	3%	52%	56%	43%	41%

N=2688

Allikas: Üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuring (Eesti Üliõpilaskondade Liit).

Kahe rühma andmete võrdluses on venelaste vanemate haridustase eestlastega võrreldes mõnevõrra kõrgem, eriti isade puhul (41% vs 34%), kuigi statistiliselt oluliseks antud erinevus ei osutunud. 2008. aasta andmed kogurahvastiku haridustaseme kohta kinnitavad samuti, et võrreldes eestlastega on vähemusrahvuste hulgas suurem kõrgharidusega meeste osakaal (Statistikaamet, 2009). See tulemus on huvitav, kuna vanemate (eelkõige isa) kõrgemat haridustaset peetakse oluliseks eeliseks nii ligipääsul kõrgharidusele kui ka selle omandamisel. Praxiselise uurimuse andmetest nähtub, et kuigi vene rahvusest üliõpilaste puhul tundub vanemate haridustase olevat pisut kõrgem kui eestlaste oma, on vene ja eesti õppekeele gümnaasiumidest pärit värske üldkeskhariduse omandanute osakaal kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetute hulgas sarnane. Rahvuskuuluvuse lõikes ei saa andmete puudulikkuse tõttu kõrgharidust omandava üliõpilaskonna osas antud uurimusele tuginedes põhjapanevaid järeldusi teha, kuid antud aspekt vääraks edasisi uuringuid.

21. Vanemate haridustaseme määramisel kasutati antud uuringus üliõpilaste määratlust oma vanemate haridustaseme kohta järgmiste valikute hulgas: põhiharidus või alla selle; keskharidus; kutsekeskharidus/keskeriharidus; kõrgharidus või ei oska öelda (vt ka Lisa 3, küsimus 74)

4.3 Üliõpilaskonna eelistused rahvuskuuluvuse ja gümnaasiumi õppekeele alusel õppeasutuste valikul

Uurimuses kasutatud andmetele toetudes on märgata gümnaasiumi õppekeele põhjal esinevat asümmeetriat õppeasutuste lõikes.

Gümnaasiumi õppekeele põhjal üliõpilaste jaotumist erinevat tüüpi õppeasutuse lõikes vaadeldes ilmneb tendents, et võrreldes eesti õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud noortega eelistavad vene keeles keskhariiduse omandanud üliõpilased kõrghariiduse omandamiseks (valdavalt õppemaksuga) eraõppeasutusi (Vt tabel 8). Kõige suurem osakaal on vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud era rakenduskõrgkoolides (49%) ning eraülikoolides (45%). Mõnevõrra väiksem on vene keeles keskhariiduse omandanute hulk avalik-õiguslikes ülikoolides ning ebaproportsionaalselt madal võrreldes venelaste esindatusega rahvastikus on vene õppekeelega gümnaasiumist pärit noorte hulk nii era kui riigi kutseõppeasutustes.

Kõrghariidusvõimaluste võrdväarsuse eesmärgile, mille kohaselt peab üliõpilaskond peegeldama ühiskonna mitmekesisust, on kõige lähemal avalik-õiguslikud ülikoolid, kus vene keeles keskhariiduse omandanud üliõpilaste osakaal moodustab 18%. Vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud üliõpilaste osakaal on ebaproportsionaalselt mõnevõrrakõrgemeraülikoolidesjaera-rakenduskõrgkoolidesningebaproportsionaalselt madal riigi ning era kutseõppeasutustes.

Tabel 8. Õppekeel gümnaasiumis ja üliõpilaste osakaal erinevat tüüpi õppeasutuste lõikes, 2007/2008 õa, %

Õppeasutuse tüüp	Eesti õppekeel	Vene õppekeel	Kokku
Avalik-õiguslik ülikoolid (n=5270)	82%	18%	100%
Eraülikoolid (n=329)	55%	45%	100%
Riigi rakenduskõrgkoolid (n=1114)	72%	28%	100%
Era rakenduskõrgkoolid (n=705)	51%	49%	100%
Riigi kutseõppeasutused (n=174)	92%	8%	100%
Era kutseõppeasutused (n=37)	97%	3%	100%

Allikas: EHS (2009).

Üliõpilaskandidaatide eelistusi õppeasutuste valikul mõjutavad mitmesugused tegurid. Järgnevalt on analüüsitud, missugused aspektid mõjutavad eesti ja vene rahvusest üliõpilaste eelistusi asuda õppima avalik-õiguslikus ülikoolis või eraülikoolis (Tabel 9).

Tabel 9. Eraülikoolis õppimise valikut mõjutavad tegurid 2007/2008.õa (logit-analüüs)

Muutuja	koefitsient	standardhälve	Marginaal
Töötab	0,89***	0,15	0,08
Vanemate elukoht Harjumaal	1,29***	0,34	0,14
Keskharidus eesti õppekeelega koolist	-1,20**	0,51	-0,16
Konstant N=2496 Chi-ruut(df=)=54.90*** Pseudo R-ruut=0.014% Õigete hinnangute osakaal=	-2,05*	1,05	-

Allikas: *Üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku olukorra uuring (Eesti Üliõpilaskondade Liit).*

*** oluline tasemel 0.01

** oluline tasemel 0.05

* oluline tasemel 0.1

Statistiline analüüs kinnitab, et muude tegurite samaks jäädes asuvad vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetanud noored 16% suurema tõenäosusega õppima eraülikoolidesse. Lisaks on eraülikooli valiku kasuks otsustajate tõenäosus suurem töötavate (8%) ning suurem Harjumaal elavate üliõpilaste hulgas (14%). Muud näitajad nagu vanus, sugu või vanemate haridustase ei näi omavat selle valiku tegemisel märkimisväärselt olulist rolli.

Vene noorte eelistused eraülikoolide kasuks võrreldes avalik-õiguslike ülikoolidega vajaksid põhjalikumat uurimist. Eelistuse põhjuseks võivad olla keelebarjäär, eelistus õppida emakeeles, sisseastumistingimused või ka kultuurist lähtuvad eelistused ja hoiakud.

Enamikes kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes on õppekeeleks eesti keel²². See asetab vene õppekeele gümnaasiumide lõpetajad mõnevõrra ebasoodsamale positsioonile, kuna nende ettevalmistus jätkata järgmisel astmel hariduse omandamist eesti keeles ei pruugi olla õpingute edukaks jätkamiseks piisav. Õpilased, kes plaanivad jätkata õpinguid ülikoolis, valivad keskhariduse omandamiseks sageli pigem eesti kui vene õppekeele gümnaasiumi (Kirss & Vihalemm, 2008).

Fookusgrupis osalenud vene õppekeele gümnaasiumi lõpetanud ja eraülikoolis õppivad noored leidsid, et riigikeele valdamine on väga oluline nii kõrgkooli sisseastumisel kui ka tööturul. Eriti arvestades, et Eestis on kõrghariduses õppekeeleks valdavalt eesti keel, mõjutab eesti keele oskuse tase kõrgharidusvalikuid olulisel määral. Fookusgrupis osalejad hindasid oma riigikeele ettevalmistust gümnaasiumis väga heaks, mistõttu nemad ei pidanud valikute tegemisel kõrgkooli õppekeelt mõjutava tegurina arvesse võtma ning olid edukalt võimelised õppima eraülikoolis eesti keeles.

Osaliselt vene keeles õppida võimaldava avalik-õigusliku ülikooli fookusgrupis selgitasid mitmed üliõpilased oma kõrgkooli valiku põhjust soovitud eriala vene keeles omandamise võimaluse ning riigieelarvelise õppekoha kaudu. Teisteks olulisteks kriteeriumiteks olid antud fookusgrupis osalenute sõnul kõrgkooli asumine kodukoha lähedal, mis võimaldab elamiskulusid kokku hoida ning samuti arvestatav osakaal vene noori antud ülikooli üliõpilaskonnas.

22. Eksisteerib ka kõrgharidusasutusi (peamiselt erakoolid), mis pakuvad kõrgharidust vene keele baasil ning kokkuvõttes omandab ligi 10% tudengitest kõrgharidust vene keeles (HTM, 2009).

Kõrgkooli sisseastumisel on oluliseks valikukriteeriumiks gümnaasiumi lõpus sooritatud riigieksamite tulemused. See tähendab, et riigieksamite tulemused mõjutavad pääsemist riigieelarvelistele õppekohtadele, kuna kõrge lävend on mitmetel erialadel määrava tähtsusega. Statistika (Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 2009) näitab, et vene õppekeelega gümnaasiumide lõpetajate riigieksamite tulemused on mõnevõrra madalamad võrreldes gümnaasiumidega, kus õppekeeleks on eesti keel (v.a. keemias). Samal ajal on vähenemas vene keele osatähtsus gümnaasiumide õppekeelena: 29%lt 1999. aastal 20%-le 2007. aastal (HTM, 2007). See tähendab, et üha suurem hulk üliõpilaskandidaate omandab keskharidust pigem eesti kui vene keeles.

Õppimine eesti õppekeelega gümnaasiumis vähendab keelebarjääri vene noorte üleminekul kõrgkooli, kus õppetöö toimub valdavalt eesti keeles, sest haridusastme vahetumise ajaks on keelekeskkond tuttav. Keelebarjääri vähenemine pakub eestlastele ja venelastele võrdväärsemaid sisseastumistingimusi, samuti võimalusi kõrgharidusõpingute edukaks läbimiseks, mis on üheks kõrgharidusvõimaluste võrdväärse indikaatoriks.

Võimalust omandada kõrgharidust vene keele baasil pakuvad enam eraõppeasutused, mille õppekohad moodustavad umbes 55% venekeelsetest õppekohtadest kõrghariduses (EHIS, 2009). Käesoleva uurimuse andmetel valivad vene noored edasiõppimiseks võrreldes riigieelarvelise õppekohaga avalik-õiguslikus ülikoolis pigem eraülikooli või erarakenduskõrgkooli, kus on võimalik õppida nii eesti kui vene keeles, mis ongi tõenäoliselt venelaste kõrgema osakaalu põhjuseks antud tüüpi õppeasutustes. Sarnased tulemused on Kurvitsa (2008) uuringus "Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis".

Haridus- ja Teadusministeerium on koostöös kõrgkoolidega töötanud välja muukeelse elanikkonna keelebarjääride vähendamiseks aastase eesti keele süvaõppe programmi. Soovijatel on võimalus eestikeelses kõrgkoolis läbida aastane eesti keele süvaõpe, juhul kui tasemeksami tulemus on alla 60 punkti. Haridusametniku sõnul on olnud kõikidel soovijatel võimalus keele süvaõpet saada. Mitmed ülikoolid pakuvad ka individuaalset nõustamisteenust ülikooli õppekeele valikul. Samuti on tema hinnangul vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetajate eesti keele oskuse tase aastatega nii palju paranenud, et nad ei vaja mahukat eesti keele süvaõpet. Hariduseksperdi sõnusti on kõrgkoolides näiteid ka sellest, kus üliõpilane eesti keelest aru ei saa, kuid see oleneb lõpetatud gümnaasiumist ja sealse keeleõppe kvaliteedist. Reeglina on kaasüliõpilased igati abivalmis aitama eesti keelt võrreldes kõnelevaid üliõpilasi.

Süvaintervjuus tõi üks haridusekspert esile vene noorte võimaliku erakõrgkooli eelistuse põhjusena vene õppekeelega gümnaasiumide mõnevõrra eesti ühiskonnast isoleeritud õhkkonna, kus õpetajad ei motiveeri õpilasi avalik-õiguslikes ülikoolides õpinguid jätkama ning tekitavad õpilastes mitte-hakkamasaamise hirmu. Vene noorte tugev konkurentsivõime lisaks Venemaale ka mujal välisriikides viib nad kõrgharidusõpinguid jätkama mujale kui Eestis. Hariduseksperdi sõnul läheb just siin suur osa inimressurssi riigi jaoks kaotsi ning väga vajalik oleks luua süsteem, mis julgustaks ja motiveeriks vene andekaid noori Eesti kõrgkoolides, sh avalik-õiguslikes ülikoolides jätkama.

Nii fookusgruppides osalenud paljud vene kui eesti üliõpilastest noored ning ka abiturientid nentisid, et piiramatute võimaluste ja ressursside olemasolu korral oleksid teinud/teeksid paljud noored oma valiku välismaal kõrghariduse omandamise kasuks.

Fookusgrupi intervjuude käigus töid vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetanud ja eraülikooli eestikeelsesesse õppesse vastuvõetud noored oma valiku põhjustena esile sõbra/sugulase positiivset kogemust samas eraülikoolis õppides; pakutava eriala meeldinud õppekava ning samale erialale avalik-õiguslikus ülikoolis suuremat hulka erinevate riigieksamite sooritamist (vastav info jõudis kõne all oleva avalik-õigusliku ülikooli koduleheküljele ajal, mil riigieksamite valikud gümnaasiumides olid kinnitatud), mida noor ei olnud gümnaasiumi lõpus teinud. Noore sõnul oli tegemist ülikooli ning üliõpilaskandidaadi vahelise „mittemõistmisega“. Kõikide fookusgrupi intervjuus osalejate jaoks oli antud eraülikool esimene valik, kuigi oma valikut kaalusid noored mitmete eraülikoolide vahel. Edasiõppimisvaliku tegemisel kasutasid vene noored nii sugulaste kui gümnaasiumi õpetajate hinnangut ja abi.

Kuigi andmed näitavad, et vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetanud eelistavad jätkata oma haridusteed eraõppeasutustes, siis eriala valikul ei esine gümnaasiumi õppekeele lõikes õppevaldkonna eelistustes kuigi olulisi erinevusi. Siiski võib välja tuua mõned suundumused (vt tabel 10).

Tabel 10. Kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate jaotus õppevaldkonna ja gümnaasiumi õppekeele ning riikliku koolitustellimuse mahu lõikes 2008/09. õa, %

Õppevaldkond	Eesti keel	Vene keel	Riiklik koolitustellimus ²⁴
Haridus	6%	3%	16%
Humanitaaria ja kunstid	12%	11%	6%
Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	31%	38%	9%
Loodus- ja täppisteadused	12%	13%	13%
Tehnika, tootmine ja ehitus	16%	16%	24%
Põllumajandus	3%	1%	2%
Tervis ja heaolu	8%	12%	22%
Teenindus	11%	5%	8%
Kokku	100%	100%	100%

Allikas: EHS (2009).

Värskelt gümnaasiumi lõpetanutest suundub suur osakaal sotsiaalteadustesse, täpsemalt 31% eestikeelsest õppest ning 38% venekeelsest õppest. Vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetajate suundumust suuremas osakaalus sotsiaalteadustesse ka eelnevatel õppeaastatel on täheldanud Saar (2008) ja Kurvits (2008). Järgmiseks eelistuseks on nii eesti kui vene koolide lõpetajate hulgas tehnika õppevaldkond (16%). Eelneva hariduse vene keeles saanud eelistavad eesti õppekeelelega gümnaasiumi lõpetajatega võrreldes lisaks sotsiaalteadustele ka rohkem tervise õppevaldkonda. Väiksem osa vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetanud sisseastujatest valib teeninduse (ligi kaks korda vähem kui eestikeelse gümnaasiumi lõpetanud).

23. Riikliku koolitustellimuse hulka antud tabelis on arvestatud vaid järgmised õpped: bakalaureuseõpe, integreeritud bakalaureuse ja magistriõpe ning rakenduskõrghariduseõpe, 2008/09. õa (EHS, 2009).

Vaadeldes 2008/09. õppeaasta riikliku koolitustellimuse²⁴ (RKT) mahtu õppevaldkondade lõikes on näha, et kõige suuremas mahus on RKTga kaetud tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkond (24%), millele järgnevad tervise ja heaolu õppevaldkond (22%) ning hariduse õppevaldkond (16%). Põllumajanduse õppevaldkond (2%) ning humanitaaria ja kunstid (6%) on RKT mahuga kaetud kõige väiksemas ulatuses. Sotsiaalteaduste, ärinduse ja õiguse õppevaldkond (9%), mis on vene õppekeelela gümnaasiumilõpetajate hulgas suurima osakaaluga õppevaldkond, on RKT mahuga kaetud pigem tagasihoidlikult. Eraülikoolides pakutakse sotsiaalteaduste erialasid suures ulatuses ning arvestades, et vene õppekeelela gümnaasiumi lõpetajad eelistavad õppemaksu korral õppida eraõppeasutustes, võib sotsiaalteaduste valiku puhul vene õppekeelela koolide lõpetajate eelistuseks olla just erakõrgkool. Teise põhjusena võib süvaintervjuude tulemustele toetudes oletada, et eelneva õppeasutuse keele lõikes esinevad õppevaldkonna osakaalude erinevused on mingil määral tingitud ka kultuurilisest mitmekülsusest. Eraõppeasutustes on eesti kultuuri ja ajaloolise pärandi küsimus vähem päevakorras kui näiteks avalik-õiguslikes ülikoolides, mis võib olla mõjuteguriks vene keeles hariduse omandanute edasiõppimise valikutes ning lühema ajaloo ja nn moodsa õppeasutuse eelistamisel.

---

24. 2008/09. õppeaastal täideti RKT alusel moodustatud õppekohad kõigis õpetes, va magistriõpe (Klooster, 2009).

Kokkuvõte

Antud uurimuse valimi kohaselt on venelaste osakaal üliõpilaskonnas madalam kui nende osatähtsus 20-24-aastaste vanusegrupis kogurahvastikus. Samas on vene õppekeelela gümnaasiumidest pärit õpilaste osakaal sarnane vene vähemuse osatähtsusega Eesti elanikkonnas. Samuti on kõrghariduse esimesele astmele vastuvõetud vastsete gümnaasiumilõpetajate osakaal sarnane vene õppekeelela gümnaasiumi ja eesti õppekeelela gümnaasiumi lõpetajate hulgas, mis viitab kõrgharidusele ligipääsu võrdväärsusele. Lisaks antud küsitluse andmete põhjal tehtud analüüsile vajaks venelaste proportsioon sama näitaja alusel lisaks vastuvõetutele ka kogu üliõpilaskonna ulatuses lähemat uurimist, milleks praegu puuduvad Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavas andmebaasis EHIS andmed, kuna ei koguta andmeid üliõpilaste rahvuskuuluvuse ja koduse keele tunnuse kohta. Need on kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse analüüsimiseks olulised näitajad, mis võimaldaksid paremat ülevaadet ja mitmekülgsemat analüüsi vähemusrhuvuste haridusvõimalustest ning ligipääsust kõrgharidusele.

Hoolimata üliõpilaskonna sotsiaalmajandusliku tausta erisustest erinevates kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes, puuduvad konkreetsete tõendid venelaste ebavõrdsetest võimalustest ligipääsul kõrgharidusele ja riigieelarvelistele õppekohtadele. Gümnaasiumi õppekeele alusel võrrelduna on riigieelarvelistel kohtadel mõnevõrra ülekaalus küll eesti keeles üldkeskhariduse omandanud värsked gümnaasiumilõpetajad, kuid võrreldes 2005. aastaga on erinevus eesti ja vene õppekeelela gümnaasiumilõpetanute vastuvõtul riigieelarvelistele kohtadele vähenenud (Klooster, 2008).

Küsitlusandmete analüüsist nähtub, et vene noored õpivad võrreldes eestlastega väiksema tõenäosusega avalik-õiguslike ülikoolide riigieelarvevälistel kohtadel. Venelased eelistavad õppemaksu korral pigem eraülikooli või era-rakenduskõrgkooli, samas kui eestlaste puhul on olukord vastupidine. Üks põhjuseid selleks on ilmselt eraõppeasutuste pakutav võimalus omandada soovitud eriala vene keeles ehk venelaste emakeeles. Siinkohal tuleb märkida, et teatud osa üliõpilasi, kes alustavad oma õpinguid vene keeles, lähevad õppe käigus (näiteks teisel õppeaastal) eestikeelsele õppele ning lõpetavad eesti keeles (Kurvits, 2008). Kahjuks ei ole uuritud õppekeele mõju kõrghariduse omandamisele ja lõpetamisele nominaalõppeaja piires. Täiendav analüüs vene keelekeskkonnast pärit noorte toimetulekust õpingutega spetsiifilist sõnavara nõudvatel erialadel aitaks tuvastada, kas rahvuskuuluvus on seotud kõrgharidusõpingute nominaalõppeaja piires lõpetamisega. See võib kehtida eriti nende vene õppekeelela gümnaasiumi lõpetajate puhul, kelle eesti keele oskus ei ole piisav jätkamiseks õpinguid kõrgkoolis, kus õppekeeleks on eesti keel (Saar, 2008). Enamikes kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes on õppekeeleks eesti keel²⁵, mistõttu on vene gümnaasiumide lõpetajad mõnevõrra halvemas seisus. Põhjuseks on suuresti asjaolu, et vene õppekeelela gümnaasiumides ei pakuta õpilastele piisavat ettevalmistust jätkamiseks kõrghariduse omandamist eesti keeles. Õpilased, kes kavatsevad jätkata õpinguid kõrghariduse tasemel, valivad pigem keskhariduse omandamiseks eesti õppekeelela gümnaasiumi (Kirss & Vihalemm, 2008).

Seega on ligipääs kõrgharidusele seotud osaliselt ebavõrdsusega eelmistel haridusastemetel. Siinkohal tuleb märkida, et vene õppekeelela gümnaasiumidest pärit õpilaste osakaal on vähenemas ning haridusekspertide hinnangul keelekümblusklasside oluline roll Eesti haridussüsteemis (Saar, 2008) tõenäoliselt vähendab hariduslikku ebavõrdsust ning seeläbi parandab ka ligipääsu kõrgharidusele.

---

25. *Venekeelses õppes õppijate arv moodustas 2007/08. äa kõigist üliõpilastest 10% (EHIS, 2009).*

Vene rahvusest üliõpilased hindavad oma vanemate majanduslikku olukorda eestlastega võrreldes mõnevõrra madalamaks, mis võib osaliselt mõjutada madala sotsiaalmajandusliku staatusega pärit peredest venelaste haridusvalikuid, eelkõige riigieelarvevälistele õppekohtadele õppima asumisel. Antud uurimuses on kasutatud üliõpilaste endi hinnanguid nende vanemate majanduslikule olukorrale. Objektiivsete sissetulekunäitajate andmed üliõpilaskonna vanemate majandusliku olukorra kohta võimaldaks põhjalikumalt analüüsida majanduslikust olukorrast tingitud ebavõrdsuse olemasolu ja/või ulatust.

Üliõpilaste tööhõive osas ei leitud olulisi rahvaskuuluvusest tulenevaid erinevusi. Küll aga näitas analüüs, et eesti õppekeelega gümnaasiumide lõpetajad asuvad suurema tõenäosusega kõrgharidusõpingute kõrvalt töötama ning võtavad õppelaenu. Ilmselt on tööturul paremad võimalused riigi keelt emakeelena kõnelevate üliõpilaste kui eesti keelt võõrkeelena rääkivate noorte jaoks.

Venelaste kõrgharidusele ligipääsu teema raames on väga oluline edasine analüüs selle kohta, kas vene rahvusest noored, kellel ei õnnestu asuda õppima riigieelarvelisele kohale, valivad venekeelse õppega erakooli varuvariandina või on erakõrgkoolis õppimine nende jaoks esimene eelistus muudel põhjustel; mil määral on see tendents tingitud gümnaasiumiastme õppeedukusel põhinevast riigieksamite-põhisest sisseastumissüsteemist ja kuivõrd mõjutavad sisseastumistingimusi keelest tulenevad barjäärid. Praegu puuduvad vajalikud andmed õppeasutustesse pürgivate õpilaste karakteristikute koguhulga (vanus, sugu, vanemate elukoht, keskhariduse omandamise koht, vanemate sotsiaalmajanduslik taust jms) kohta. Lisaks peaks analüüsima vene rahvusest üliõpilaste eestlastest mõnevõrra erinevat eelistust kõrghariduse omandamise võimalust pakkuvate õppeasutuste valikul majandusliku olukorra ja rahastamisallikate lõikes; regionaalse aspekti mõju ulatuses ning kultuuriliste erinevuste, hoiakute ja informeerituse kontekstis. Samuti vajaks edaspidist analüüsi akadeemiline mobiilsus (kõrgharidusõpingute jätkamine kraadiõppes) kõrghariduse omandamist võimaldavas eraõppeasutuses ning avalik-õiguslikus ülikoolis ning vähemusrahvuse karjäärivalikuid seoses keeleoskuse ning võimelisusega õppida ja/või töötada eesti keelses keskkonnas.

5. Sotsiaalmajandusliku tausta mõju eesti üliõpilaste töomustritele

5.1 Üliõpilaste töötamise ulatus

Kõrgharidusõpingute kõrvalt töötamine on Eesti üliõpilaste seas väga levinud. Euroopa riikidega võrreldes on Eesti üliõpilaskonnas ülisuur töötajate osakaal. EUROSTUDENT (2008) andmetel töötab Eestis 66% kogu üliõpilaskonnast, samas kui paljudes Euroopa riikides on see näitaja alla 50%. Eesti näitaja on Euroopa kõrgeim näitaja selles osas. Samas kulutavad Eesti üliõpilased vähim aega (vähem kui 25 tundi nädalas, samas kui paljudes Euroopa riikides on see üle 33 tunni) õppetööga seotud tegevustele, mis on üks madalamaid näitajaid Euroopa üliõpilaskonnaga võrreldes. Arvestades, et Eestis töötab täiskohaga 51% täiskoormusega õppivatest üliõpilastest, on meil olukord, kus suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid de facto osakoormusega üliõpilased. 72% meie üliõpilaste sissetulekust tuleb palgatööst. Samas ei ole kõrgharidusõpingute kõrvalt töötamine kõikide gruppide seas levinud.

Eesti üliõpilaskond paistab Euroopa võrdluses silma kõrge töötavate tudengite osakaaluga ning madalaima õppetööga seotud tegevustele kuluva tundide arvuga nädalas (EUROSTUDENT, 2008).

Uuringu tulemused näitavad, et üliõpilaste tööhõive määr on tugevalt seotud vanusega. 23-aastaste ja nooremate üliõpilaste vanusegrupis moodustavad kõigist üliõpilastest osaajaga töötavad üliõpilased 35% ja täisajaga töötavad üliõpilased 17%. 24-aastaste ja vanemate üliõpilaste vanusegrupis töötavad osaajaga 19% ja täisajaga 64%. Seega suureneb vanuse kasvades töötamise tõenäosus enam kui kolmekordselt, kusjuures kasvab töökoormus ja üha sagedamaks muutub täisajaga töötamine (vt ka Tabel 11). Rakenduskõrgkoolis õppivad noored töötavad sagedamini; samuti töötavad sagedamini magistrandid ning riigieelarvevälisel kohal õppivad noored kui teised üliõpilased.

Tabel 11. Töötamise tõenäosus (logit-analüüs)

Muutuja	koefitsient	Standardhälve	šansside suhe
Keskmisest vanem (vanus>23)	1.237***	0.119	3.444
Mees	0.123	0.099	1.131
Eesti keel (õppekeel gümnaasiumis)	-0.110	0.153	0.896
Vanemate majanduslik olukord	0.045	0.072	1.046
Isa kõrgharidusega	-0.138	0.098	0.871
Riigieelarveline õppekoht	0.581***	0.095	1.788
Rakenduskõrgkoolis õppimine	0.695***	0.103	2.003
Magistriõpe	0.549***	0.169	1.732
Konstant	-0.281	0.204	-
N=2496			
Chi-ruut(df=)=306.4***			
Pseudo R-ruut=0.092			
% õigesti ennustatud=66.07%			

Märkus: *** tähistab $p < 0.01$.

Vastupidiselt ootustele ja teiste riikide kogemusele ei oma perekondlik taust Eesti üliõpilaste puhul töötamise aspektis olulist rolli. Ühtlasi näib, et sellised tegurid nagu sugu, rahvuskuuluvus, perekonna majanduslik olukord ja vanemate haridustase, ei oma otsest mõju töötamisele üliõpilaseks olemise ajal.²⁶ Sellest tulenevalt tekib küsimus, kas kõrgharidusõpingute kõrvalt töötamine on tingitud rahalistest vajadustest, nagu sageli arvatakse, või on töötamise valiku taga on muud põhjused.

Andmed kinnitavad, et jõukamatest peredest pärit üliõpilased saavad oma vanematelt toetuseks rohkem raha. Ülejäänud pilt töömustritest on keerulisem, mis võib viidata sellele, et ka üliõpilastel endil puudub selge ülevaade oma sissetulekutest. Piiratud andmete põhjal kujunenud üldpilt kinnitab, et halvema majandusliku olukorraga peredest pärit üliõpilased kompenseerivad rahalisi puudujääke kas õppelaenu võtmisega või kulude kokkuhoidmisega. Õppelaenu võtnud üliõpilaste osakaal kahaneb proportsionaalselt vanemate majandusliku olukorra paranemisega. Halvemas majanduslikus olukorras perede üliõpilastest võtab õppelaenu 66%, keskmise majandusliku olukorraga peredest 58% ja hea majandusliku olukorraga peredest 47% üliõpilastest. Sissetulek palgatööst ei näi siiski olevat vahendiks, millega kompenseerida perekonna piiratud toetusvõimalusi. Töötasu roll on kõikide üliõpilaste jaoks ühtne ega ole seotud nende perekondliku taustaga.

Vastupidiselt ootustele ja teiste riikide kogemusele ei oma perekondlik taust Eesti üliõpilaste puhul töötamise aspektis olulist rolli.

26. Kaudselt on sotsiaalmajandusliku olukorra mõju siiski nähtav. Rakenduskõrgkoolides õppivad üliõpilased on sagedamini pärit madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest. Kui õppeasutuse tüüp regressioonimudelitest välja jätta, siis on nii perekonna majanduslikul olukorral kui ka isa haridustasemel töötamise tõenäosusele negatiivne mõju. See mõjutab üliõpilase sotsiaalmajanduslik taust töömustreid õppeasutuse tüübi kaudu.

Samas on huvitav, et täiskohaga töötamise tõenäosus on suurem parema majandusliku olukorraga peredest pärit üliõpilaste puhul. Kõigi üliõpilaste osa- ja täiskohaga töötamise määrade võrdlusest on veel näha, et nooremate üliõpilaste (23-aastased ja nooremad) osalise ajaga töötamise määr on kõikide majandusliku olukorra tasemete puhul ligikaudu 35% ($\pm 2\%$). Täiskohaga töötamise määr aga varieerub pere majanduslikust olukorrast lähtuvalt, moodustades madala toimetulekuga grupi puhul 14%, keskmise toimetulekuga 17% ja hea majandusliku olukorraga perede puhul kuni 21%. Vanemas üliõpilaste vanusegrupis need erinevused enam ei avaldu. Täiskohaga töötamine näib seega olevat pigem valik, kui vajadustest tingitud otsus. Tõenäoliselt on hea majandusliku olukorraga peredest pärit üliõpilastel laiem sotsiaalne võrgustik, teatud isiksuseomadused (nt saavutusvajadus) ja seega paremad võimalused soovitud töö leidmiseks. Ülejäänud üliõpilastel on need väljavaated piiratumad ja seetõttu eelistavad nad kas mitte töötada või teevad seda vajadusel poole kohaga. Järgnevalt analüüsimegi põhjuseid, miks üliõpilased õpingute kõrvalt üldse tööle lähevad.

5.2 Üliõpilaste töötamise ajendid

Üliõpilaste tööleasumise põhjused on väga erinevad ning oodatult sõltuvad põhjused üliõpilaste perekondlikust taustast (Tabel 12). Mida piiratumad on perekonna rahalised võimalused, seda suurem on tõenäosus, et kõrgharidusõpingute ajal töötab üliõpilane toimetuleku eesmärgil. Kui 77% halva majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilastest töötab toimetuleku eesmärgil, siis keskmise majandusliku olukorra puhul on see näitaja 62% ja hea majandusliku olukorra puhul 42%. Hea majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased töötavad peamiselt lisaraha teenimise ning samuti erialase töökogemuse saamise või üldise töökogemuse omandamise eesmärgil. Parema majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased töötavad tõenäoliselt sagedamini ka õpingutest üle jääva vaba aja sisustamiseks, kuid see põhjus on kõikide gruppide lõikes kõige nõrgem. Siinkohal tuleb märkida, et küsimustikus oli vastajatel palutud välja tuua kõik töötamisega seotud põhjused, mitte nimetada neist kõige olulisem või reastada neid tähtsuse järjekorras. Nagu tabelist (vt Tabel 12) näha, siis hea majandusliku olukorraga peredest üliõpilased on välja toonud suuremal hulgal erinevaid põhjuseid töötamiseks, mistõttu ükski neist ei domineeri. Seega võib järeldada, et paljud üliõpilased käivad tööle mitte primaarselt toimetuleku põhjusel, vaid eelkõige töökogemuse saamise, lisaraha teenimise või mõne muu eesmärgiga.

Tabel 12. Üliõpilaste töötamise põhjused perekondliku tausta lõikes

	hea majanduslik olukord	keskmine majanduslik olukord	halb majanduslik olukord	Chi-ruut
Erialase töökogemuse omandamine	47%	41%	31%	15.8***
Üldise töökogemuse omandamine	54%	43%	35%	22.5***
Vaba aja sisustamine	24%	15%	10%	22.5***
Toimetulek	42%	62%	77%	135***
Lisaraha teenimine	56%	49%	41%	12.7***

Märkus: *** tähistab $p < 0.01$.

Hoolimata sellest, et üliõpilaste massiline töötamine kõrgharidusõpingute ajal on eeldatavalt seotud mitte primaarselt rahateenimise eesmärgiga, töötab vaid 49% töötavatest üliõpilastest Eestis töökohal, mis on seotud nende õpingutega. Teine osa töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on erialaga seotud väga vähesel määral või tervelt kolmandiku jaoks üldse mitte.

Mida piiratamad on perekonna rahalised võimalused, seda suurem on tõenäosus, et kõrgharidusõpingute ajal töötab üliõpilane toimetuleku eesmärgil.

5.3 Töötamise mõju õppeedukusele

Üliõpilaste töötamine ei ole iseenesest probleem, kui põhjuseks ei ole ainuvõimalik toimetuleku viis kõrgharidusõpingute toetamiseks. Kui töö hakkab segama õppetöös osalemist, siis võib see mõjutada negatiivselt õppetöö kvaliteeti nii üliõpilaste kui ka kõrgharidussüsteemi jaoks tervikuna. Kõrgharidusuuringud üliõpilaste töötamise mõjust õpitulemustele ei ole küll andnud päris üheseid tulemusi (Santiago et al 2008), kuid on siiski esile toonud, et töötamine ning akadeemiline edukus ei ole omavahel üldjuhul positiivses seoses (Paul, 1982; Stinebrickner & Stinebrickner, 2003; Curtis & Shani 2002; Little, 2002; Callender, 2008). Lisaks näitavad uuringud, et töötamise kahjulik mõju õpingutele avaldub pigem vähem sel juhul, kui üliõpilased töötavad osajaga (Hood et al, 1992) ning nõ ülikooliga seotud (kämpuse-põhine töö) töökohal (Ehrenberg & Sherman 1987).

Antud uuringuraames paluti üliõpilastel hinnata enda kõrgharidusõpingute nominaalajaga lõpetamise tõenäosust. Tulemused näitavad, et muude tegurite samaks jäädes on töötava üliõpilase nominaalajaga lõpetamise tõenäosus 5% väiksem kui mittetöötava üliõpilase puhul (Tabel 13). See tähendab, et üliõpilase töötamise tõttu kannatab nende akadeemiline õppeedukus. Ühtlasi on näha, et meessoost üliõpilastel ning 23-aastastel ning vanematel üliõpilastel on suurem tõenäosus nominaalajaga jooksul õpinguid mitte lõpetada. Tulemused näitavad, et muude tegurite samaks jäädes on hea majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased oma akadeemilise edukuse suhtes enesekindlamad, samas kui kõrgharidusega isaga perest pärit üliõpilased ei ole oma õppeedukuse osas nii optimistlikud. Rakenduskõrgkoolis õppivate üliõpilaste enesekindlus nominaalperioodi sees kõrgharidusõpingud lõpetada on suurem kui teistes kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes.

Tabel 13. Nominaalajaga perioodil kõrgkooli lõpetamise tõenäosus (logit-analüüs)

Muutuja	koefitsient	standardhälve	šansside suhe	marginaal
Töötab	-0.289***	0.106	0.676	-0.050***
Meessoost	-0.391***	0.105	0.749	-0.072***
Keskmisest vanem (üle 23)	-0.540***	0.112	0.583	-0.101***
Eesti keel (õppekeel gümnaasiumis)	-0.232	0.177	0.793	-0.039
Vanemate majanduslik olukord	0.189**	0.079	1.208	-0.033**
Isa kõrgharidusega	-0.320***	0.106	0.726	-0.058***
Rakenduskõrgkoolis õppimine	0.513***	0.118	1.670	0.085***
Magistriõpe	-0.206	0.154	0.814	-0.038
Konstant	1.454	0.235		
N=2496				
Chi-ruut(df=)=93.86***				
Pseudo R-ruut=0.034% õigesti ennustatud=76.20%				

Märkus: *** tähistab $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Kuigi töötamine võib negatiivselt mõjutada üliõpilaste lõpetamise tõenäosust nominaalperioodi raames, ei mõjuta see õppeasutuse lõpetamise motivatsiooni. Lisaks nominaalajaga sees kõrgharidusõpingute lõpetamisele paluti uurimuses osalenud üliõpilastel hinnata ka õppeasutuse lõpetamise kavatsust. Selles osas ei esinenud töötavate ja mittetöötavate üliõpilaste puhul erisusi. Pigem on töötavad üliõpilased isegi rohkem motiveeritud õppeasutust lõpetama. Muid tunnuseid analüüsides nähtub, et meessoost üliõpilased ja eesti õppekeelega gümnaasiumis hariduse omandanud üliõpilased on oma lõpetamise osas kahtlevamal seisukohal. Samas on keskmisest vanemad (23aastased ja vanemad) üliõpilased, magistrandid ja kõrge majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased on lõpetamise osas positiivsemalt meelestatud.

Tabel 14. Üliõpilaste kavatsus õpingud lõpetada (logit-analüüs).

Muutuja	koefitsient	standardhälve	Šansside suhe
Töötab	-0.087	0.105	0.916
Meessoost	0.293***	0.106	1.340
Keskmisest vanemad (üle 23)	-0.407***	0.127	0.666
Eesti keel (õppekeel gümnaasiumis)	0.718***	0.209	2.051
Vanemate majanduslik olukord	-0.161**	0.081	0.851
Isa kõrgharidusega	-0.103	0.113	0.902
Rakenduskõrgkoolis õppimine	0.196*	0.111	1.216
Magistriõpe	-0.385*	0.202	0.681
N=2496 Chi-ruut(df)=54.90*** Pseudo R-ruut=0.014%			

Märkus: Küsimus: "Kas plaanid oma praegused õpingud lõpetada?" Vastused: 1=jah, 2=pigem jah, 3=ei oska öelda, 4=pigem ei, 5=ei.

Kokkuvõte

Töötamine õpingute kõrvalt on tänapäeval kujunenud üsna tavaliseks üliõpilaselu osaks, mis saab sageli alguse juba enne kõrghariduse omandamist. Paljudes Euroopa riikides on kõrgharidusõpingute kõrvalt töölkäimine levinud: 22-st viimases Euroopa üliõpilaste küsitlusuuringus osalenud riigist 11-s on üliõpilaste töötamise määr enam kui 50% (EUROSTUDENT, 2008). Sama uuringu andmetel töötab Eestis 66% üliõpilasi, mis asetab Eesti selle näitaja osas Euroopa tippude hulka. Samas kulutavad Eesti üliõpilased vähim aega (vähem kui 25 tundi nädalas, samas kui paljudes Euroopa riikides on see üle 33 tunni) õppetööga seotud tegevustele, mis on üks madalamaid näitajaid Euroopa üliõpilaskonnaga võrreldes. Arvestades, et Eestis töötab täiskohaga 51% täiskoormusega õppivatest üliõpilastest, on meil olukord, kus suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid de facto osakoormusega üliõpilased. Küsitlusandmete tulemustest selgub, et Eesti tudengite töötamise tõenäosus suureneb vanuse kasvades enam kui kolmekordselt ning üha sagedamaks muutub täisajaga töötamine. Rakenduskõrgkoolis õppivad noored töötavad sagedamini; samuti töötavad sagedamini magistrandid ning riigieelarvevälisel kohal õppivad noored kui teised üliõpilased.

Vastupidiselt ootustele ja teiste riikide kogemusele ei oma perekondlik taust Eesti üliõpilaste puhul töötamise aspektis olulist rolli. Ühtlasi näib, et sellised tegurid nagu sugu, rahvuskuuluvus, perekonna majanduslik olukord ja vanemate haridustase, ei oma otsest mõju töötamisele üliõpilaseks olemise ajal.²⁷ Sellest tulenevalt tekib küsimus, kas kõrgharidusõpingute kõrvalt töötamine on tingitud rahalistest vajadustest, nagu sageli arvatakse, või on töötamise valiku taga on muud põhjused.

Suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid de facto osakoormusega üliõpilased.

Eesti tudengite töötamise põhjusteks on küll toimetulek ning lisaraha teenimine, aga märkimisväärsel määral ka töökogemuse omandamise vajadus. Kuigi hea majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased saavad vanematelt rohkem materiaalselt toetust, ei vähenda see lisa-sissetulek nende puhul õpingute ajal tööleasumise tõenäosust ning töötamisest saadava sissetuleku osakaalu. Ülejäänud üliõpilastega võrreldes on kõrge sotsiaalmajandusliku olukorraga perest pärit üliõpilaste jaoks esikohal erialase ja üldise töökogemuse saamine või lisaraha teenimine. Niisugune töömuster viitab sellele, et Eesti üliõpilaste erakordselt kõrge töötamismäär ei ole seotud primaarselt finantsilise toetussüsteemi puudulikkusega ning toimetulekuga enamiku üliõpilaste jaoks. Pigem näib töötamine olevat üliõpilaselu loomulik osa.

27. Kaudselt on sotsiaalmajandusliku olukorra mõju siiski nähtav. Rakenduskõrgkoolides õppivad üliõpilased on sagedamini pärit madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest. Kui õppeasutuse tüüp regressioonimudel-ist välja jätta, siis on nii perekonna majanduslikul olukorral kui ka isa haridustasemel töötamise tõenäosusele negatiivne mõju. Seega mõjutab üliõpilase sotsiaalmajanduslik taust töömustreid õppeasutuse tüübi kaudu.

Teine pool töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on erialaga seotud väga vähesel määral. Võimalik, et üliõpilased tunnetavad töökogemuse omandamise eelist, sest kuigi tööandjad oskavad väärtustada omandatud haridust, peavad nad töökogemuse olemasolu alati oluliseks.

Vaid pool töötavast üliõpilaskonnast omab töökohta, mis on seotud õpitava erialaga.

Omaette küsimus üliõpilaste töömustrites on seotud tööandjate poolsete nõudmistega – alati ei pruugi ettenähtud töökoormus tegelikkuses vastata täisajaga töötamisele, võimaldades õpinguteks tööajast aega leida. Nii tööandjate poolne vaade töökogemuse olulisusele kui ka töötamise ajal õppimise võimalikkus, sh tööandjate hinnangud, on olulised lisateadmist vajavad valdkonnad.

Uuringud (Kuh, 2008) on tõestanud, et kõrgharidusõpingute ajal töötamine mõjutab akadeemilist edukust. Õppetööst passiivset osavõttu võimaldav õppekorraldus loob suurema tõenäosuse üliõpilaste väljalangemiseks ning puudulikuks õppeprogrammi täitmiseks (Kuh, 2008). Käesoleva uurimuse kohaselt vähendab üliõpilaste töötamine õpingute ajal mõnevõrra kõrgkooli lõpetamise tõenäosust õppekava nominaalkestuse jooksul, mis omakorda on kulukam nii üliõpilastele endile kui ka riigile. Kuigi nominaalajaga lõpetanud üliõpilaste hulgas viimaste aastate lõikes ei esine väga suuri erinevusi, on kõrgharidusõpingute katkestajate hulk suurenenud (EHIS, 2009).

Üliõpilaste ulatuslik samaaegne täiskoormusega õppimine ning töötamine on oluline küsimus kõrghariduse kvaliteedi vaatenurgast. Praegune olukord kõneleb õppeasutuste madalatest nõudmistest täiskoormusega õppivatele üliõpilastele, kuna on väga lihtsalt võimalik olla üheaegselt nii õppija kui ka töötegitaja rollis. Kui üliõpilastelt ei nõuta õppetöös intensiivset osalemist ning kõrghariduse diplomi võib omandada õppetöös minimaalselt osaledes, viitab see ebakvaliteetsele õppeprotsessile.

Õppeprotsessi osana planeeritud võimaluse andmine üliõpilasele töötamiseks võimaldaks luua kaasaegse ning üliõpilase vajadustega arvestava õpikeskkonna. Paindlik õppekeskkond, kus üliõpilasel oleks vajaduse korral võimalik hariduse omandamise kõrvalt töötada, vähendaks üliõpilaste massilist töötamist õppetöö ning seeläbi ka õppe kvaliteedi arvelt. Samas võivad ülikoolipoolsed liiga lebed nõudmised üliõpilaste aja ning õppeedukuse osas õppekvaliteeti negatiivselt mõjutada. Näiteks USA-s ja Suurbritannias on kõrgharidusõpingute ajal töötamise osas sageli piiranguid, eriti esimesel ülikooliaastal.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti kõrghariduses on tekkinud märkimisväärne fenomen üheaegselt õpingutele ja töötamisele keskendunud üliõpilastest, mis teoreetiliselt, arvestades nende mõlemate tegevuste ajamahukust ning potentsiaalset konkureerimist piiratud ajaressursile, ei tohiks olla võimalik. Eesti üliõpilaste töömustrid ning töötamise põhjused väärivad põhjalikumat uurimist, et vähendada üliõpilaste õppimisaja arvelt laialtlevitud töötamise osakaalu ning seeläbi õppeasutuste ressursi ebaotstarbekat kasutamist.

6. Poliitikasoovitused

Uuringu „Missugune on Eesti üliõpilaskond?“ lõppraporti analüüsitulemuste ja projekti „Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis“ raames ekspertide osalusel toimunud töötubades esile kerkinud hinnangute põhjal on sõnastatud poliitikasoovitused.

6.1 Institutsionaalne mitmekesisus - üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslik taust ja regionaalne mõõde

Järeldus 1. Võrreldes maa-asulatest ning madalama haridustasemega vanematega peredest pärit õpilasi ning suurema linna gümnaasiumi, sh end eliitgümnaasiumi lõpetanuteks defineerinud noortega, ja kõrgharidusega vanematega peredest pärit õpilasi, siis jätkavad esimesed väiksema tõenäosusega õpinguid ülikoolis. Kitsamalt spetsialiseerunud ülikoolide (Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) üliõpilaskond on märgatavalt homogeensem, peegeldades vähemal määral ühiskonna mitmekesisust. Õppima asumisel on huvi eriala vastu üliõpilase valiku olulisem mõjutaja.

Soovitused:

1.1. Kõrghariduse omandamist võimaldavad institutsioonid (edaspidi õppeasutused) on haridussüsteemi astmestiku tipus ning seetõttu lasub neil eriline vastutus kindlustada võrdväärsed võimalused kõrghariduses. Õppeasutused peaksid analüüsima oma üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta erinevate õppevaldkondade lõikes. Vajaduse korral peaks kõikidele üliõpilastele, eriti madala sotsiaalmajandusliku taustaga andekatele noortele, olema tagatud igakülgne nõustamine ja toetus, et neil oleks võimalik edukalt kõrgharidusõpinguid alustada ja lõpetada. Sealhulgas võiksid õppeasutused luua teatud osajaga töötamise võimalusi nendele üliõpilastele, kes madalama sotsiaalmajandusliku tausta tõttu ei ole võimelised pühenduma õpingutele finantsilistel põhjustel.

1.2. Keskhariiduse omandamist võimaldavad õppeasutused mängivad olulist rolli oma õpilaste haridustee kujundamisel, sh akadeemilise ettevalmistuse ning õpingute jätkamise motivatsiooni loomise ning säilitamise osas. Keskhariiduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid analüüsima oma õpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta, et tuvastada võimalikke haridusvõimaluste võrdväärsusega seonduvaid probleeme erinevate õpilaste puhul ning nendega võimalusel tegeleda. Nimetatud õppeasutused peaksid kindlustama mitmesuguse sotsiaalmajandusliku taustaga noortele karjäärinõustamise ning õpingute jätkamist toetavad võimalused. Vajadusel peaksid õppeasutused neid võimalusi looma ja täiendama, näiteks karjäärinõustaja täiendõppe kaudu. Koolis karjäärinõustamisega tegelev töötaja peaks edastama nii abiturientidele kui ka teistele õpilastele sagedasti mitmekülgset informatsiooni erinevate õppimisvõimaluste, õpingute finantseerimise ja nõustamisallikate kohta.

1.3. Kesk- ja kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid tegema tihedat koostööd haridusvõimaluste võrdväarsuse arendamisel. Seda on võimalik saavutada näiteks noorte karjäärinõustamise edendamise, õppekavaarenduse ning õppurite võimete mitmekülgse hindamise ja testimise osas, et tagada kõigile andekatele soovi korral kõrghariduse omandamise võimalus. Näiteks võiks karjäärinõustamise eesmärgil koolidesse kutsuda erinevate erialade üliõpilasi mitmesugustest õppeasutustest tutvustama oma eriala ning jagama kogemusi ja informatsiooni.

1.4. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid tagama adekvaatse laiema pildi kujundamisega seotud info jõudmise gümnaasiumi- ja põhikooli õpilasteni enne, kui viimased on teinud valikud oma edasiõppimise ja professioni suhtes. Väga oluline on informatsiooni levik ka maa-asulatesse ning väiksema õpilaste arvuga koolidesse. Informatsioon õppimisvõimaluste kohta võiks liikuda näiteks kas otse õppeasutuse esindaja või kooli karjäärinõustamisteenistuse kaudu, abiks võiksid olla ka elektroonilised ning audiovisuaalsed materjalid. Õpetajad, spetsialistid ning muud seotud osapooled võiksid olla infoleviku protsessi kaasatud, et tagada piiratud ressursi võimalikult otstarbekas rakendamine.

1.5. Eraldi küsimusena peaks Haridus- ja Teadusministeerium uurima ja analüüsima tegelikku ligipääsu ning tajutud ligipääsu kõrgharidusele erinevate osapoolte (üliõpilased ja nende vanemad, gümnaasiumiõpilased ja nende vanemad, vene vähemusrühvusest noored) poolt.

1.6. Haridus- ja Teadusministeerium peaks analüüsima õpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta teises ja esimeses haridusastmes, et tuvastada võimalikke hariduslike ebavõrdsuse ilminguid haridussüsteemis, mis võivad hiljem mõjutada kõrgharidusvõimaluste võrdväarsust. Samuti vajaks analüüsimist Eesti õpilaste motivatsioon ja ootused kõrghariduse tasemel õpingute jätkamiseks ning nende näitajate seost sotsiaalmajandusliku olukorraga.

Järeldus 2. Vanemate elukohast või ka keskhariduse omandamise kohast tulenevad erinevused erinevat tüüpi õppeasutuste üliõpilaskondades võivad seotud olla õppeasutuste kehtestatud sisseastumistingimustega, mis tihti toetuvad ainult ühele aspektile, nt riigeksamid või sisseastumiseksam. Nn eliitgümnaasiumite lõpetajate edukus kõrghariduse tasemel õpingute jätkamisel on ootuspärane nende koolide ja seal õppivate noorte eesmärkidest lähtuvalt.

Soovitused:

2.1. Üldhariduskooli õpetajad peaksid rohkem tähelepanu pöörama ning toetama andekate ja eriliste võimetega (kuigi mitte tingimata hea õppe edukusega) õpilasi ning nende edasiõppimise motivatsiooni. Vastavat sellealast ettevalmistust peaks pakkuma õpetajakoolitus ja mitmesugused täiendkoolitused.

2.2. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid analüüsima, kas ja mil määral nende sisseastumistingimused võimaldavad välja selgitada üliõpilaskandidaatide motivatsiooni õppida valitud erialal.

2.3. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid võimaldama olulisel määral alternatiivseid sisseastumistingimusi, mis oleksid sobivad ja võimaldaksid kõrghariduse omandamist mitmesuguse taustaga võimekatele ja motiveeritud õppuritele (sh täiskasvanud ja ebatraditsioonilisele õppijale). Siinkohal on oluline tagada vastavasisuline informatsioon, nõustamine ning vajaduse korral ettevalmistuskursused.

2.4. Haridus- ja Teadusministeerium peaks analüüsima kõrgharidusse kandideerimise mustreid, samuti kõrgharidusõpingute eduka läbimise ja lõpetamise mustreid lähtuvalt õppureid iseloomustavatest erinevates tunnustest. See on oluline saavutamaks laiemat ja mitmekülgsemat ülevaadet kõrgharidusvõimaluste võrdväärsusest lisaks ligipääsule ka tulemuste lõikes. Vajalik oleks erinevate toetavate meetmete kaudu kaaluda niisuguse sihtrühma (võimekate ebatraditsiooniliste õpilaste) suurendamist üliõpilaskonna seas, kes tavapäraselt ei kandideeri või ei kvalifitseeru kandideerima kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutustes haridust omandama.

Järeldus 3. Õppeasutuste üliõpilaskonna taustade erinevus viitab õppeasutuste mõningasele segregatsioonile: õppeasutused võivad üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslike tunnuste (lõpetatud keskharidusasutus, ema ja isa haridustase) põhjal tinglikult jaotada kaheks kategooriaks. (1) 5 avalik-õiguslikku ülikooli (va Eesti Maaülikool) ning eraülikoolid traditsioonilisema õpilaskonnaga: enamike üliõpilaste vanemad on omandanud kõrge haridustaseme, paljud üliõpilased on lõpetanud nn eliitgümnaasiumi ja suur osa on pärit suurematest linnadest. Ka vanemate majanduslikku olukorda võib pidada keskmiselt paremaks, kuid enim iseloomustab keskmisest kõrgem majanduslik olukord eraülikoolides õppivate üliõpilaste tausta. (2) Teise kategooria moodustavad Eesti Maaülikool, rakenduskõrgkoolid ja riigi kutseõppeasutused, kus üliõpilaste hulgas on vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid ja end eliitgümnaasiumi lõpetajana defineerinud üliõpilasi. Märkimisväärselt suur osa üliõpilastest on seejuures pärit maasuludest ja lõpetanud maakonnakeskuse või vallakooli.

Soovitused:

3.1. Järeldus 3 näitab, et teatud kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused (sh Eesti Maaülikool, rakenduskõrgkoolid) on olnud edukamad pakkumaks õpet mitmesuguse sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilastele. Tulenevalt sellest olulisest rollist, peaksid need õppeasutused saama erilist tuge, et tagada jätkuvalt kõrge kvaliteediga õpe ning mitmekülgset õppimisvõimalused erineva sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilastele. Nende õppeasutuste puhul peaks kaaluma võimalust täiendavateks ressursideks, mis on seotud võimalike lisakuludega (näiteks täiendav õpe teatud juhtudel, väljalangemise tõenäosuse vähendamine jms), et paremini adresseerida üliõpilaskonna vajadusi.

3.2. Samas pakuvad ka ülejäänud õppeasutused (esimene kategooria ehk enamik avalik-õiguslikke ülikooli ja eraülikoolid) erialasid ja õppimisvõimalusi ebatraditsioonilisele õppijale. Nimetatud õppeasutused võiksid koostöös teise kategooriasse kuuluvate õppeasutustega kogemusi vahetades arendada õppekeskkonna mitmekülgset ja õppekavasid.

3.3. Järelduses 3 märgitud tendents peaks Haridus- ja Teadusministeerium lähemalt uurima ja analüüsima. See võimaldaks saada ülevaate sellest, kas need tendentsid põhinevad noorte tasakaalustatud ning huvidest lähtuval õppeasutuse valikul või on mõjutatud õpilaste sotsiaalmajanduslikust taustast.

3.4. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks analüüsima, kas kehtiv kõrghariduspoliitika ühelt poolt võimaldab ning teiselt poolt loob kõrgkoolidele motivatsiooni mitmekülgsete õppimisvõimaluste loomiseks erineva sotsiaalmajandusliku tausta ja vanusega õppurite jaoks. See suurendaks kõrgharidusele ligipääsu kasvava osakaaluga gruppidele. Ühtlasi peaksid toetavad meetmed olema suunatud ja kättesaadavad erinevas eas indiviididele, eriti täiskasvanud õppijatele.

6.2 Sotsiaalmajandusliku tausta mõju üliõpilaste töömustritele

Järeldus 4. Euroopa riikidega võrreldes on Eesti üliõpilaskonnas ülisuur töötajate osakaal (66%), samas kui paljudes Euroopa riikides on see näitaja alla 50%. Samas kulutavad Eesti üliõpilased Euroopas vähim aega õppetööga seotud tegevustele. Eesti kõrghariduses on tekkinud fenomen üheaegselt täiskohaga õpingutele ja täiskoormusega töötamisele keskendunud üliõpilastest. Arvestades, et Eestis töötab kõigist täiskoormusega õppivatest ja töötavatest üliõpilastest täiskohaga 51%, on meil olukord, kus suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid de facto osakoormusega üliõpilased. Eesti üliõpilaste erakordselt kõrge töötamismäär põhjusteks on küll toimetulek ning lisaraha teenimine, aga märkimisväärsel määral ka töökogemuse omandamise vajadus. Vaid pool töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on seotud õpitava erialaga. Teine pool töötavast üliõpilaskonnast töötab ametikohal, mis on erialaga seotud vähesel määral.

Soovitused:

4.1. Töötamine õpingute kõrvalt on tänapäeval kujunenud üsna tavaliseks üliõpilaselu osaks. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid kõrghariduse ressursside otstarbekama kasutamise eesmärgil kõrgharidusstandardi järgi tagama õppekvaliteedi ja -töö korralduse, samas analüüsides ja arendades õppeprotsessi planeeritud võimalust üliõpilastele töötamiseks. Paindlik ja kaasaegne õppekeskkond võimaldab üliõpilaste (eriti tööturul aktiivsete täiskasvanud üliõpilaste) vajadustega arvestamist ning tõenäoliselt vähendab üliõpilaste massilist töötamist õppetöö ning seeläbi õppe kvaliteedi arvelt.

4.2. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutustega peaks analüüsima õppe regulatsioonide mõju täis- ja osakoormusega õppe valikutele üliõpilaste hulgas. Analüüsimist vajaksid eelkõige õppelaenu ja õppepuhkust puudutavad sätted, mis on mõjutanud seda, et üliõpilasel on kasulikum olla täis- kui osakoormusega õppija. Muudatused õigusaktides on üheks võimaluseks edendada üliõpilaste õppetöös intensiivsemat osalemist õppekvaliteedi tõstmise eesmärgil.

4.3. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid kaaluma mitmesuguseid meetmeid üliõpilaste töötamise negatiivse mõju vähendamiseks. Ühe võimalusena võib töötamise määra võimalus varieeruda esimese aasta ning vanemate kursuste üliõpilaste lõikes. Teise võimalusena saab töötamisele seotud piirangud siduda finantsilise meetmetega, et üliõpilane ei peaks töötama toimetuleku vajadusel.

4.4. Üliõpilaste töötamine õpingute kõrvalt võiks ideaaljuhul olla seotud õpitava erialaga, mis võimaldaks üliõpilasel erialaga seotud kogemusi omandada ning õppetöös omandatud rakendada. See on ka üks peamisi töötamise põhjusi üliõpilaste hulgas. Erinevad meetmed saavad üliõpilaste erialase töö leidmisele kaasa aidata. Näiteks õppeasutuste, kohalike üliõpilasesinduste ja karjääriteenistuse kaudu saaks toimuda intensiivne potentsiaalsete kontaktide loomine, vahendamine ja edendamine tööandjate ning üliõpilaste vahel.

Järeldus 5. Üliõpilaste töötamine õpingute ajal vähendab nende kõrgkooli lõpetamise tõenäosust nominaalperioodi raames, mis on ressursikulukam nii üliõpilasele kui riigile. Mida piiratamad on perekonna rahalised võimalused, seda suurem on tõenäosus, et üliõpilane töötab toimetuleku eesmärgil. Üliõpilase töökoormuse tõttu väheneb tema intensiivne osalemine õppetöös, mis võib negatiivselt mõjutada õppe kvaliteeti ning üliõpilase akadeemilist edukust.

Soovitused:

5.1. Õppeasutused peaksid pakkuma üliõpilastele mitmekülgset nõustamissüsteemi, mis toetab õpimotivatsiooni tekkimist ja säilimist.

5.2. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks võimaldama üliõpilastele piisavat finantsilist abi (õppetoetused ja õppelaenud), eriti nendele üliõpilastele, kes töötavad toimetuleku eesmärgil. Piisavat finantsilist toetust pakkuvad meetmed võimaldaksid nendel üliõpilastel intensiivsemalt õppetöös osaleda ja lõpetada õpingud nominaalperioodi raames.

5.3. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks analüüsima ning algatama arutelu, kuivõrd on ühiskonna huvides ja riigi vastutuses tagada, et võrdväärne ligipääs oleks võimaldatud nii riigieelarvevälistele kui riigieelarvelistele õppekohtadele olenemata üliõpilase sotsiaalmajanduslikust taustast. Riigieelarveliste õppekohtade puhul saaks see toimuda näiteks suurema laenulimiidi või kõrgema õppetoetuse kaudu.

6.3 Kõrghariduse valdkonna statistiline informatsioon

Järeldus 6. Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavas Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) puuduvad andmed mitme olulise kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse näitaja kohta, mis võimaldaksid paremat ülevaadet ja mitmekülgsemat analüüsi selles valdkonnas. EHISes puuduvad andmed kõigisse kõrghariduse omandamist võimaldavatesse õppeasutusse pürgivate õpilaste koguarvu kohta, sest EHISes on andmed ainult nende õppurite kohta, kes õppeasutustesse sisse saavad. Puudub ka süsteemne andmekogu riigieelarvelistel ja riigieelarvevälistel õppekohtadel õppivate üliõpilaste sotsiaalmajandusliku tausta lõikes.

Soovitused:

6.1. Sellest tulenevalt on vajalik täiendada riiklikku haridusstatistikat niisuguste kõrgharidusvõimaluste võrdväarsust ning ligipääsu kirjeldavate näitajatega nagu üliõpilaste rahvuskuuluvus, kodune keel ja kõrghariduse lõpetajate perekonna sotsiaalmajanduslik taust. Usaldusväärse ning järjepideva andmebaasi olemasolu aitaks luua ja kasutada teadmispõhist kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse ja ligipääsu indikaatorite süsteemi kõrgharidusele ligipääsu, selles osalemise, eduka läbimise ja lõpetamise monitooringuks. Samuti võimaldaks süstemaatiline andmekogumine aegrea tekkimist ning kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse erinevate aspektide mitmekülgsemat analüüsi.

6.2. Riikliku haridusstatistika kogumine kõrghariduse omandamist võimaldavatesse õppeasutusse pürgivate õpilaste koguarvu kohta on oluline mitmel põhjusel. Niisugune informatsioon võimaldaks analüüsida eelkõige seda osa õpilaskonnast, kes mingitel põhjustel kõrghariduse omandamisest kõrvale jäävad. Samuti annaks see informatsiooni nende üliõpilaskandidaatide kohta, kes näitavad motivatsiooni kõrghariduse omandamiseks, kuid kes mingil põhjusel kõrgkooli sisse ei saa. Kirjeldatud andmete kogumine saaks toimuda nii Haridus- ja Teadusministeeriumi, kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste kui SAISI koostööna elektroonilise sisseastumisavalduse põhjal.

6.3. Riikliku haridusstatistika täiendamine ning usaldusväärse statistilise infrastruktuuri loomine monitooringupõhimõtete jaoks on aeganõudev protsess. Haridus- ja Teadusministeerium võiks monitooringupõhimõtete indikaatorite tekkimiseni tugineda mitmesugustele teostatud uuringutele ja analüüsidele, mis põhinevad üliõpilaste küsitlustel. Niisuguste uuringute tulemused annavad infot kõrgharidusvõimaluste võrdvärsusega seotud aspektide kohta, millele hariduspoliitika kujundamisel toetuda.

Kasutatud allikad

- Antonio, A. L. & Muniz, M. M.** (2007). The Sociology of Diversity. P. J. Gumpert (toim.), *Sociology of Higher Education: Contributions and Their Contexts* (lk. 3-16). Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Aru, H.** (2008). Sissejuhatus. A. Valk (toim.). Bologna protsess Eestis 2004-2008 (lk. 5-8). SA Archimedes.
- BFUG.** (2007). *BFUG Working Group Social Dimension and Data on Mobility of Staff and Students*. The Bologna Process.
- Callender, C.** (2008). The impact of term-time employment on higher education students' academic attainment and achievement. *Journal of Education Policy*, 23 (4).
- Council of Europe, The.** (2009). *The Social Dimension of the Bologna Process*. / http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/EHEA2010/TopicsSocialDim_EN.asp
- Curtis, S. & Shani, N.** (2002), The Effect of Taking Paid Employment During Termtime on Students' Academic Studies. *Journal of Further and Higher Education*, 26 (2).
- Ehrenberg, R. and Sherman, D.** (1987). Employment While in College, Academic Achievement, and Postcollege Outcomes. *Journal of Human Resources*, 22(1), 1-24.
- European Commission.** (2009). *The Bologna Process in Higher Education in Europe. Key Indicators on the Social Dimension and Mobility*. Luxembourg, Eurostat Statistical Books.
- Eurostat Statistics.** (2009). Convergence Scenario, National Level. / http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/metadata?p_product_code=PROJ_08C_ESMS
- EUROSTUDENT.** (2008). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent III 2005-2008*. Higher Education Institution System (HIS), Germany.
- EÜL.** (2003) .Terasmaa, T. (projektijuht). *Uuring "Üliõpilaste sotsiaalmajanduslik olukord 2003"*. Tartu: Eesti Üliõpilaskondade Liit.
- EÜL.** (2007). *Üliõpilaste sotsiaalmajanduslik olukord 2005/06*. Tartu: Eesti Üliõpilaskondade Liit.
- Frenette, M.** (2004). Access to College and University: Does Distance Matter? Canadian Public Policy. *Canadian Public Policy*, 30(4), 427-443.
- Frenette, M.** (2006). Too Far to Go On? Distance to School and University Participation. *Education Economics*, 14(1), 31-58.
- Gorard, S., Adnett, N., May, H., Slack, K., Smith, E. & Thomas, L.** (2007). *Overcoming the Barriers to Higher Education*. Trent, UK: Trentham Books.
- Haridus- ja Teadusministeerium.** (HTM 2007). Numeric data for schools with Russian as the language of instruction.
- Haridus- ja Teadusministeerium.** (HTM 2009). / www.hm.ee
- Hood, A. B., Craig, A. & Ferguson, B.** (1992). The Impact of Athletics, Part-Time Employment, and other Academic Activities on Academic Achievement. *Journal of College Student Development*, 33, 447-453.
- Huisman, J., Santiago, P., Högselius, P., Lemaitre, M. J. & Thorn, W.** (2007). *OECD Reviews of Tertiary Education: Estonia*. Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD).
- Kirss, L.** (2009). *Eraldatud haridus - eraldatud kodanikud? / Divided Education - Divided Citizens?* Tallinn: Poliitikauuringute keskus PRAXIS.

- Kirss, L. & Karu, M.** (2008). *Eesti keele õppe ja tasemeeksami sooritamise motivatsioon*. Tallinn: Poliitikauuringute keskus PRAXIS.
- Kirss, L. & Vihalemm, T.** (2008). RIP 2008-2013 lõpparuanne: Haridus. M. Lauristin, T. Vihalemm (toim.). *RIP 2008-2013 vajadus- ja teostatavusuuringute lõpparuanne*. Tallinn: Integratsiooni Sihtasutus.
- Kirtsi, M., Klaas, B., Käosaar, I., Mere, K., Lipasti, J., Pärn, H., Soll, M., Zabrodskaja, A., Tender, T., Türk, Ü., Valge, J. & Vare, S.** (2008). *Keelehariduspoliitika ülevaade. Eesti raport*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Klooster, K.** (2009). *Statistiline ülevaade kõrghariduse õppekavadel õppijate näitajatest*. Haridus- ja Teadusministeerium.
- Kuh, G. D.** (2008). *High-impact Educational Practices: What They Are, Who has Access to Them, and Why They Matter*. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities.
- Kurvits, T.** (2008). *Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeel õpe Eestis*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Leathwood, C.** (2004). A Critique of Institutional Inequalities in Higher Education. *Theory and Research in Education*, 2(1), 31-48.
- Leuveni kommünikee,** (2009). *Bologna protsess 2020 – Euroopa kõrgharidusruum uuel kümnendil*. Euroopa kõrgharidusministrite kohtumine, 28.-29. aprill 2009, Leuvenis, Belgias.
- Little, B.** (2002). UK institutional responses to undergraduates's term-time working. *Higher Education*, 44.
- Londoni kommünikee,** (2007). *Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in a Globalised World*. Bologna protsessi kohtumine Londonis, 17.-18. mai 2007.
- Machin, S.** (2007). Education Expansion and Intergenerational Mobility in Britain. P.E. Peterson & L. Wößmann (toim.), *Schools and the Equal Opportunity Problem* (lk. 29-50), Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology Press.
- McDonough, P. M. & Fann, A. J.** (2007). The Study of Inequality. P. J. Gumpert (toim.), *Sociology of Higher Education: Contributions and Their Contexts* (lk. 53-93). Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Oakes, J., Rogers, M., Lipton, M. & Morrell, E.** (2002). The Social Construction of College Access: Confronting the Technical, Cultural, and Political Barriers to Low-Income Students of Color. W. G. Tierney & L. S. Hagedorn (toim.), *Increasing Access to College: Extending Possibilities for All Students* (lk. 105-122). Albany, NY: State University of New York Press.
- OECD.** (2008). *Education at a Glance: OECD Indicators 2008*. Paris, France: OECD. / www.oecd.org/edu/eag2008
- OECD.** (2009). *Education at a Glance: OECD Indicators 2009*. Paris, France: OECD. / www.oecd.org/edu/eag2009
- Paul, H.** (1982). The Impact of Outside Employment on Student Achievement in Macroeconomic Principles. *Journal of Economic Education*, 13, 51–56.
- Perna, L. W.** (2005). The Key to College Access: Rigorous Academic Preparation. W. G. Tierney, Z. B. Corwin & J. E. Colyar (toim.), *Preparing for College: Nine Elements of Effective Outreach* (lk. 113-34). Albany, NY: State University of New York Press.
- PISA.** (2006). The Programme for International Student Assessment, OECD.
- Reay, D., David, M. E. & Ball, S.** (2005). *Degrees of Choice: Class, Race, Gender and Higher Education*. Trent, UK: Trentham Books.

Saar, E. (2008). *Haridus. Eesti Ühiskonna Integratsiooni Monitooring 2008*. Tallinn: Integratsiooni Sihtasutus ja Rahvastikuminstri Büroo.

Eesti Hariduse Infosüsteem
<http://www.ehis.ee>

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015

Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E. & Arnal, E. (2008). *Tertiary Education for the Knowledge Society. VOLUME 1: Special features: Governance, Funding, Quality - VOLUME 2: Special features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation*. Paris, France: OECD.

Rakendus kõrgkooli seadus
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13249912>

Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus
<http://www.ekk.edu.ee>

Stinebrickner, R. & Stinebrickner, T. (2003). Working during School and Academic Performance. *Journal of Labor Economics*, 21(2).

Statistikaameti elektrooniline andmebaas
<http://pub.stat.ee>

Ülikooliseadus
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13224418>

Strathdee, R. C. (2008). *Tertiary Education in the 21st Century: Economic Change and Social Networks*. Hampshire, England: Palgrave Macmillan.

Thomas, S. L. & Perna, L. W. (2004). The Opportunity Agenda: A Reexamination of Postsecondary Reward and Opportunity. In J. C. Smart (Ed.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research, Vol XIX* (pp. 43-84). New York, NY: Kluwer Academic Publishers.

Usher, A. (1998). *Income-Related Barriers to Post-Secondary Education*. Canada: Council of Ministers of Education.

Usher, A. & Gervenan, A. (2005). *Global Higher Education Rankings. Affordability and Accessibility in Comparative Perspective 2005*. Toronto, ON: Educational Policy Institute (EPI).

Wu, C. C. (2009). Higher Education Expansion and Low-Income Students in Taiwan. *International Journal of Educational Development*, 29, 399-405.

